

SØREN RYGE PETERSEN

Dansk eller tysk?

*En undersøgelse af sprogforholdene
i en flersproget
sydslesvigsk kommune 1973*

FLENSBORG 1975

SØREN RYGE PETERSEN

DANSK ELLER TYSK ?

EN UNDERSØGELSE AF SPROGFORHOLDENE
I EN FLERSPROGET
SYDSLESVIGSK KOMMUNE I 1973

FLENSBORG 1975

Søren Ryge Petersen: »Dansk eller tysk?« er udgivet af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1975.

Trykt som manuskript i Th. Laursens Bogtrykkeri A/S, Tønder.

© Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg.

Ekspedition: Th. Laursens Bogtrykkeri, 6270 Tønder.

ISBN 87 980193 2 5

Specialeopgave i faget dansk

under Institut for nordisk Sprog og Litteratur,

Aarhus Universitet,

for: Søren Ryge Petersen (68 01 05).

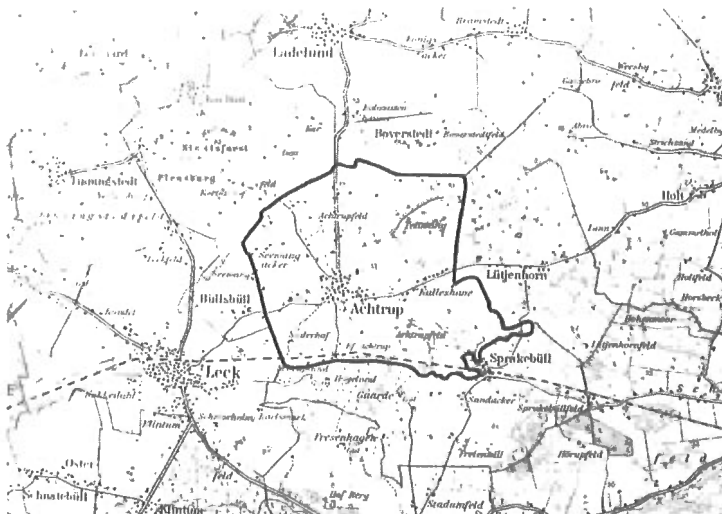
Specialeemne: »DANSK ELLER TYSK?

En undersøgelse af sprogforholdene

i en flersproget sydslesvigsk

kommune.«

Indleveret den 1. maj 1974

"Hast du geseen meine Kùh, som liefen mit
die Hal in die Hùh nach die byh?"

(Således spurgte en gammel Agtrupper vistnok
engang - udtrykket er blevet husket og beva-
ret, og det bruges hermed som motto for den-
ne opgave).

ET PERSONLIGT FORORD.

Jeg lægger i denne opgave ikke skjul på, at jeg er dansk sydslesviger. Hvad dette vil sige, er meget vanskeligt at definere, men har dog først og fremmest noget at gøre med, at man er - om ikke født - så opvokset i en landsdel, hvis særpræg i mangfoldige henseender kom til at påvirke det, man kalder "den personlige udvikling". Dette har blandt mange andre aspekter fundet udtryk i en vedvarende interesse for de forhold, der gør Sydslesvig til noget særligt, og af disse forhold har jeg udvalgt ét, som er blevet basis for denne opgave: SPROGFORHOLDENE.

Den undersøgelse, som nærværende opgave er et resultat af, beskæftiger sig med sprog i videste forstand. Den ønsker at kaste lys over en række spørgsmål, som for en sydslesviger er yderst relevante, men som for alle andre kan synes både ligegyldige og naive. Jeg har imidlertid ønsket, inden det er for sent, at prøve på at besvare disse spørgsmål for derved at fastholde nogle væsentlige aspekter af de sproglige - i videre forstand nationale - brydninger, der har eksisteret og stadig eksisterer i Sydslesvig, men som i fremtidens integrerede Europa synes at måtte forsvinde.

Da det er den nuværende situation, jeg har ønsket at beskrive, har det ikke nyttet at lede efter bøger eller andet materiale, hvori man evt. kunne finde oplysninger. Jeg måtte selv lave materialet. Det blev på 862 sider = 862 udfyldte spørgeskemaer, som sammen med mine 25 års personlige, sydslesvigske erfaringer kom til at danne grundlag for en længere proces, hvis resultat kan ses på de følgende sider. Dette er også grunden til, at jeg ikke anfører nogen litteraturliste, som skik og brug er, men må nøjes med at henvide til ovenstående.

Den proces, der førte til spørgsmålenes besvarelse, har som kodeord E.D.B. Dette er ikke en selvfølgelig ting, som blot har været et nødvendigt værktøj til opgavens fuldførelse. Jeg har principielt ønsket ikke blot at benytte, men at vise, hvorledes man benytter E.D.B. i en "humanistisk" sammenhæng. Derfor er den proces, der førte til resultaterne, beskrevet og begrundet i alle faser; derfor ønsker jeg, at E.D.B. i denne opgave ikke bliver betragtet som et - omend nødvendigt - vedhæng, men som en integreret, uundværlig del af helheden.

Til slut: en stor tak til Knud Gjørup, der både ved sin datalogiske dygtighed og sin humanistiske forståelse har været en uundværlig hjælp.

I Indledning.

Et sted syd for Danmarks grænse mod Vesttyskland - i den landsdel, der med et dansk navn kaldes Sydslesvig, med det tyske navn blot Schleswig - ligger der en landsby, som på et moderne landkort hedder Achtrup. Således udtales byens navn da også af de fleste i byen selv; men der er nogle, der siger Agtrup, med hårdt g, og desuden er der ikke så få, der kalder byen for Autrup - med smuk diftong og uden stød.

Landsbyen ligger godt en snes kilometer syddøst for Tønder, og kører man mod vest, er der kun en mils vej til marsklandets åbne vidder.

Indtil for få år siden var landsbyen en del af Sydtønder Amt, på tysk Kreis Südtondern, men i forbindelse med amtssammenlægninger for nogle år siden blev den navnemæssige forbindelse mod nord kappet, og nu hedder det Kreis Nord Friesland, hvilket jo også er sandt.

Til denne landsby kom der i april 1946 en ung dansk lærer cyklende. Denne mand var min far. Jeg selv fulgte efter en månedstid senere sammen med min mor. Jeg var da 1 år gammel. Og så boede jeg iøvrigt i denne landsby, indtil jeg var 15 år. Min videre uddannelse forløb i Danmark, afbrudt af hyppige besøg og ferieophold i vort hjem. Og nu er jeg stud. mag. og skriver speciale - og hvad vedkommer alt dette så iøvrigt denne opgave? Hertil må svares, at det i høj grad er vedkommende, idet det er den fundamentale basis for hele denne undersøgelse. Så væsentlig, at jeg føler mig forpligtet til at gøre nærmere rede for disse personlige forudsætninger i det følgende afsnit.

Selve ideen til denne opgave - og dens udformning især - er imidlertid af nyere dato. I årene 1971-72 deltog jeg i et dialektologi-kursus hos prof. K. Ringgård. Dette kursus sluttede med en ekskursion til Skarrild i Vestjylland, hvor en gruppe studenter, incl. jeg selv, bl.a. foretog en undersøgelse af dialektforholdene i landsbyen, baseret på personlige interviews efter spørgeskema. Denne undersøgelse blev af en lang række forskellige årsager gjort til genstand for elektronisk databehandling, og ud af et forholdsvis spinkelt materiale kom der en forholdsvis stor bunke resultater.

(NOTE: Om ovennævnte opgave iøvrigt henvises til Jysk Institut, Aarhus Universitet, hvor den kan lånes).

Den væsentlige grund til, at Skarrild-opgaven skal nævnes her, er det magiske ord E D B. Som student ved et humanistisk fakultet ligger dette område normalt langt ude i periferien. V i brugte det direkte, blev konfronteret med det overvældende tekniske apparatur, lyttede undrende til sindrige matematiske forklaringer og troede ikke vore egne øjne, da printeren pludselig spyttede enorme mængder af færdige resultater ud i en rasende fart. Dette forløb var i sig selv så imponerende - måske til dels på grund af sin fremmedartethed - at man anede store muligheder for al humanistisk forskning!!

Jeg besluttede i hvert fald, at hvis der overhovedet blev mulighed for det, ville jeg for mit eget vedkommende benytte en lignende fremgangsmåde ved udarbejdelsen af mit speciale. Det blev der.

Et andet incitament til nærværende opgave skal ligeledes stedefæstes til nævnte dialektologi-kursus. På et givet tidspunkt under forberedelserne til Skarrild-ekskursionen gjorde K. Ringgård mig opmærksom på en afhandling af Klaus Kamp/ W. Lindow: "Das Plattdeutsche in Schleswig-Holstein." Det, der i denne opgave først og fremmest havde interesse for os, var spørgeskema-teknikken. Imidlertid havde jeg også andre grunde til at læse bogen: Den handlede om sproglige forhold i bl.a. Sydslesvig! Men under læsningen opdagede jeg til min undren, at der ikke med et ord var nævnt, at de to sprog frisisk og sønderjysk bevisligt også eksisterer i landsdelen. Ganske vist handler bogen om plattysk, d.v.s. om alle arter af plattysk, og den undersøgelse, der ligger til grund for bogen, har som eneste sproglige objekt ligeledes plattysk. Men at der ikke engang i indledningen, der oven i købet har en historisk perspektivering - eller i en note - er gjort opmærksom på, at disse sprog også eksisterer, ganske vist ikke i samme omfang, men under lignende vilkår som plattysk - det fandt jeg ejendommeligt. Og det gav mig altså yderligere lyst til selv at gå i gang. Man kan da, om man vil, betragte denne opgave som et forsøg på at udfylde det lille tomrum, der efter min mening er i ovennævnte bogs behandling af sprogforhold i Sydslesvig.

II Personlige forudsætninger.

Som nævnt i indledningen anser jeg mine personlige (private) forhold for at være helt afgørende i forbindelse med motiver for og valg af denne opgave. I de første femten år af mit liv var jeg dagligt i forbindelse med følgende sprogsfærer:

- 1) Hjemmet: Her taltes rigsdansk mellem børn og forældre - samt mellem søskende indbyrdes.
- 2) Skolen: (Som var en del af hjemmet). Undervisningen foregik på rigsdansk (læreren var min far). Desuden beslaglagde tyskundervisningen i gennemsnit 6 timer om ugen og foregik selvsagt på højtysk. Med skolekammerater taltes udelukkende sønderjysk - både i timerne og i frikvartererne.
- 3) Naboer: Her taltes både plattysk, sønderjysk og højtysk.
- 4) Kammerater: (Uden for skolen). Der taltes højtysk, plattysk og sønderjysk.

Ovenstående kan for en udenforstående synes ret forvirrende. Imidlertid må man gøre sig helt klart, at denne sprogtilpasning styredes af et sæt "uskrevne love", hvoraf nogle varierer fra person til person, mens andre er generelle.

De generelle love er:

- 1) Skal to personer tale sammen, må de om muligt benytte sig af et fælles sprog - d.v.s. et sprog, som begge behersker.
- 2) Er man flere end to i en samtale, vil man ofte anvende det sprog, der er fælles for hele gruppen - og dermed have mulighed for at undertrykke det eller de sprog, som enkelte af gruppens medlemmer normalt vil have benyttet sig af.
- 3) Konservatismen i sprogbrugen: Man taler det sprog med en bestemt person, som man altid har gjort, og er særdeles utilbøjelig til at anvende et andet sprog, også selvom man har - eller der opstår - flere fælles sprog.

Mine private love:

- 1) Tal dansk. (D.v.s. rigsdansk eller sønderjysk).
Dette var et naturligt ønske og krav fra mine forældres side. Vi var danske og derfor skulle vi også tale dansk. Gennem hele min opvækst var denne lov et overordnet og aldrig glemt krav. Men den var et naturligt led i opdragelsen og følte derfor hverken som lov eller krav, og den opfyldte derfor desto bedre sin hensigt: at gøre os bevidste over for sproget - med det danske sprog som den dominerende faktor.
- 2) At følge lov nr. 1.

Mit sprogmonster blev da følgende - lidt forvirret måske - men for mig den naturligste ting af verden:

Jeg talte rigsdansk med mine forældre og søskende.
Jeg talte sønderjysk med kammerater i skolen, med de samme kammerater uden for skolen, med adskillige naboer og bekendte i Agtrup samt med de skiftende barnepiger og "tjenestepiger" vi havde i hjemmet - og som selv talte sønderjysk.

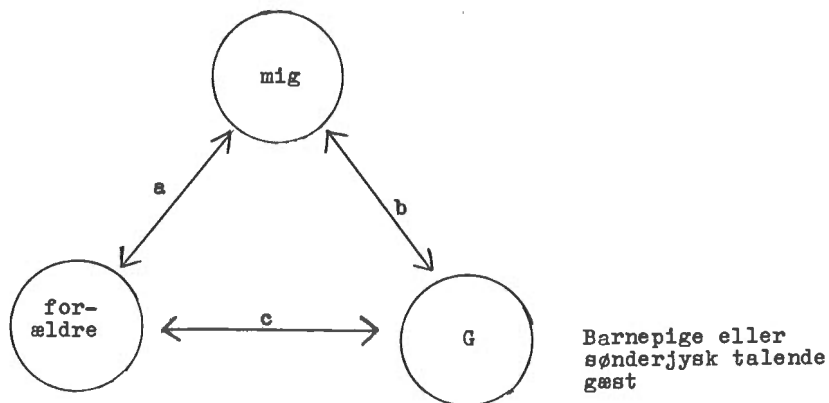
Jeg talte plattysk med de fleste af de kammerater, som ikke gik i den danske skole, desuden med naboer og bekendte, der ikke talte sønderjysk. (Se dog længere nede).

Jeg talte højtysk i skolen i tysktimerne, desuden med de kammerater, naboer og bekendte, der hverken talte plattysk eller sønderjysk.

Jeg gør opmærksom på, at ovenstående opdeling ikke på nogen måde indeholder et tidsmæssigt aspekt. Vi boede midt i byen og havde dagligt en særdeles hyppig og bred kontakt til befolkningen, såvel gamle som unge, danske som tyske.

For at tydeliggøre ovenstående betragtninger over min barndoms sproglige oplevelser, vil jeg vise nogle autentiske eksempler på sprogmonsteret i nogle af de mest almindelige situationer. Med autentisk mener jeg, at modellerne er udtryk for samtaler, der har fundet sted - ikke én, men utallige gange. De er selvfølgelig simplificerede derved, at jeg kun kan vise samtale mellem to personer. Hvad der kunne opstå af sproglige situationer, når en gruppe mennesker diskuterede, skændtes eller råbte i munden på hinanden - det må jeg overlade til læseren selv at forestille sig.

Eks. 1:

- a) Talte rigsdansk indbyrdes.
 - b) Talte sønderjysk indbyrdes.
 - c) Forældrene talte rigsdansk (kunne ikke sønderjysk).
- G talte sønderjysk (kunne ikke rigsdansk).

Denne situation er ikke særlig kompliceret, fordi der kun er tale om valg mellem to forskellige sprog, og fordi alle personer forstår disse to sprog. Vanskeligheden - som altså ikke følte som en sådan - bestod i, at jeg uafbrudt skulle skifte mellem at tale rigsdansk og sønderjysk.

Eks. 2:

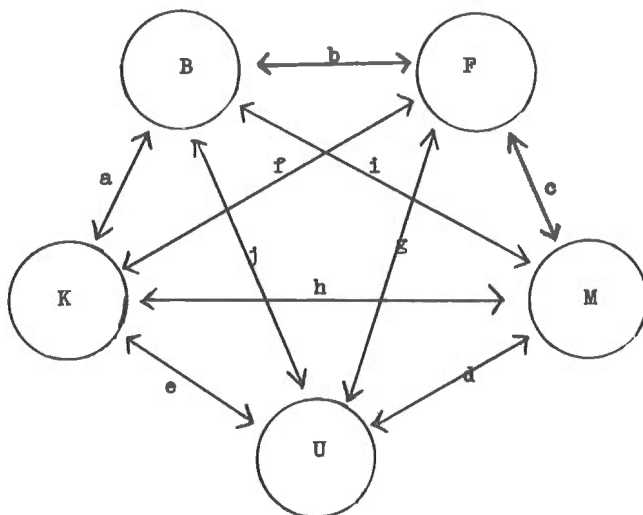
I en længere årrække kom jeg næsten dagligt i en kammerats hjem. Jeg deltog i måltider, i alt forefaldende arbejde og var efterhånden næsten medlem af familien.

Familien bestod af en bedstemoder (B), far (F), mor (M), min kammerat - sønnen i huset (K) samt undertegnede (U). Desuden havde min kammerat 6 søskende, hvilket dog i denne forbindelse er ligegyldigt, eftersom deres sproglige relationer var ligesom K's.

Der vil i forklaringen til modellen blive benyttet et udtryk, "dominerende", hvormed jeg mener følgende:

Man er ikke så tilbøjelig til at anvende skiftende (forskellige) sprog overfor en ældre person (bedstemoderen) som overfor jævnaldrende eller yngre. En vis form for agtelse (hensyn) gør

sig formodentlig gældende derved, at man så vidt muligt under alle omstændigheder forsøger at tale det sprog, som man ved, er personens eget (d.v.s. mest brugte) sprog.

Der er altså mulighed for 10 kombinationer, når to personer skal tale sammen. Disse ser således ud:

- a) Begge taler plattysk, fordi K ikke taler sønderjysk.
- b) Begge taler plattysk, fordi det er dominerende.
- c) Begge taler plattysk, hvis K er til stede - ellers sønderjysk.
- d) Plattysk, hvis K er til stede - ellers sønderjysk.
- e) Plattysk, fordi K ikke taler sønderjysk.
- f) Plattysk, fordi K ikke taler sønderjysk.
- g) Plattysk, hvis K er til stede - ellers sønderjysk.
- h) Plattysk, fordi K ikke taler sønderjysk.
- i) Sønderjysk, fordi det er dominerende.
- j) Sønderjysk, fordi det er dominerende.

Dette samtalemønster kan synes særdeles indviklet, men der var nu sjældent slinger i valsen. Det bemærkes, at den kendsgerning, at én af gruppens medlemmer ikke taler sønderjysk, får særdeles store konsekvenser - også for sprogene mellem de øvrige indbyrdes. Man spørger uvilkarligt, hvorfor K ikke taler sønderjysk. Svaret er, at han kan ikke, fordi

man aldrig nogensinde har talt sønderjysk til ham. Til gengæld forstår han selvfølgelig sproget fuldstændig, hvilket dog ikke forhindrer andre i at tale plattysk indbyrdes i stedet for sønderjysk - af hensyn til K. Kun i nogle få udvalgte tilfælde er vanen, traditionen eller hensynet så dominerende, at man taler sønderjysk på trods af K.

Der kunne nævnes mange andre sprogligt mere eller mindre fantastiske situationer. Det fører dog for vidt at nævne dem her, eftersom de tendenser, der ligger i dem, stort set er kongruente og følger de samme regler og love. Klassisk i så henseende er samtalen mellem to personer, der taler hver sit sprog, plattysk og sønderjysk; en samtale der forløber ganske normalt uden misforståelser, fordi begge parter forstår begge sprogene, men hver især kun taler et af dem.

Væsentligt har det været at vise, at det at være flersproget ikke betyder, at man blander sprogene, eller at man snakker det ene sprog den ene dag og det andet den næste dag, men, at sprogdannelse og sprogbrug følger ganske bestemte regler og love, der ikke kan overtrædes, uden at man føler, der er begået en fejl.

Denne lovbundethed er da også den direkte årsag til (mener jeg), at jeg selv har lært og stadig behersker de fire sprog: rigsdansk, sønderjysk, plattysk og højtysk - om ikke til fuldkommenhed, så dog i et sådant omfang, at jeg, hvad udtale angår, taler sprogene som de indfødte, hvorimod jeg, hvad ordforrådet angår, især inden for plattysk og sønderjysk har visse mangler.

Ovenstående betragtninger er medtaget for at sandsynliggøre mit forhold til sprog og sprogbrug i Agtrup. Det er mit håb, at også andre end jeg finder de nævnte sprogforhold interessante, problematiske og usædvanlige. Det, jeg har villet prøve, er først og fremmest at finde svar på nogle af de mange usagte spørgsmål, der har meldt sig og stadig melder sig hos folk i og fra Agtrup: Hvorfor taler vi, som vi gør? Hvilke sprog taler han og hun og du og jeg? Hvor og hvordan har vi lært det? Hvordan er stillingen mellem dansk og tysk? O.s.v., o.s.v. - en endeløs række spørgsmål, der aldrig ville melde sig i hverken Århus eller Esbjerg, men som for folk i Agtrup er en væsentlig del af hverdagen.

III Om de enkelte sprog.

Denne opgave opererer fra første til sidste side med et antal såkaldte sprog. Eftersom dette ord ikke anvendes i sin helt vanlige betydning, må det være en nødvendighed at gøre klart, hvad jeg forstår ved de - fem - sprog, der er basis for undersøgelsen. Imidlertid vil jeg først præcisere, at opgaven ikke har som mål at undersøge sprogene, men menneskers brug af sprog. Derfor vil jeg på intet tidspunkt komme nærmere ind på grammatiske, semantiske eller dialektale problemer som sådan, men tillade mig på forhånd at have defineret de sprog, undersøgelsen bygger på:

- 1) Højtysk: Det fællestyske skriftsprog, som det bruges i bla. massemedierne, skolen og officielle instanser.
- 2) Plattysk: Burde egentlig hedde nedertysk (Niederdeutsch), hvilket er fællesbetegnelsen for en lang række hinanden lignende tyske dialekter. Når der tales om plattysk i denne opgave, drejer det sig hovedsageligt om den stedlige udgave af dette sprog.
- 3) Sønderjysk: Den danske dialekt, som tales både nord og syd for grænsen. Særlige kendetegn: manglende stød, diftongering og foranstillet artikel. Det sønderjysk, der tales i Agtrup, minder meget om det, der iøvrigt tales i de vestlige egne af Sønderjylland (Tønder, Ribe).
- 4) Rigsdansk: Den mundtlige udgave af det danske skriftsprog, som det tales af f.eks. den danske lærer i Agtrup. Selv om dette faktisk burde have betegnelsen regionalsprog, fastholder jeg det oprindelige navn af praktiske grunde. (Af alle andre end netop de rigsdanske i Agtrup kaldes dette sprog "højdansk" eller "Hochdänisch").
- 5) Frisisk: Det sprog, der tales af de nationale frisere. Sproget har en geografisk og talmæssigt ringe udbredelse - og en yderligere omtale af det falder uden for denne opgaves rammer. Når frisisk er medtaget i undersøgelsen, skyldes det den omstændighed, at Agtrup ligger så tæt på

det frisiske område, at nogle personer både taler og forstår det. Derfor er det ikke et fremmedsprog i Agtrup, men et - omend stærkt begrænset - integreret sprog.

Dette er de fem adskilte sprog, der findes i Agtrup, og som opgaven opererer med. Går man ind på de nævnte præmisser, frembyder det ingen større vanskeligheder at afgøre, om en person taler det ene eller det andet sprog - dertil ligger de alt for langt fra hinanden. Derimod må følgende - ikke helt uvæsentlige fænomener indrømmes:

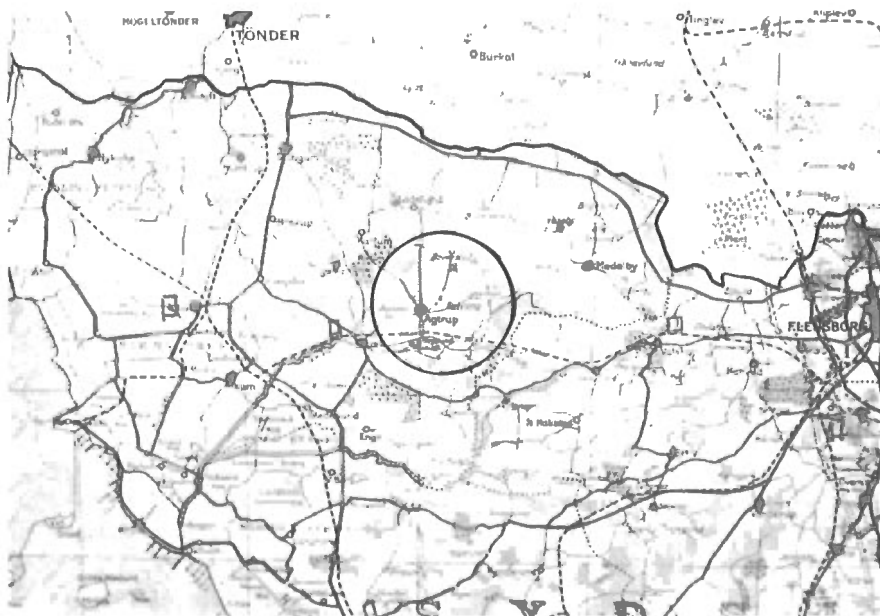
Når 97,8% af Agtrups befolkning angiver at kunne tale og 99,5% at kunne forstå højtysk helt, er det selvfølgelig ikke korrekt. Sandt at sige er der formodentlig kun et fåtal, der behersker det højtyske sprogs mange grammatiske regler til fuldkommenhed, hvorimod der er mange flere, som taler et rødselsfuldt højtysk. Sådant at forstå, at deres "højtysk" væsentligst er baseret på den plattyske grammatik (at f.eks. samtlige kasus i den foransatte bestemte artikel er reduceret til de) - samt i grellere tilfælde, at man på grund af et for lille højtysk ordforråd låner tilsvarende plattyske ord. Man vil således næppe kunne karakterisere et sådant blandingsprog som højtysk - og når jeg alligevel har gjort det, skyldes det den omstændighed, at der for den talende selv vitterligt er tale om et regulært skift fra et sprog til et andet, uanset om man skifter fra plattysk til perfekt højtysk eller fra plattysk til en mere eller mindre bizar blanding af plattysk og højtysk. Samme fænomen kan selvfølgelig gøre sig gældende - omend ikke i nær samme grad - imellem rigsdansk og sønderjysk, hvorimod blanding af hovedsprogene yderst sjældent forekommer. Derimod frembyder blandingen af plattysk og sønderjysk på helt andre problemer: Her er det et faktum, at en del plattyske ord efterhånden er indgået i den sønderjyske dialekt og har erstattet, d.v.s. direkte fortrængt de tilsvarende sønderjyske. Dette er dog fortrinsvis tilfældet hos yngre personer, der har lært sønderjysk gennem naboer og kammerater og altså ikke har det som hjemmesprog. Deres sønderjyske ordforråd er så lille, at de ofte for overhovedet at kunne udtrykke sig klart, må ty til plattyske hjælpeord. Men da modparten næsten altid vil forstå dem, betyder det mindre for samtalens forståelighed. Summa summarum: Man taler sønderjysk - helt endog - man er bare ikke ret god til det, hørt med

en fremmeds øre. Men for den talende selv er der tale om et helt andet sprog end f.eks. plattysk eller højtysk. Dog kan det sønderjyske ordforråd være så mangelfuldt, at en evt. person i undersøgelsesmateriale bliver registreret som talende "lidt" eller "delvist" sønderjysk.

Til slut skal det anføres, at 2 (to) personer ud af de 862 overfor undertegnede angav at tale delvist højtysk, selv om de havde boet hele deres liv i Agtrup. Disse to ældre damer var de eneste, der åbent indrømmede, at fordi deres dagligsprog var sønderjysk (i dette tilfælde), og fordi de talte sønderjysk med næsten hele omgangskredsen, så betød det, at de ikke beherskede det højtyske sprog fuldstændigt. Dette tal burde givetvis være betydeligt højere, men da det ikke var min opgave at informere de adspurgte om, hvor godt eller dårligt de efter min mening beherskede sprogene, rettede jeg mig altid efter deres eget udsagn. En undtagelse var dog mindre børn, hvoraf nogle åbenlyst følte trang til at "prale" med alt det, de kunne, hvilket dog forholdsvis nemt kunne verificeres direkte eller ved samtale med forældre.

IV Almene oplysninger om Agtrup.

(Oplysninger, der ikke stammer fra selve undersøgelsen).

Kort, der viser Agtrups beliggenhed - specielt i forhold til den danske grænse.

Hos der Bùrgermeister i Agtrup fik jeg følgende oplysninger, der er gældende pr. 1.7.73:

Kommunens størrelse: 2038 ha.

Antal husstande: ca. 250

Antal indbyggere: 950

Heraf erhvervsaktive: 259 - af disse arbejder 150 udenfor kommunen.

Antal landbrug (gårdejere): 93

Af disse havde 55 landbrug som eneste erhverv,

20 landbrug som deltidserhverv,

18 landbrug som bierhverv.

Ialt beskæftiget ved landbrug: 109 personer.

Herudover har jeg ikke fra officielle kilder kunnet frem-

skaffe oplysninger eller tal om sociale forhold i kommunen, men kan for egen regning tilføje følgende:

Kommunen er en decideret landkommune med kun en eneste industrilignende virksomhed, der beskæftiger ca. 20 personer. Udover det relativt store antal beskæftigede ved landbruget er de sædvanlige håndværk repræsenteret (murer, tømrer, elektriker, mekaniker, smed m.m.), desuden handlende som købmand, frisør, bager m.m. Der er fire kroer, et nedlagt mejeri og et stort antal ufaglærte. Gifte kvinder har kun i stærkt begrænset omfang arbejde uden for hjemmet. Et markant træk i Agtrups erhvervsmæssige struktur er imidlertid en ganske anden og kontant kendsgerning, der hedder Bundeswehr.

I løbet af den sidste halve snes år er der placeret:

- 1) En stor NATO-flyveplads i Læk (4 km. fra Agtrup).
- 2) En kaserne i Stadum (10 km. fra Agtrup).
- 3) Adskillige store militær-depoter i nærmeste omegn.

Dette forhold har i løbet af ganske få år været stærkt medvirkende til at ændre - ikke blot Agtrups - men adskillige andre kommuners erhvervsmæssige sammensætning. Selve etableringen af disse anlæg tiltrak store mængder af ufaglært arbejdskraft, medens driften kræver et ikke mindre antal civile arbejdere, der nu har mulighed for "stabilt", roligt og relativt vellønnet arbejde som specielt uddannede kaserne-, depot- og flyvepladsarbejdere. Det er indlysende, at dette forhold må have påvirket erhvervsbilledet i Agtrup, hvilket da også er sket i en for mange foruroligende høj grad. Umiddelbart ses det af tallene for de landbrugsbeskæftigede: Næsten halvdelen af gårdejerne har nu arbejde ved siden af - og heraf kan de fleste findes inden for militærrområdernes pigtråd. Desuden er mange unge, der oprindeligt havde - eller havde påbegyndt - en faglig uddannelse, faldet for fristelsen til efter kort (og gratis) omskoling at få fordelagtige arbejdsvilkår samme sted. Alt i alt er der mange, der dybt beklager den ovenfor skitserede udvikling, hvis foreløbig mest iøjnefaldene resultat er en udpræget industriel stagnation.

For undertegnede fik det den konsekvens, at jeg måtte opgive at drage et sociologisk aspekt direkte ind i den sproglige undersøgelse. Dette ville under mere normale omstændigheder have været en oplagt side af en undersøgelse som den foreliggende; men da det først og fremmest kræver veldefinerede erhvervsgrupper, som altså ikke eksisterer i Agtrup, opgav jeg ret tidligt

i forløbet denne tanke.

Min egen vurdering, der ikke på nogen måde er statistisk verificeret eller begrundet, men som udelukkende er baseret på ca. 25 års kendskab til Agtrup og Agtrupperne, er iøvrigt den, at der er en højst usikker sammenhæng mellem på den ene side sociale forhold og på den anden side brugen af dansk og/eller tysk. Man finder dansktalende inden for alle kategorier af erhverv - og alle steder i kommunen.

Om kommunen iøvrigt:

Agtrup kommune består af selve landsbyen, der er præget af mange gårde og en deraf følgende spredt bebyggelse. Desuden er der en række mindre samlinger af huse og gårde, der bærer smukke danske navne som Kalleshave, Tøstvang, Søvangager og Skruplund. To meget små nabokommuner, Bølsbøl og Spragebøl, er indenfor de sidste år sluttet sammen med Agtrup. Disse områder er ikke medtaget i min undersøgelse, hvorfor jeg ikke er nået op på det officielle indbyggertal.

Et kommunalt, personligt sidespring:

I 1966, da jeg af forskellige grunde opholdt mig meget hjemme - d.v.s. i Agtrup, havde jeg den fornøjelse at cykle rundt i kommunen for at fotografere samtlige personer. Det skete udfra et ønske om at fastholde både mennesker og miljøer på en for senere generationer tilgængelig måde. Det drejede sig om lysbilleder, som allerede nu 8 år efter har været vist adskillige gange for et stort, kommunalt publikum. Jeg fortæller dette, fordi hin cykeltur medførte et "unormalt" stort kendskab til kommunens befolkning. Man kommer ikke cyklende og tager et billede uden at betale for det ved en kortere eller længere snak. Nu - 7 år efter, var der mange, der stadig huskede fotografen - og fotografen huskede dem. Derfor var det ikke vanskeligt at interviewe så mange mennesker - derfor tør jeg udtale mig så frimodigt om en kommunes 862 indbyggere.

V Om dansk og danskhed i Sydslesvig i almindelighed og i Agtrup i særdeleshed.

Det turde være en velkendt sag for de fleste danskere, at der findes et såkaldt dansk mindretal i Sydslesvig. Det skal ikke være meningen her i detaljer at redegøre for dette mindretals historiske baggrund og udvikling, hvorimod det må være relevant ganske kort at tegne konturerne af forholdene, som de har udviklet sig inden for den sidste snes år med særligt henblik på de aspekter, der har tilknytning til sproget, både det danske, tyske og frisiske.

Mindretallet oplevede sin i mange henseender store opblomstring i årene efter den 2. Verdenskrig. Dette afspejles ikke alene af tal (stemmetal, foreningsstatistikker, antal børn i danske skoler m.m.), men i højere grad af det faktum, at en lang række ønsker og krav fra dansksindede i hele Sydslesvig medførte oprettelse af et stort antal danske skoler. Disse skoler kan med rette betragtes som hjørnестene i det danske arbejde. De var ikke blot skoler, men deciderede forsamlingshuse - i dag ville man have kaldt dem for kultur- og aktivitetscentre - og herfra fremlagdes et alsidigt tilbud af aktiviteter til gavn og fornøjelse for lokale interesserede. Fælles for dette arbejde, disse aktiviteter, både i skolen og uden for skoletiden ved diverse møder og sammenkomster, var det danske sprog. Men allerede på dette punkt bliver jeg nødt til at bevæge mig bort fra de generelle betragtninger, for medens der ikke var problemer med at tale og forstå dansk i en by som Agtrup (hvilket jeg belyser nærmere senere), så var der i det østlige og sydlige Sydslesvig, samt i de større byer, ikke samme basis for med ét at kunne kommunikere på dansk. Her skulle et stort antal mennesker lære dansk, før de kunne forstå det og dermed deltage i dansk arbejde på dansk. I Agtrup derimod kunne de fleste forstå det i forvejen. For man talte sønderjysk. Og ved et tilfælde fik min far stilling i Agtrup, som ligger indenfor det område, hvor det sønderjyske sprog endnu havde dybt rod i befolkningen. (Snakker man med ældre mennesker i Agtrup i dag, så er alle enige om, at "fø i æ ti snaged vi jo ol dansk"). Derfor blev opgaven for den danske skole i Agtrup ikke at lære folk at tale og forstå dansk, men at bruge sproget samt at lære børn og unge at læse og skrive rigsdansk. Hvilket som tidligere nævnt da også blev et af skolens erklærede mål.

Men dette var kun den ene side af sagen. Danskerne var et nationalt mindretal og som sådant ikke lige velset alle steder. Med skolens og de danske foreningers oprettelse kom mange folk frem af buskene og bekendte national kulør, og der kom en årrække, hvor der blev gravet mange og dybe grøfter - og her var den mest effektive spade sproget. Skulle man vise, at man under ingen omstændigheder var dansk - eller danskvenlig - ja så talte man simpelthen tysk til sine børn, uanset at man iøvrigt altid havde talt dansk i familien. Og dette er altså en af grundene til det voldsomme sprogskifte, der sidenhen har kunnet konstateres. (NOTE: Jeg gør opmærksom på, at dette punkt, hvorledes man taler med sine børn - og med sin ægtefælle, er et spørgsmål, der vil blive nærmere behandlet i selve undersøgelsen s.91).

Eet må man dog huske på. I Agtrup var det at være dansk ikke altid ensbetydende med, at man talte dansk. Eller omvendt! Adskillige var eller blev dansksindede uden at kunne sproget, medens andre, der altid havde talt dansk og vedblev at tale dansk, på ingen måde følte sympati for danskhedens sag.

Denne "strid", der blandt mange andre aspekter fandt udtryk i en regulær sprogstrid, medførte selvfølgelig, at selve begrebet sprog blev et til tider meget ømtåleligt punkt. Medens man på mange andre måder nemt kunne sløre eller skjule sine nationale tilbøjeligheder, så kunne man ikke forblive stum, men måtte vælge et sprog, både for sig selv og sine efterkommere; og resultatet blev altså, at man i stedet for at få en "normal" rolig sprogudvikling, hvor et af sprogene gradvist kom til at dominere, fik et voldsomt sprogskifte, der atter medførte stor usikkerhed og forvirring omkring-og i beherskelsen af de enkelte sprog. Og nu, hvor de nationale stridigheder, for størstepartens vedkommende, forlængst er afløst af en forsonlig, tolerant sameksistens, da har man stadigvæk sprogforvirringen tilbage. Blot kan der nu tales om fænomenet. Det er ikke i samme grad et emne, der er stemplet med tabumærket, men et faktum, som især nye, udefra kommende personer bemærker og diskuterer: Alle i Agtrup ved, at der tales både højtysk og plattysk og sønderjysk samt lidt rigsdansk og frisisk, men hvor mange der taler hvad, og hvorfor de taler, som de gør - det er et spørgsmål, som kun den enkelte kan besvare, og kun for sit eget vedkommende. Skulle man derfor have et samlet billede af sprogforholdene i Agtrup, så måtte én person

altså ud og snakke med hver enkelt.
Hvilket jeg dermed gjorde.
I sommeren 1973.

VI Om undersøgelsens praktiske forløb.

A: Indledning.

Af de foregående afsnit er det forhåbentlig blevet klart, at noget egentligt research-arbejde til min undersøgelse ikke kunne finde sted; fordi det faktisk havde fundet sted i de sidste 20 år. Og på det tidspunkt, da jeg skulle i gang med undersøgelsen i praksis, havde jeg i store træk formuleret de spørgsmål, jeg ønskede at få besvaret som helhed. Det store problem var nu, hvorledes dette skulle finde sted.

Følgende betingelser måtte efter mit eget skøn absolut opfyldes:

- 1) Undersøgelsen skulle være objektiv. Forstået på den måde, at jeg for en gangs skyld ikke skulle gå danskhedens ærinde, men uden nationale vibrationer kortlægge forholdene, som de var og er.
- 2) Undersøgelsen skulle omfatte alle personer i kommunen. Både for at tilgodese den første betingelse, og fordi det i enhver henseende iøvrigt ville være den eneste mulighed for at give et fuldstændig korrekt billede af forholdene.
- 3) Det materiale, der kom ud af undersøgelsen, skulle kunne behandles statistisk - helst pr. E.D.B.

Efter at have overvejet forskellige muligheder for at få tilvejebragt de ønskede oplysninger, endte jeg ved spørgeskema-metoden som den eneste brugbare. Og iflg. betingelse nr. 2, der krævede 100% besvarelse, var enhver form for selvbesvarelse (evt. pr. brev) udelukket. Jeg besluttede da selv at opsøge samtlige indbyggere i kommunen, selv udspørge dem og selv nedskrive besvarelsenerne. Ganske vist kunne jeg formodentlig have fået nogle til at hjælpe mig, men dette var ikke ønskeligt, eftersom et omfattende kendskab til både de lokale sprog, problemer og forhold, således som de er skitseret i det foregående, var en nødvendig forudsætning.

(NOTE: Man kan næppe som indlandsdanser forestille sig, hvilken grad af fingerspidsfornemmelse, "diplomatisk sans", dialektisk opportuniste samt mod og frækhed det kræver at skulle spørge en god gammel dansker-"hader" om, hvorfor han ikke taler dansk med sine børn, når han gør det med sin kone. For bare fem år siden ville jeg ikke have turdet at spørge om andet end vejret og

studepriserne).

I foråret 1973 foretog jeg så de første sonderinger i mar-
ken. Ganske vist uden spørgeskema og kuglepen. Gennem ganske
"normale" samtaler med forskellige mennesker luftede jeg mine
planer, antydede nogle af de spørgsmål, jeg kunne tænke mig at
stille, og sad i al hemmelighed over kaffekopperne og grogglasene
og forestillede mig mig de mulige svar på et spørgeskema. Denne
første undersøgelse, der omfattede en snes personer, havde ikke
andet formål end den kendte "stikke en finger i jorden". Forsø-
get faldt ud til min tilfredshed, og jeg kunne nu gå i gang med
næste fase.

B: Udarbejdelse af spørgeskema.

Selve den proces, der lå imellem udkastet til det første
skema og det endelige spørgeskema, var så lang, at der ikke her
er plads til at gå i detaljer. Derfor kun en kort beskrivelse af
forløbet:

På grundlag af ovennævnte sondering trykkede jeg i 50 eks.
et første prøve-spørgeskema, der efter mit skøn skulle dække he-
le det ønskede område. Og i pinsen 1973 interviewede jeg på
grundlag af disse skemaer ca. 40 personer, tilfældigt udvalgte,
som alle indvilligede i at give de ønskede oplysninger. Dette
materiale underkastede jeg en første manuel behandling: de fles-
te af svarene var tilfredsstillende, dog var der en gruppe af
spørgsmål (NOTE), der gav et så diffust billede, at jeg beslutte-
de at droppe dem og erstatte dem med andre.

(NOTE: Denne gruppe spørgsmål omhandlede brugen af sprogene: med
hvilke personer - eller i hvilke miljøer man brugte de forskelli-
ge sprog. Det viste sig fuldstændig umuligt at få entydige svar
på disse spørgsmål, idet der var ét standard svar, der blev gen-
taget gang på gang.

Eks.: Spørgsmål: Med hvilke personer taler De fortrinsvis
plattysk?

Svar: Med de personer, der selv snakker plattysk!

O.S.V. O.S.V.

Svarene var logiske, men ubrugelige, hvorfor hele gruppen af
spørgsmål blev erstattet med konkrete: Hvad taler de med børnene,
med søgtefællen etc.)

Det væsentlige bestod nu i at udforme et spørgeskema, der
indeholdt de spørgsmål, jeg havde fundet frem til, på en sådan
måde, at:

- 1) det kunne udfyldes så hurtigt som muligt - d.v.s. brug af afkrydsninger i videst muligt omfang.
- 2) det ikke indeholdt flere spørgsmål (og svar) end højst nødvendigt. D.v.s., at jeg rationaliserede antallet af spørgsmål ned til det halve ved at slå spørgsmål sammen og bruge kolonneopstillinger.
- 3) det uden større vanskelighed kunne overføres til et codeskema til brug for elektronisk databehandling. D.v.s., at spørgsmålene skulle være udformet og struktureret på en sådan måde, at de gav entydige svar, der helst skulle kunne erstattes af en talværdi eller kombinationer af sådanne.

Dette skema blev fremstillet og duplikeret i 1000 eksemplarer.

G: Om spørgsmålene på spørgeskemaet.

På dette tidspunkt finder jeg anledning til at gennemgå spørgsmålene på spørgeskemaet for at sandsynliggøre deres værdi og sammenhæng. De synspunkter, der herved kommer til orde, kan findes spredt i opgaven iøvrigt, men da netop spørgsmålene og udvælgelsen af dem, er et afgørende punkt i denne opgave, mener jeg at måtte give en sammenhængende redegørelse for - eller om man vil - en forklaring på de spørgsmål, der kom til at følge mig uafbrudt i hele den lange, varme sommerferie. Et eksemplar af spørgeskemaet er aftrykt på næste side, og jeg gennemgår det hermed skematisk punkt for punkt:

Skema nr.: Ingen kommentarer.

Navn: Selve navnet havde ingen betydning, Jeg brugte det for rent praktisk at kunne holde styr på de steder, jeg havde været. Iøvrigt viste det sig hos mistænsomme personer at være særdeles effektivt ikke at spørge om navn og adresse. I ly af en tilsyneladende anonymitet blev adskillige døre åbnet og adskillige spørgsmål besvaret.

Køn, Alder, Fødested: Disse tre ordinære baggrundsspørgsmål er medtaget, fordi jeg havde en formodning - til dels viden - om, at de hver for sig kunne have indflydelse på en persons sprogbrug. Til spørgsmålet Alder skal bemærkes, at børn under 2 år ikke er medtaget (fordi de ikke kan snakke endnu), og til Fødested, at det dækker over en persons geografiske herkomst i almindelighed; var man f.eks. født på Flensborg sygehus, men iøvrigt havde boet i Agtrup altid, blev Agtrup anført som fødested.

Skema nr.: 17 Navn: Hans Detlef
 Køn: M Fødselsår: 1917 Fødested: Agbøya

	Hvilke(t) sprog taler De?			Hvilke(t) sprog forstår De?		
	helt	delvist	lidt	helt	delvist	lidt
højtysk	x			x		
plattysk	x			x		
sønderjysk	x			x		
rigsdansk		x		x		
frisisk						x

Hvorledes har De lært at tale sproget (sprogene)?

	skolen læreren	skolen, kammerater	forældre	andet
højtysk	x			
plattysk			x	
sønderjysk			x	+ bedsteforæld
rigsdansk	x			vadukleer, efterskole
frisisk				høst der

Hvilket sprog taler de med:

Børnene: dansk Forældre: højt + dansk Ægtefælle: dansk

Hvis der er forskel på tre ovennævnte svar:

Hvorfor? _____

Hvis ja til dansk:

Hvor ofte taler De dansk? dagligt

Skolegang: Tysk skole: x Dansk skole: vadukleer

Interviewsprog: Sønderjysk

Evt. bemærkninger:

Bemærk: Sprogskift i hjemmet i 1927.

Hvilke sprog taler De?

Hvilke sprog forstår De?

Til belysning af det nuværende sprogbillede i Agtrup er disse to spørgsmål naturligvis fundamentale. Det bemærkes, at der indenfor de to spørgsmål er opstillet 30 enkelte svarmuligheder, som atter kan kombineres på et utal af måder - og dette turde i sig selv være ganske illustrativt. De tre gradueringer helt - delvist - lidt - er udtryk, der er taget fra de adspurgte selv. I forundersøgelserne var det disse adverbier, der blev anvendt, hvorfor jeg selvfølgelig også anbragte dem på selve skemaet. Forbindelsen mellem de to spørgsmål tale/forstå er iøvrigt ret konsekvent: Alle taler mindst et sprog helt, og langt de fleste taler og/eller forstår derudover et eller flere andre sprog helt, delvist eller lidt. Desuden kan det bemærkes, at man (logisk) altid vil forstå et sprog lige så godt eller bedre, end man taler det. Som sidste kommentar til dette spørgsmål skal det anføres, at når forstå-kategorierne optræder som selvstændige spørgsmål, skyldes det den simple kendsgerning, at det er overordentlig udbredt, at man i Agtrup forstår et sprog uden at kunne tale det. Dette var en viden, jeg sad inde med på forhånd.

Hvorledes har De lært at tale sproget?

Medens de første spørgsmål skulle belyse sprogbilledet, skal disse spørgsmål belyse sprogdannelsen. Det bemærkes, at forskellen på disse to grupper spørgsmål er ret væsentlig. Første gruppe skal vise et billede (fotografi), taget i sommeren 1973, eksponeringstiden ca. 40 dage og fremkaldt i E.D.B. Motiv: Sproget i Agtrup. Næste gruppe vil aldrig kunne opfattes som et billede, idet det er udtryk for et forløb = sprogdannelsen. De "begivenheder", der ligger til grund for besvarelsen af disse spørgsmål, ligger tidsmæssigt på en linie fra 1880 (da den ældste person i Agtrup blev født) og til nu. Med andre ord er der en mulighed for, at svarene inden for denne kategori kan fortælle noget om sprogskiftet, hvilket er en af denne opgaves mest interessante objekter.

Angående svarkategorierne

- 1) skolen, læreren
- 2) skolen, kammerater
- 3) forældre
- 4) andet,

gælder det, at de er opstået som en kombination af forundersøgelsens resultater og en forudanelse - eller viden. Under alle om-

stændigheder var det tvingende nødvendigt at operere med kategori-er, da tilfældige besvarelser ville umuliggøre den statistiske behandling. Kategorierne er temmelig bredt definerede og dækker følgende:

1) Skolen, læreren: Det var et fænomen, jeg ikke på forhånd havde kendskab til, at en lang række ældre personer havde lært højtysk af læreren i den tyske skole. Man kan, som det er gjort tidligere, diskutere kvaliteten af det højtysk, der blev resultatet, når de iøvrigt kun talte plattysk og/eller sønderjysk. Men faktum var, at denne lærer i et meget stort antal tilfælde blev angivet som den, man havde lært højtysk af som barn, og derfor blev han påført skemaet som en selvstændig kategori. (Note: Det gælder selvfølgelig for langt de fleste af de ovennævnte personer, at de senere, som voksne, har haft mulighed for at udvide og forbedre deres højtysk, hvilket kan være sket mange forskellige steder. Men da hovedspørgsmålet "hvor har De lært at tale ..." skal opfattes i betydningen "hvor har de først og fremmest lært at tale .." eller " hvor blev fundamentet til Deres brug af f.eks. højtysk lagt?", har denne senere påvirkning ingen videre betydning og registreres altså heller ikke i opgaven).

2) Skolen, kammerater: Denne kategori omfatter foruden kammerater det, man kalder for den almindelige omgangskreds: venner, bekendte og naboer. Når skolekammerater står forrest, skyldes det, at langt de fleste personer har lært sprogene som børn, hvilket vil sige, at skolen med sine mange muligheder for kontakter foruden hjemmet blev (og er) den centrale lokalitet for sprogpåvirkning. At de selvsamme kammerater også figurerer uden for skolen, er en selvfølgelig, der er uden betydning. Det var iøvrigt bemærkelsesværdigt, at langt de fleste af de adspurgte selv anvendte udtrykket " i skolen, kammeraterne" + evt. naboer, hvilket da også er årsag til, at jeg anser kategorien for at være - om ikke veldefineret - så velbegrundet.

3) Forældre: Hermed er vi nået til den selvfølgelig afgrænsede kategori, nemlig hjemmet. Hvis man skal tale om at have et modersmål i dette sprogligt så forvirrede område, så må det skulle søges her. Uanset antallet af kammerater og højtyske skolemestre forbliver hjemmet den fundamentale skueplads for den proces, der kaldes "at lære" et sprog. Dette kan også i undersøgelsen ses derved, at det sprog, der læres i hjemmet, under næsten alle omstændigheder tales og forstås helt. Men paradoksalt nok er hjemmet al-

ligevel den mest problematiske og interessante kategori, når det gælder sprog-ændring iøvrigt. Dette var jeg klar over på forhånd, og derfor rummer spørgeskemaet en række spørgsmål, der vil belyse dette punkt nærmere.

4) Andet: I en række tilfælde blev andre personer og lokaliteter end de nævnte angivet. Det drejer sig bl.a. om at "være ude at tjene", at have boet i længere tid et andet sted, at have lært et sprog ved at læse det eller ved at høre radio/se TV, lært af bedsteforældre, diverse onkler og tanter m.m. Alt i alt en broget blanding af steder og personer, der dog i langt de fleste tilfælde havde det tilfælles, at sprogpåvirkningen var sket på et senere tidspunkt i den adspurgtes liv - oftest som ung eller voksen. Iøvrigt er kategorien i materialet kun svagt repræsenteret og jeg vil senere fremdrage nogle af de mest interessante enkelt detaljer, som datamaskinen jo ikke beskæftigede sig med.

Hvilket sprog taler De med hhv. børn, forældre og ægtefælle?

Som nævnt ovenfor anser jeg hjemmet for at være det sprogligt set interessanteste - og mest problematiske sted. Det autentiske eksempel på s. 9f er kun ét ud af mange, jeg på forhånd havde kendskab til. Det fænomen, at sproget i hjemmet ikke består af et, men af flere sprog, er mere almindeligt, end man skulle formode, hvorfor der er al mulig grund til at undersøge spørgsmålet så grundigt som muligt. Til opstillingen af benævnelserne børn - ægtefælleforældre - skal følgende bemærkes:

a) Benævnelserne forudsætter det traditionelle familiemønster: at man har forældre; at man har en ægtefælle, hvis man har børn m.m., medens begreber som skilsmisse, enker og enkemænd, adoptivforældre og -børn, papirløse ægteskaber og andet og tredje ægteskab ikke figurerer. Dette er dog intet problem, thi det er hjemmet, det drejer sig om, og alle har på en eller anden måde haft et hjem, hvor man voksede op og lærte et eller flere sprog, hvilket i denne forbindelse er det afgørende. Med andre ord har jeg tilladt mig, hvor nogle af ovennævnte begreber havde medført en ændring af det traditionelle familimønster, alligevel at placere svarene under kategorien forældre (ægtefælle).

b) Eftersom alle mennesker har eller har haft forældre eller er vokset op i et eller andet "hjem", vil rubrikken "taler med forældre" altid være udfyldt. Også i de tilfælde, hvor forældrene forlængst er døde. Det samme er tilfældet for personer, der selv er

forældre. Hvis ægtefællen var afgået ved døden, men iøvrigt havde været part af familien under børnenes opvækst, blev han eller hun registreret "in absentia" - som den man havde talt med.

c) For børn og unge gjaldt det selvfølgelig, at der kun blev svaret på spørgsmålet: "Hvad taler De med forældrene?" (NOTE: Til trods for alle forbehold forekom der enkelttilfælde, hvor de ægteskabelige forhold havde været eller var så indviklede, at spørgeskemaet ikke slog til. Det gjaldt f.eks. den person der havde været gift to gange, havde børn i begge ægteskab, talte plattysk med børnene og sønderjysk med manden i det første ægteskab og højtysk med børnene og plattysk med manden i det andet. Dvs. at hun talte to forskellige sprog med sine børn. Dette kunne spørgeskemaet kun registrere ved at anføre begge sprog ud for både ægtefælle og børn.)

Endelig skal jeg kort omtale et fænomen, der måske nok falder lidt uden for rammerne af opgaven, men som alligevel har indflydelse på sprogdviklingen i hjemmet især:

Der er hverken plejehjem eller alderdomshjem i Agtrup kommune. Det er altså forundt flertallet af de ældre og gamle stadig at leve i deres eget miljø, i deres egen familie, at arbejde efter bedste evne, at se den nye generation vokse op - ja, oven i købet være i daglig sproglig kontakt med børnebørnene. Kort og godt eksisterer begrebet aftægt i bedste velgående, og i adskillige hjem bor og lever 3 generationer under samme tag.

Man kan da forestille sig følgende:

Bedsteforældrene snakker sønderjysk indbyrdes og plattysk med deres børn - samt højtysk med børnebørnene. Forældrene (anden generation) snakker plattysk indbyrdes og med bedsteforældrene, men højtysk med børnene. Og alt dette foregår dagligt, under samme tag og ved samme bord. Konsekvensen for 3. generation er, at de dagligt hører tre sprog, men kun taler et. Og hvis disse sprogskel overholdes konsekvent, får man altså personer, der forstår plattysk, sønderjysk og højtysk fuldstændig, men kun taler det sidste overhovedet. Det lyder absurd, men er desværre sandt.

Det følgende spørgsmål på skemaet

"Hvis der er forskel på ovennævnte svar - hvorfor ..?"

er skemaets - og dermed hele undersøgelsens - ømme punkt. Fordi jeg på forhånd vidste, at der var forskel, d.v.s., at man mange steder talte forskellige sprog indenfor det enkelte hjem, og for-

di netop dette forhold efter min mening måtte være en helt afgørende årsag til sprogændringerne, var der hos mig et stærkt ønske om at finde frem til de bagvedliggende årsager. Jeg skal imidlertid ikke lægge skjul på, at det var med største betænkelighed, jeg bestemte mig for at formulere et direkte spørgsmål. Alternativerne var enten helt at lade være med at komme ind på dette så følelsesladede gebet, eller at prøve på gennem samtale iøvrigt at få spørgsmålet belyst indirekte.

At dette kunne være så stort et problem, kræver naturligvis en nærmere forklaring. En del af denne forklaring findes s. 21 nederst - og iøvrigt spredt i opgaven. Men dette føler jeg ikke er tilstrækkeligt. For at læsere uden direkte tilknytning til området - eller et lignende område - overhovedet skal kunne forstå mine bevæggrunde for at spørge sådan, hvilket i videre forstand er en væsentlig bevæggrund for hele opgaven, for at gøre disse abstrakte begreber så klare som muligt, vil jeg gerne fremkomme med følgende:

Denne opgave har som hovedtitel: "Dansk eller tysk?" Formuleringen kan forekomme lidt dramatisk - men dette adjektiv er faktisk meget betegnende: det er et spørgsmål om dansk eller tysk sprog, dansk eller tysk skole, dansker eller tysker. Og disse forhold følger langt fra altid en indre, rolig udvikling. Der har i Agtrup, som så mange andre steder i Sydslesvig, været stærke brydninger mellem dansk og tysk. Og selv om man nu taler om - med rette iøvrigt - den fredelige sameksistens, så er der mangt og meget, der nok er gemt, men ikke glemt. Og så kommer der altså pludselig en student med et spørgeskema og graver i fortiden. For visse mennesker er sligt både uanstændigt og fornærmende. Lad gå, at han spørger, hvad man talte, men hvorfor, se, det er og bliver vor egen sag.

Men spørgsmålet kom altså med på skemaet. Og lykkeligvis havde jeg så meget kendskab til ovennævnte forhold, samt til personerne, at jeg undgik pinlige situationer og i langt de fleste tilfælde, enten direkte, eller ad større eller mindre omveje fik svar på spørgsmålet. Om værdien af disse svar kan der med rette diskuteres, og denne diskussion lægger jeg op til på s. 105f i forbindelse med fakta.

På spørgeskemaet er svarene ikke opdelt i kategorier. Men på kodeskemaet, der omtales på side 33, er der på grundlag af besvarelserne foretaget en sådan opdeling for i videst muligt omfang at lette det statistiske arbejde.

Svarene blev opdelt i tre kategorier, som er følgende:

- 1) skolen
- 2) nødvendighed
- 3) andet

Selve betegnelserne skal blot opfattes som stikord, hvorfor jeg hermed kort vil definere dem nærmere:

Ad 1) skolen: Når dansk- eller plattysktalende mennesker talte højtysk med deres børn og som årsag hertil angav, at man ønskede at gøre det lettere for børnene, når de skulle i skole - den tyske skole vel at mærke.

Ad 2) nødvendighed: Hvis den ene af ægtefællerne ikke beherskede plattysk og/eller sønderjysk, måtte ægtefællerne indbyrdes og med børnene tale højtysk.

3) andet: Dækker over andre forklaringer, der nærmere omtales side 105

4) En kategori, der ikke blev opstillet og heller ikke fik noget svar, fordi den måske kommer sandheden nærmest. Denne sandhed, som hedder foragt for de mindre "fine" dialekter, som hedder uvilje mod dansk og som hedder mange andre usagte ting, er ikke i undersøgelsen belagt med tal og må læses mellem linierne.

Hvor ofte taler De dansk?

Med dette spørgsmål får undersøgelsens erklærede objektivitet national slagside, idet spørgsmålet udelukkende har til formål at belyse det danske sprogs stilling i dag. Men da det iøvrigt ikke indgår i nogen væsentlig sammenhæng, formoder jeg, at slag-siden tolereres og ikke fører til kæntring.

Skolegang: Alle over 7 år har selvfølgelig gået i skole - dansk eller tysk skole. Nogle få har gået i både dansk og tysk skole og er da også registreret således.

Interviewsprog:

Denne oplysning er for så vidt overflødig og tjener kun til at anskueliggøre en enkelt persons - d.v.s. mit eget - valg af sprog i en situation som den foreliggende. Dog er vistnok de fleste enige om, at i enhver interviewsituation er det af betydning, at interviewereren virker så troværdig og "naturlig" som muligt. Det, jeg i den henseende havde mulighed for, var at benytte det sprog, som de pågældende selv normalt brugte. Derved fjernedes den første - den sproglige - hindring for den frie og åbne samtale, der var så ønskelig.

D: Selve undersøgelsen.

Som nævnt fandt hovedparten af interviewene sted i sommerferien 1973. Desuden anvendte jeg efterårsferien + en week-end i november for at nå op på det erklærede mål: 100% dækning. Hvad iøvrigt disse otte ugers interviewarbejde angår, kan jeg kun beklage, at det ikke er muligt for mig på nogen fyldestgørende måde at referere eller illustrere det væld af oplevelser, der blev mig til del. Et overvældende antal steder blev selve spørgeskemaet udgangspunkt for en længere og til tider meget åbenhjertig diskussion og samtale om sprogforhold i Agtrup. Det viste sig i langt højere grad, end jeg havde formodet, at være noget, det optog mange mennesker meget. Både de "indfødte", der var hovedpersoner i det udviklede sprogbillede, og de tilflyttere, der kun talte og forstod højtysk, havde en stærk fornemmelse af, til dels viden om, at deres hjemby i sproglig henseende var ganske usædvanlig. I en sådan grad iøvrigt, at adskillige personer fremlagde hele og velbegrundede teorier for tingenes tilstand. Og når der så kom en student med papir og kuglepen, så udløste det i visse tilfælde en syndflod af beretninger om fortid og nutid og alskens fantastiske og/eller uhyrlige sprogtilstande; både i hjem og i skole. Et utal af minder blev gravet frem og serveret til ære for den interesserede fotograf sammen med den obligatoriske Weinbrand. Disse beretninger, hvoraf nogle ligger langt uden for denne opgaves sproglige rammer, kan jeg desværre ikke gengive på fyldestgørende vis. For dog ikke helt at lade materialet forsvinde til hverken gavn eller fornøjelse, refereres ganske kort en række af de udsagn, der blev serveret for mig, i det "anekdotiske" afsnit s. 118.

Jeg blev iøvrigt modtaget over al forventning næsten alle steder. Ca. halvdelen af personerne kendte jeg mere eller mindre i forvejen, og her var der selvfølgelig ingen adgangsproblemer - eller tvivl om, hvilket sprog man nu skulle starte med. Det var enten "daw" eller "møjn" eller "guten Tag". De øvrige steder indledte jeg konsekvent på højtysk med en skamløs henvisning til min fars navn og stilling, hvilket som regel straks åbnede døren. Dog var der en kategori af let ængstelige, hjemmegående husmødre, der som betingelse stillede, at de ikke skulle skrive under på noget, samt en enkelt person, der i første omgang smed mig regulært på porten - på skingrende højtysk.

Alt i alt en for mig begivenhedsrig og dejligt anstrengende sommer, der i enhver henseende bestyrkede min formodning om, at dette var et stykke arbejde - ja selv et speciale værd.

VII E.D.B.- fasen

Denne næste store fase af projektet startede i november 73 med en stak på 862 udfyldte spørgeskemaer. Med et sådant materiale liggende på bordet foran sig har tilstanden modløshed gode betingelser for at udfolde sig. Jeg havde intet klart overblik over nogle tendenser i materialet, og at overskue 862 skemaer á 25 svar = 21.550 enkeltoplysninger kan forståeligt nok være vanskeligt for en enkelt person. Derfor stod min hu omgående til Datalogisk Institut. Knud Gjørup, der også havde hjulpet os med Skarrild-projektet, indvilligede i at hjælpe mig, og efter en række indledende møder gik arbejdet igang. Det kom til at indeholde følgende faser:

- KS 1) Fremstilling af kodeskema.
- S 2) Overførsel af data fra spørgeskema til kodeskema.
- S 3) Kontrol (manuel).
- S 4) Hulning (overførsel af data fra kodeskema til hullestrimmel).
- S 5) Kontrol (manuel).
- KS 6) Fremstilling af kontrolprogram.
- K 7) Indlæsning; oplysningerne indlæses via hullestrimmel i datamaskinen. Samtidig hermed foregik
- K 8) Kontrol (E.D.B.)
- S 9) Kontrol (manuel)
- KS 10) Opstilling af spørgsmål.
- K 11) Fremstilling af program for optælling m.v.
- K 12) Udlæsning. Tabellerne ud af maskinen.

Bogstaverne til venstre for punkterne, K = Knud Gjørup og S = Søren R. P. oplyser, hvem af os, der udførte de forskellige punkter, og hvilke vi lavede sammen. Rækkefølgen er stort set kronologisk ordnet. Dog kunne fremstillingen af program (11) og til dels opstillingen af spørgsmål (10) foregå uafhængigt af det øvrige forløb.

Kommentarer til de enkelte punkter i forløbet:

1) Fremstilling af kodeskema.

Et fundamentalt krav fra E.D.B.-side var, at så mange oplysninger som muligt skulle kunne omformes til tal. Derfor kunne spørgeskemaet ikke benyttes, som det var, men måtte overføres til et såkaldt kodeskema. Et udfyldt eksemplar af et sådant er aftrykt på næste side. Det svarer til spørgeskemaet side 24.

Kodeskemaer nummereres fortløbende:

Skema nr:

17

1 = mand, 2 = kvinde

Køn: 1

1

Før 1900, skriv 18xx, efter 1900 skriv kun xx;

Fødeår: 2

17

6 = Agtrup kommune
 5 = øvrige Sydslesvig
 4 = Vesttyskland iøvrigt
 3 = Danmark, nord for nuværende grænse.
 2 = Østlande, (flygtninge)
 1 = øvrige udland

Fødested: 3

6

3 = helt
 2 = delvist
 1 = lidt
 o = overhovedet ikke
 kun eet tal pr. spørgsmål;

Taler De

Højtysk 4
 Plattysk 5
 Sønderjysk 6
 Rigsdansk 7
 Frisisk 8

3
 3
 3
 2
 0

3 = helt
 2 = delvist
 1 = lidt
 o = overhovedet ikke
 kun eet tal pr. spørgsmål;

Forstår De

Højtysk 9
 Plattysk 10
 sønderjysk 11
 rigsdansk 12
 frisisk 13

3
 3
 3
 3
 1

4 = læreren (skolen)
 3 = kammerater, naboer,
 2 = forældre (hjemmet)
 1 = andet
 o = ikke lært
 En kombination af tallene 4,3,2,1
 uden adskillelse, eller bare o

Hvordan har
 De lært at
 tale

Højtysk 14
 Plattysk 15
 Sønderjysk 16
 Rigsdansk 17
 Frisisk 18

4
 2
 2
 1
 1

5 = højtysk
 4 = plattysk
 3 = sønderjysk
 2 = rigsdansk
 1 = frisisk
 o = ingenting (irrelevant)
 En kombination af tallene eller o

Hvad taler De med

Børnene 19
 Forældrene 20
 Ægtefælle 21

3
 43
 3

o = ingen forskel, 1 = skolen,
 2 = nødvendighed, 3 = andet

hvorfor
 forskel 22

0

o = aldrig, 1 = sjældent,
 2 = af og til, 3 = dagligt

Hvor ofte taler De dansk

23

3

2 = tysk, 1 = dansk, o = ingen eller irrelevant
 Nogle af 2,1 eller kun o

skolegang 24

2

5 = højtysk, 4 = plattysk, 3 = sønderjysk,
 2 = rigsdansk; interviewsprog

25

3

For de fleste af svarenes vedkommende kunne de omformes direkte. Visse af svarene krævede dog en opstilling i kategorier, hvoraf de fleste er definerede i det foregående. Dog var spørgsmålet om Fødested af en sådan karakter, at jeg først opstillede kategorierne på dette tidspunkt i forløbet. Disse skal først og fremmest tilgodese en mulig sproglig påvirkning med specielt hensyn til dansk (sønderjysk), idet 6 (Agtrup Kommune) og 5 (Øvrige Sydslesvig) er de områder, hvor sønderjysk mere eller mindre stadig forekommer som dagligsprog. Kategori 3 (Danmark, nord for nuværende grænse) er ret speciel, idet den bl.a. omfatter de mennesker, der er født i Nordslesvig før 1920 (genforeningen). De er altså født i en del af Tyskland, som ikke er Tyskland mere. Desuden omfatter den naturligvis de øvrige rigsdanske, der af forskellige grunde har bosat sig i Agtrup. Kategori 2 (Østlande) har også en delvis historisk forklaring: Som bekendt flygtede et stort antal mennesker fra de tyske besiddelser mod øst i krigens sidste år vestpå. Især umiddelbart før det endelige sammenbrud i foråret 1945 medførte den truende røde fare fra øst en sand folkevandring, og efterhånden som de allierede trængte frem fra syd og vest blev det nordlige Tyskland til sidst den eneste port til en formodet frihed. Disse såkaldte flygtninge blev anbragt overalt i by og på land - og Agtrup fik sin part. Mange af dem blev boende og blev gradvist en del af den stedlige befolkning. I sproglig henseende afveg de dog stærkt fra denne, og medens de selv ændrede det samlede sprog billede, har deres børn utvivlsomt påvirket sprogændringerne i yderligere grad. Derfor ønskede jeg at opstille dem som en kategori for sig for om muligt at kunne på-vise denne påvirkning.

Angående spørgsmål nr. 23 på kodeskemaet kunne jeg ligeledes på dette tidspunkt opstille de nævnte kategorier:

(aldrig) - sjældent - af og til - dagligt,
idet disse var de udtryk, som hovedparten af de adspurgte selv anvendte.

Kodeskemaet blev udformet i samarbejde med Knud Gjørup - væsentligt var det at give det en sådan form, at den senere overførsel af data til hullestrimmel kunne foregå så smertefrit som muligt.

2) Overførsel af data fra spørgeskema til kodeskema.

Dette punkt var et regulært stykke skrivebordsarbejde, som blot omfattede udfyldning af 862 kodeskemaer - vel at mærke med så få

fejl som muligt.

Sidstnævnte begreb, FEJL, kom iøvrigt på nuværende tidspunkt stærkere ind i billedet. Med hensyn til de fejlkilder, der havde været under selve indsamlingen, havde jeg ikke haft andre muligheder end at spørge så præcist som muligt og i tvivlstilfælde kontrollere svarene ved gentagne eller supplerende spørgsmål. Desuden forlod jeg aldrig et hus uden omhyggeligt at have gennemlæst spørgeskemaet og kontrollere, at alle spørgsmål var besvaret. Men nu skulle de over 20.000 oplysninger gennemgå en proces, hvor risikoen for fejlskrivninger (menneskelige fejl) selvfølgelig var til stede.

For at eliminere denne fejlkilde til det mindst mulige kunne vi gøre to ting:

- a) I videst mulige omfang anvende manuel kontrol, korrekturlæsning, d.v.s. kontrollere med håndkraft, at oplysningerne var korrekt overført.
- b) Anvende datamaskinen til såkaldt kontrolkørsel ved hjælp af krydskontrol. (Se herom senere under punkt 6).

Førstnævnte metode blev naturligvis anvendt både efter overførsel fra spørgeskema til kodeskema (pkt.3), og efter hulningen, (pkt. 5). Desuden efter at hullestrimlerne var indlæst i datamaskinen.

(NOTE: Om fejl og sikkerhed iøvrigt: se Knud Gjørups redegørelse side 120).

4) Hulning.

Denne fase var som punkt 2 et regulært stykke (slave)-arbejde, hvis formål var at "oversætte" tallene på kodeskemaet til huller på en hullestrimmel. Med fare for at få hul i hovedet udførte jeg selv arbejdet, der var ret enerverende. Dog havde jeg stor glæde af et såkaldt hulleprogram, som Knud Gjørup fremstillede til mig, og som forenkede og lettede arbejdet i betydelig grad. Efter hulningen var en manuel kontrol endnu vigtigere (risikoen for fejlslag er stor hos en urutineret hullemand), og den fandt sted ved at sammenligne flexo-writerens udskrift af hullestrimlen, som er aftrykt nedenunder, med kodeskemaet.

17k
1p1 2p17v 3p6v
4p3v 5p3v 6p3v 7p2v 8p0v
9p3v 10p3v 11p3v 12p3v 13p1
14p4v 15p2v 16p2v 17p1v 18p1v
19p3v 20p43v 21p3v
22p0v 23p3v 24p2v 25p3v
17s

Efter kontrol og korrigerings forelås materialet nu i form af ca. 600 meter hullestrimmel = ca. 1000.000 huller, og det egentlige dataarbejde kunne tage sin begyndelse.

6) Fremstilling af kontrolprogram.

Knud Gjørup havde på et tidligere tidspunkt gjort mig opmærksom på, at der samtidig med indlæsningen af data var mulighed for at foretage en omfattende kontrol af svarenes rigtighed og sandsynlighed ved hjælp af datamaskinen. For at kunne gøre dette, måtte der fremstilles et såkaldt kontrolprogram på grundlag af en række logiske krydskontroller. Det fører for vidt at nævne dem alle her, idet der blev opstillet ikke færre end 22 spørgsmål i den forbindelse.

Eksempler herpå:

Under spørgsmål 2, Fødeår: Svarene skulle være over 2 og under 94 år.

Under spørgsmål 4-8 og 9-13: En person forstår altid et sprog lige så godt eller bedre, end han taler det. D.v.s. at svarværdien for spørgsmål 9 skulle være større end eller lig med svarværdien for spørgsmål 4. Etc. etc.

Under spørgsmål 18: Hvis man talte f.eks. plattysk med børnene, skulle man være over 18 år (moralisk bundgrænse for forældre-alder), samt naturligvis have værdien 3 (taler helt) i spørgsmål nr. 5 (taler De plattysk?); etc. etc.

Alle disse spørgsmål blev programmeret til et særligt kontrolprogram, som kørte samtidig med indlæsningen af data på en sådan måde, at en udskrift af samtlige skemaer nøjagtigt viste, hvor der evt. var mulighed for fejl. Denne udskrift, hvoraf skema nr. 17 ses på næste side, blev herefter gjort til genstand for yderligere manuel kontrol ved sammenligning direkte med kodekemaet. (Bl.a. kan selv en datamaskine skrive forkert, omend det sjældent sker).

9) Fremstillingen af program.

Dette punkt havde jeg af gode grunde intet med at gøre, hvorfor der henvises til Knud Gjørups redegørelse.

10) Opstilling af spørgsmål.

Dette særdeles vigtige punkt hører ikke med i ovennævnte forløb, idet de fleste spørgsmål jo var givet på forhånd. Desuden frembød materialet på en række muligheder for at lave korrelationer - d.v.s. to- eller tre-dimensionale tabeller på grundlag af de for-

17=SKEMA-NUMMER BESVAREDE SP.= 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25
 0-FULDSTANDIG BESVARET-1, 1-MAND/KVINDE-1, 2-ALDER-1917=56, 3-FØDESTED-6
 4-TALER HØJTYSK-3, 9-FORSTAR HØJTYSK-3, 14-LÆRT HØJTYSK-4=8
 5-TALER PLATTYSK-3, 10-FORSTAR PLATTYSK-3, 15-LÆRT PLATTYSK-2=2
 6-TALER SØNDERJYSK-3, 11-FORSTAR SØNDERJYSK-3, 16-LÆRT SØNDERJYSK-2=2
 7-TALER RIGSDANSK-2, 12-FORSTAR RIGSDANSK-3, 17-LÆRT RIGSDANSK-1=1
 8-TALER FRISISK-0, 13-FORSTAR FRISISK-1, 18-LÆRT FRISISK-1=1
 19-MED BØRNENE-3=4, 20-MED FORÆLDRENE-34=12, 21-MED ÆGTEFÆLLE-3=4
 22-FORSKEL PÅ SVAR-0, 23-OFTE DANSK-3, 24-SKOLEGANG-2=2, 25-INTERVIEWSPROG-3

-38-

skellige typer spørgsmål. Alt i alt blev der opstillet 42 spørgsmål.

11) Udlæsning.

Spørgsmålene blev via hullestrimmel indlæst, og alle optællingerne og udregningerne kunne nu foregå. Resultatet blev i først omgang en stak på 109 tabeller. Hermed var det mægliske og længe ventede punkt nået, og sidste store fase kunne gå i gang.

VIII Undersøgelsens resultater.

Indledning:

Denne sidste fase i arbejdet har som mål først og fremmest at forklare, tydeliggøre og analysere de tabeller, der blev resultatet af datamaskinens arbejde. Alle undersøgelsens ord, diskussioner og samtaler var blevet til tørre tal, som nu skulle tilbageføres til den levende ord-tilstand igen. Men fordi tabellerne spiller så afgørende en rolle, må det være relevant kort at anføre nogle bemærkninger om disse tabeller i almindelighed først.

Som nævnt blev der fremstillet over 100 tabeller ud fra materialet. For alle disse tabeller gælder der visse fællestræk, der skitseres i det følgende:

- a) Med undtagelse af nogle ganske få er samtlige tabeller to-dimensionale. D.v.s., at en sproglig information korreleres med alder, fødested eller med en anden sproglig information.
- b) I alle de tilfælde, hvor det var muligt, blev der foruden antallet af personer opstillet parallelle tal med den procentuelle fordeling af personerne. Her må man dog være opmærksom på det forhold, at summen af procent-tallene = 100% kan variere fra tabel til tabel.
- c) Der er i tabellerne anvendt nogle såkaldte "sumkoder", hvilket er en matematisk betegnelse for det forhold, at de forskellige kombinationer af f.eks. sprog tildeles hver et bestemt tal. Dette betyder, at man for at kunne læse tabellerne må have kendskab til disse sumkoder, hvorfor de er vedlagt.

Adskillige af tabellerne kan synes meget indviklede (nogle af dem er det også), desuden gælder det for langt de fleste, at de indeholder f.eks. 200 tal, hvoraf man kun er interesseret i de otte. Men for at komme frem til de otte tal, må man (datamaskinen) lave 200 - derfor er det ikke udtryk for overflod og spildt papir, men en nødvendighed i den data-logiske proces. For imidlertid at gøre disse tabeller ikke blot forståelige, ^{hovedparten} men over-skuelige, enkle og sammenlignelige, er de - eller af dem - omskrevet til såkaldte diagrammer. Hvad disse angår, har jeg bestræbt mig for at gøre dem så enkle og ensartede som muligt. Mine motiver for valg af diagramtype har været følgende:

- a) Jeg ønskede at anvende søjle-diagrammer, eftersom sådanne i dette tilfælde er udtryk for en fuldstændig sand overførsel af data fra tal til grafik. Der opereres overalt med aldersgrupper, og selv om det kunne være fristende (nogle steder) at lave kurver, ville sådanne i matematisk henseende kun være et forvrænget, tilpasset udtryk for de faktiske forhold.
- b) Det var forholdsvis nemt - og langvarigt - at konstruere sådanne diagrammer, fordi de ikke krævede andre remedier end pæn og lineal.

Øvrige fælles kommentarer til diagrammerne:

Det var et hovedkrav, at diagrammerne skulle være umiddelbart forståelige. D.v.s., at man uden at skulle bladre frem og tilbage skulle have mulighed for at aflæse informationerne. Derfor er hvert eneste diagram forsynet med sådanne oplysninger, at dette krav opfyldes. Desuden er der altid henvist til den eller de E.D.B.-tabeller, som er grundlag for diagrammet. Både fordi man her har mulighed for at verificere oplysningerne - og fordi man i visse tilfælde kunne være interesseret i at få flere og/eller andre oplysninger end dem, jeg har videregivet.

Foruden søjlediagrammerne har jeg fremstillet et antal tabeller ud fra E.D.B.-tabellerne. For at undgå navneforvirring vil disse tabeller i det følgende også blive benævnt diagrammer - og nummereret på linie med søjlediagrammerne. Når jeg derfor i det følgende anvender udtrykket diagram, betyder det, at det er noget, jeg selv har fremstillet, og som findes i selve opgaven. Ordet tabel betyder altid E.D.B.-tabel, som findes i tillægget.

Dette afsnit vil være delt op i underafsnit, der hver især behandler spørgeskemaets grupper af spørgsmål i den rækkefølge, hvori de forekommer på spørgeskemaet. Inden for disse afsnit vil hvert enkelt spørgsmål blive kommenteret i umiddelbar tilknytning til det eller de tilsvarende diagram(mer) - ligeledes for at undgå trættende og forvirrende bladvendinger.

A Køn.

Spørgeskemaets oplysning om de adspurgtes køn er et af de få spørgsmål, der viste sig at være uden væsentlig interesse. Der kunne i de tabeller, vi fremstillede, ikke spores nogen væsentlig sammenhæng mellem køn/sprog på nogen måde, og derfor nøjes jeg med i sandhedens interesse at oplyse følgende:

De 862 adspurgte består af 445 mænd og 417 kvinder. Er man interesseret i at se, hvorledes disse er fordelt m.h.t. alder og fødested, kan det ses i tabellerne 14 og 15.

B Fødselsår.

Denne oplysning er i modsætning til den foregående særdeles relevant. Dette er selvfølgelig kun, hvad jeg havde forventet, idet jeg vidste, at der var sammenhæng mellem brugen af dansk/tyisk og alder. Men alderen viste sig at være af langt større betydning, end jeg havde formodet, hvilket ses af, at så godt som alle sproglige fænomener i de følgende diagrammer vil blive korreleret med alder.

Som tidligere nævnt er man i en opgave som den foreliggende nødt til at benytte sig af aldersintervaller. Med hensyn til størrelsen af disse er der mange muligheder; blot må man tage i betragtning, at jo mindre intervallerne er, desto større bliver antallet af aldersgrupper, og dette kunne give anledning til nøjagtige, men uoverskuelige diagrammer og tabeller. Derfor valgte jeg fortrinsvis en intervallængde på 10 år. Dog viser diagrammerne nr. 1 og nr. 2 Agtrups befolkning delt op i aldersintervaller på 5 år. Desuden kan man i tabel nr.4 se befolkningen i intervaller på 1 år.

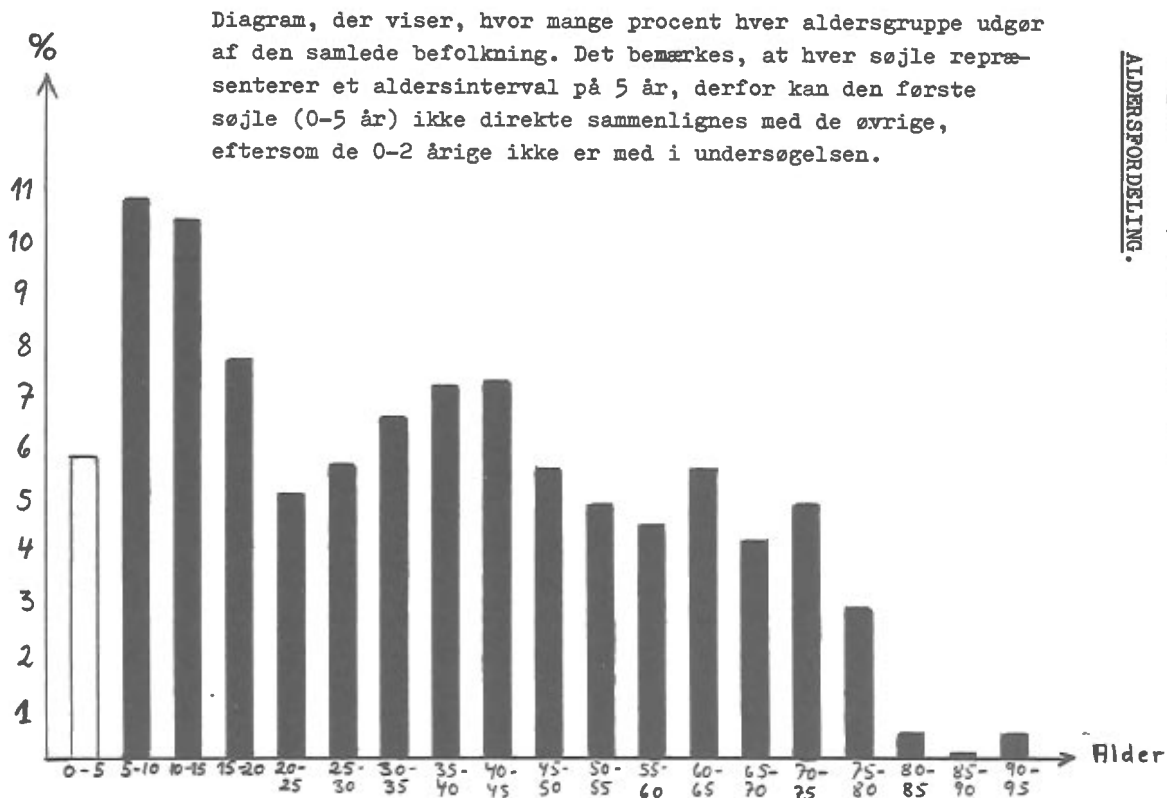
Diagram nr. 1 (side 42):

Aldersfordeling:

Følgende er af interesse og derfor værd at bemærke:

- 1) Det relativt store antal børn fra 0-15 år.
- 2) Det kraftige fald fra gruppen 10-15 år til gruppen 20-25 år. (Der er lige så mange 70-75 årige som 20-25 årige).
- 3) Den markante stigning og det markante fald ("kurve") fra 20-25 år til 55-60 år. Indenfor netop dette område vil vi også senere se nogle af de mest interessante sproglige fænomener.
- 4) Et forholdsvist stort antal ældre og gamle.

Der er selvfølgelig rent sociale og sociologiske forklaringer på de nævnte tendenser. Men da det er de sproglige faktorer, der skal i focus, vil jeg lade disse forklaringer ligge.

B Fødested.

Angående fødested vil jeg præcisere, hvad der er sagt tidligere. Fødestedet er ikke udtryk for den klinik eller det sygehus, man kommer fra, men stedet. Har en person f.eks. boet de første 3 måneder af sit liv i Flensborg og derefter resten af sit liv i Agtrup, er vedkommende registreret som værende født i Agtrup. Denne registreringsmåde kan synes lidt usikker, men da der for langt de fleste vedkommende ikke var tvivl om ovennævnte, finder jeg det acceptabelt.

(NOTE: Man bedes huske på, at dette ikke er en sprog- eller dialektundersøgelse, men en undersøgelse af sprogforhold. Derfor er de mindre nuancer i graden af dialekt eller rigssprog, som det at have boet det maksimalt første halve år af sit liv et andet sted, denne opgave uvedkommende).

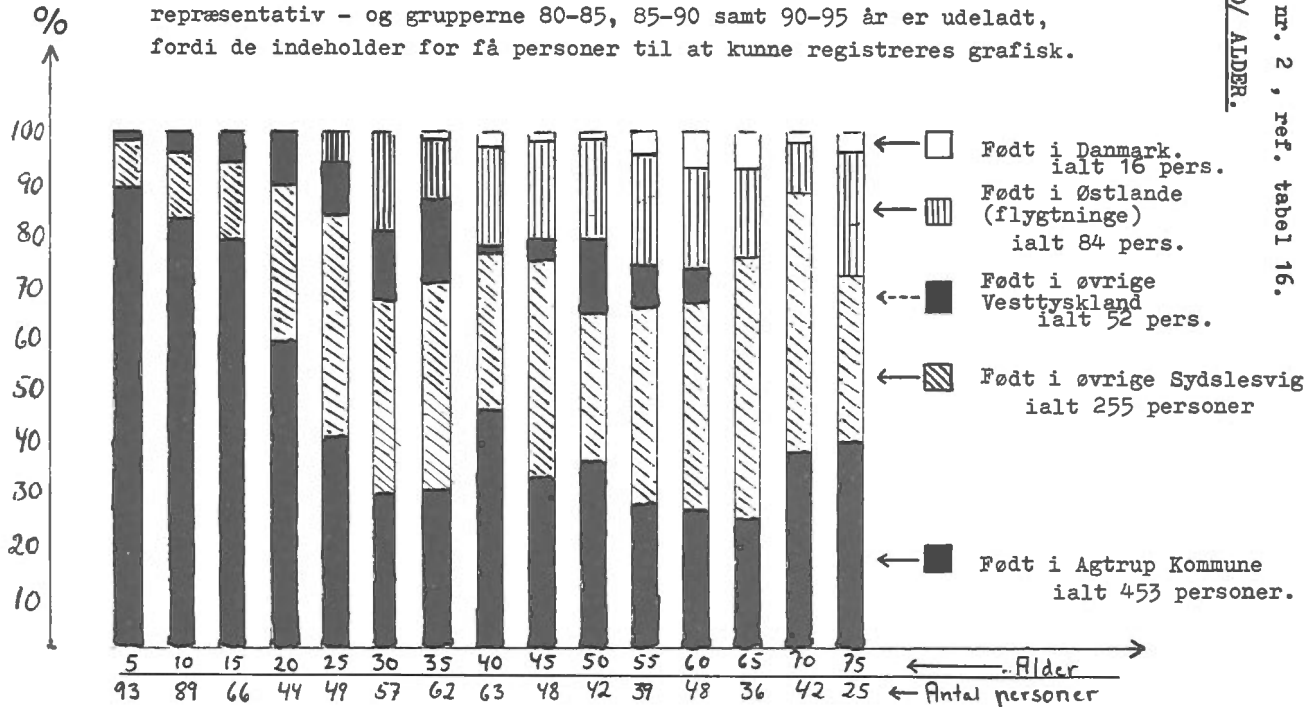
De kategorier (fødestedsområder), som svarene blev delt op i, er nærmere omtalt s.35, og resultatet af opdelingen ses på diagram nr. 2, idet det bemærkes, at kategori nr. 1: Øvrige udland, ikke er medtaget, da den viste sig kun at indeholde én person. (En græker, der talte engelsk, fransk, spansk, tysk og græsk, men ikke dansk).

Kommentar til diagram nr. 2:

- 1) Procenten af personer født i Agtrup falder kraftigt fra 5-10 år til 30-40 år. Herefter er der en markant stigning til gruppen 40-45 år.
- 2) Denne tendens mindskes, men bibeholdes, hvis man lægger næste område (øvrige Sydslesvig) til det første. Og dette er relevant, eftersom disse to områder tilsammen udgør det sprogområde, hvor alle de i undersøgelsen forekommende sprog findes. Man bemærker aldersgruppen fra 30-50 år, der tilfældigt har samme grafiske forløb som i diagram nr. 1, uden at der af den grund kan sammenlignes.
- 3) Født i Øvrige Vesttyskland: Disse fordeler sig spredt henover diagrammet, således at nogle aldersgrupper 35-40 år og 50-55 år dog har forholdsvis større repræsentation.
- 4) Østlande (flygtninge). Disse mennesker kom til Agtrup for 25 år siden, og nogle af dem var altså på det tidspunkt så små, at de nåede at komme med i gruppen 25-30 år. Men iøvrigt fordeler de sig jævnt i aldersgrupperne helt op til 80 år.
- 5) Født i Danmark, nord for nuv. grænse: Gruppen er ret

Diagram, der viser, hvor mange procent af indbyggerne indenfor hver aldersgruppe, der er født i de forskellige områder. Det bemærkes, at den sorte signatur har to forskellige betydninger. Desuden er den første aldersgruppe, de 0-5 årige, ikke medtaget, fordi den ikke er repræsentativ - og grupperne 80-85, 85-90 samt 90-95 år er udeladt, fordi de indeholder for få personer til at kunne registreres grafisk.

Diagram nr. 2, ref. tabel 16.
FØDESTED/ALDER.

lille, men sprogligt interessant. Det bemærkes, at alle i denne gruppe er over 35 år.

(NOTE: Her, som i alle senere diagrammer, hvor alder forekommer, er de to sidste aldersgrupper ikke medtaget, fordi de er for små til at kunne registreres grafisk.)

Kommentar til kortene side 46 og 47:

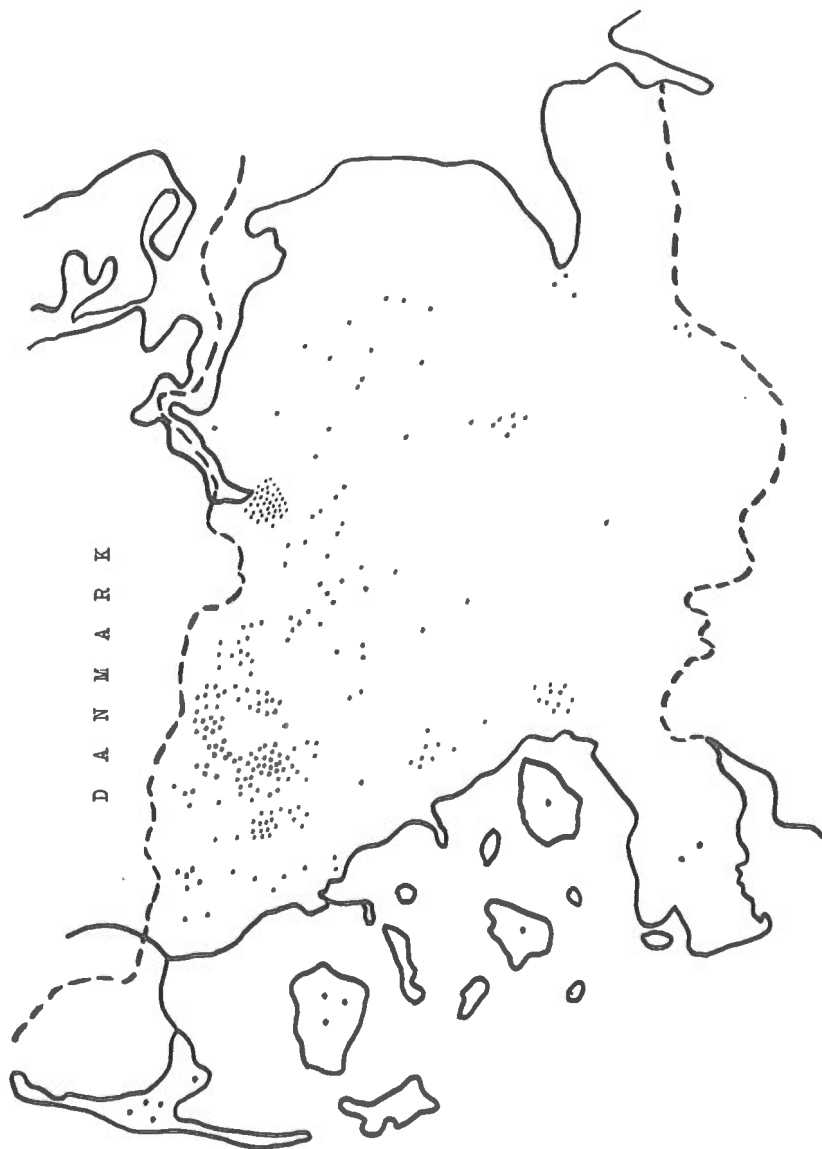
Ud fra oplysningerne på spørgeskemaerne fremstillede jeg to kort, der skulle vise personernes fødested. Kortene har kun illustrativ værdi, men siger i denne henseende mere end mange ord. En prik = en person, idet jeg dog i byer som Flensborg, Bredsted, Husum og Læk måtte fordele prikkerne over et lidt større areal, end bygrænserne tillader. Det bemærkes, at af de personer, der er født i "Øvrige Sydslesvig, kommer en relativt stor del fra den nordvestlige del + Flensborg, d.v.s. fra den del af området, hvor man regner med, at sønderjysk stadig forekommer som daglig-sprog. Det vil da også senere vise sig, at de to grupper, "Født i Agtrup" og i "Øvrige Sydslesvig" i mange henseender minder om hinanden, når det gælder sproglige forhold.

Dette benytter jeg til at sandsynliggøre, at min opgave, selv om den kun omhandler Agtrup, kan bruges til at drage visse konklusioner om Sydslesvig iøvrigt. For område 5 (Øvrige Sydslesvig) gælder det, at selv om personerne har boet i Agtrup næsten hele deres liv, så må det sprog, de har lært af deres forældre, have forekommet på det sted, hvor deres forældre boede. Man skifter jo ikke sprog lige pludseligt, fordi man flytter fra et sted til et andet. Det, der har mulighed for at virke ændrende på sproget i den forbindelse, er, at man kan flytte til et område (Agtrup), hvor der findes andre, evt. nye sprog, og derved have mulighed for gennem kammerater og naboer at supplere sit modersmål med et eller flere andre.

Til kortet side 47, skal det bemærkes, at det viser "Født i øvrige Vesttyskland" samt "Østlande, flygtninge". Som det ses af kortet, indeholder kategori nr. 2 personer, der er født i det nuv. Østtyskland og Polen. Desuden var der en enkelt, der kom fra Litauen, samt én fra Rusland.

N.B.: Det skal indrømmes, at "prikkerne" i det nuværende Polen er anbragt mere eller mindre tilfældigt, eftersom stedsangivelserne i mange tilfælde var meget upræcise. Man skal altså ikke begynde at tage et kort med navne frem, for at finde ud af, hvor disse mennesker stammer fra. Væsentligst er det jo, at de stammer fra Polen.

Kort, der viser antallet af personer født i øvrige
Sydslesvig. Grænserne er vist ved de prikledede linier.
1 prik = 1 person.

Kort, der viser personer, født i
Øvrige Vesttyskland samt
Østlande (flygtninge).

C Hvilke sprog taler De - Hvilke sprog forstår De?

Disse to grupper af spørgsmål vil af letforståelige grunde blive behandlet under et. Den forbindelse, der er mellem dem, er så entydig og konsekvent, at man med god samvittighed kan gøre dette.

Man må gøre sig klart, at besvarelsen af disse spørgsmål har ét formål: at vise! Forstået på den måde, at det er det tidligere omtalte billede af sprogforholdene i Agtrup, der vil blive vist på de følgende sider. Alle disse søjler, streger og tal og procenter er udtryk for en særdeles levende og present virkelighed. Hvorfor den er, som den er, er et spørgsmål, der vil blive søgt besvaret i de senere afsnit.

Det spørgsmål, man som dansker i Sydslesvig så gerne så be-lyst, er: "Hvor mange taler egentlig dansk!" Svaret findes på diagrammet side 50 - sammen med alle de andre muligheder. At næsten en fjerdedel af befolkningen taler sønderjysk helt, er noget, jeg i en parentes må have lov til at fryde mig over i al subjektiv ubeskedenhed.

(NOTE: Da jeg for nogle år siden i forbindelse med det i indledningen nævnte dialektologikursus på et tidspunkt skulle lave nogle dialektkort, undrede jeg mig over, at medens Jysk Ordbog har meddelere i så at sige hvert eneste sogn i hele kongeriget Danmark, havde man syd for grænsen kun ganske få. På forespørgsel blev det oplyst for mig, at det var så svært at skaffe meddelere dernede, hvorpå jeg omgående skaffede nogle. Jeg tror ikke, at gennemsnittet af Danmarks befolkning ville vise en dialektbeherskelse på 25% - i en så udpræget dialektegn som Skarrild i Vestjylland var der i hvert fald kun 28%, der talte ren dialekt. Med andre ord: jeg føler mig lidt stolt på Agtrups, Agtruppernes og det sønderjyske sprogs vegne.)

At 97,8% af befolkningen iøvrigt taler højtysk helt, kan ikke undre. Højtysk er det officielle sprog, skriftsprog og mediesprog. Men at næsten to tredjedele behersker plattysk helt, det er sammenlignet med danske forhold imponerende. De to sprogrigsdansk og frisisk har selvfølgelig ikke tilnærmelsesvis samme udbredelse som de øvrige og bliver da også kun i meget begrænset omfang inddraget i de øvrige korrelationer.

Med hensyn til diagrammet "Hvilke sprog forstår De?", byder det ikke på overraskelser sammenlignet med "Hvilke sprog

taler De?". Næsten samtlige forstå-tal ligger højere end de tilsvarende tale-tal. Dog skal det bemærkes, at kategorien "forstår lidt" er endog meget svagt repræsenteret, hvilket er et ubedrageligt kendetegn på, at uanset, hvad man kan eller ikke kan af sprog, så er sprogpåvirkningerne så mangfoldige og hyppige, at det at lære at forstå et sprog er noget, man næsten ikke kan undgå.

De to diagrammer siger noget om de enkelte sprogs udbredelse, men siger intet om personernes kombinationer af sprog. Summerne i den nederste vandrette kolonne fortæller ganske vist, at der er f.eks. 2.206 svar under kategorien "forstår et sprog helt", hvilket vil sige, at man i "gennemsnit" forstår ca. 3 sprog pr. indbygger i Agtrup. Dette har dog kun illustrativ interesse, hvorimod det følgende diagram (side 52) mere nøjagtigt viser, hvor mange mennesker, der forstår og taler et eller flere sprog.

Kommentar til diagram nr. 5:

Når fem sprog kombineres med hinanden på alle tænkelige måder, vil der være 30 kombinationsmuligheder, nemlig:

5 enkelt-sprogs "kombinationer".

10 to-sprogs kombinationer.

10 tre-sprogs kombinationer

4 fire-sprogs kombinationer

1 fem-sprogs kombination.

I de fleste af tabellerne er ikke alle sprogkombinationerne repræsenterede, idet de mest usandsynlige på forhånd blev sorteret fra. Dog viser tabellerne 106 og 111 en optælling af samtlige kombinationer korreleret med alder, og diagram nr. 5 viser resultatet af denne optælling, idet der gøres opmærksom på, at det kun drejer sig om kategorierne taler og forstår sprogene helt. Diagrammet behøver ingen kommentarer, men kan til gengæld være velegnet til understøtte min påstand om, at Agtrup er et i sproglig henseende fantastisk, interessant og forvirrende område.

Diagram nr. 3.

HVILKE SPROG TALER DE?

Ref. tabellerne 79 - 83.

SPROG	taler slet ikke	taler lidt (a)	taler delvist (b)	taler helt (c)	sum af a, b og c.	ialt
HØJTYSK	4 0,5 %	2 0,2%	13 1,5%	843 97,8%	858 99,5%	862 100%
PLATTYSK	253 29,4%	35 4,1%	38 4,4%	536 62,2%	609 70,6%	862 100%
SØNDERJYSK	584 67,7%	39 4,5%	36 4,2%	203 23,5%	278 32,3%	862 100%
RIGSDANSK	783 90,8%	12 1,4%	20 2,3%	47 5,5%	79 9,2%	862 100%
FRISISK	826 95,8%	11 1,3%	5 0,6%	20 2,3%	36 4,2%	862 100%
Besvarelser ialt		99	112	1649	1860	

Diagram, der viser, hvor mange besvarelser der er inden for hvert enkelt kategori under spørgsmålet: "Hvilke sprog taler De?" Procenttallene er i hvert tilfælde udtryk for procent af den samlede befolkning.

Diagram nr. 4.

HVILKE SPROG FORSTÅR DE?

Ref. tabellerne nr. 84 - 88.

SPROG	forstår slet ikke	forst. lidt (a)	forst. delvist (b)	forst. helt (c)	sum af a, b og c	ialt
HØJTYSK	3	0	1	858	859	862
	0,3%	0%	0,1%	99,5%	99,7%	100%
PLATTYSK	121	11	57	673	741	862
	14%	1,3%	6,6%	78,1%	86%	100%
SØNDERJYSK	474	30	59	299	388	862
	55%	3,5%	6,8%	34,7%	45%	100%
RIGSDANSK	728	5	38	91	134	862
	84,5%	0,6%	4,4%	10,6%	15,5%	100%
FRISISK	778	19	21	44	84	862
	90,3%	2,2%	2,4%	5,1%	9,7%	100%
		65	176	1965	2206	

Diagram, der viser, hvor mange besvarelser, der er inden for hver enkelt kategori under spørgsmålet: "Hvilke sprog forstår De?" Procenttallene er i hvert enkelt tilfælde procenten af den samlede befolkning.

Diagram nr. 5.

Taler/Forstår sprogene helt. Ref. tabellerne 106 og 111

sprog-kombinationer	taler helt		forstår helt	
rigsdansk	2	0,2%	0	0
sønderjysk	1	0,1%	1	0,1%
rigsdansk + sønderjysk	2	0,2%	0	0
plattysk	8	0,9%	3	0,3%
plattysk + sønderjysk	5	0,6%	0	0
plattysk + sønderj.+ rigsd.	1	0,1%	0	0
højtysk	296	34,3%	174	20,2%
højtysk + rigsdansk	11	1,3%	7	0,8%
højtysk + sønderjysk	6	0,7%	2	0,2%
højtysk + sønderj.+ rigsd.	8	0,9%	5	0,6%
højtysk + plattysk	322	37,4%	357	41,4%
højtysk + platt.+ frisisk	15	1,7%	17	0,2%
højtysk + platt.+ rigsdansk	4	0,5%	5	0,6%
højt.+ platt.+ rigs.+ fris.	1	0,1%	0	0
højt.+ platt.+ sønderjysk	158	18,3%	199	23,1%
højt.+ platt.+ sønder + fr.	4	0,5%	18	2,1%
højt.+ platt.+sønderj.+rigs	19	2,1%	65	7,5%
højt.+ plattysk + sønderj.+ rigsdansk + frisisk	0	0	9	1,0%
Ialt	862	100%	862	100%

Diagram, der viser det samlede billede af "taler/forstår sprogene". Der gøres opmærksom på, at eftersom det drejer sig om kombinationer af sprog, forekommer hver person en og kun en gang inden for hver af de to kategorier. At 8 personer f.eks. taler plattysk helt, betyder, at de taler plattysk og kun plattysk helt.

Forstår/taler sprogene/Alder:

Mens de tidligere tabeller og diagrammer har vist, hvor mange personer, der taler og forstår de forskellige sprog, kommer vi nu til en række diagrammer, hvor det vil blive nærmere undersøgt, hvorledes sprogene fordeler sig på alder og fødested.

De to diagrammer nr. 6 og 7 viser en korrelation mellem sprog og alder, idet det bemærkes, at højtysk ikke er medtaget, fordi procenten for dette sprog i næsten alle tilfælde er på ca. 100%. Desuden er frisisk ikke medtaget, fordi procenten er for lille til at være interessant i det samlede billede. Iøvrigt har jeg bestræbt mig for at gøre diagrammerne så ærlige som muligt ved kun at medtage taler/forstår helt i selve søjlerne, medens kategorierne "delvist" og "lidt" er sat oven på med stiplede linier. Iøvrigt er disse sidstnævnte kategorier i de fleste tilfælde så små, at de ikke ændrer det samlede billede i væsentlig grad.

Hvert af de øvrige tre sprog vil i det følgende blive kommenteret særskilt:

Plattysk:

Den forskel, der er i værdien for plattysk inden for de forskellige aldersgrupper, er ikke alene stor, men også meget overraskende. Det er en udbredt opfattelse i Agtrup, at plattysk er sandelig noget, som de fleste både taler og forstår, og nu viser det sig, at det svinger fra 17% til 92%. Det voldsomme fald fra de 30-40 årige til de 0-10 årige er den tydeligst mulige advarsel om, at plattysk er godt på vej til at forsvinde som sprog - ret og slet. Om årsagerne til denne udvikling kan man både gætte og forklare. Begge dele vil blive gjort i denne opgave, men på et senere tidspunkt. Foreløbig vil jeg fastholde selve resultatet som et af de mest bemærkelsesværdige inden for det afsnit, jeg har kaldt sprogbilledet i Agtrup.

Sønderjysk:

Som for plattysk gælder det, at der er en tydelig sammenhæng mellem alder og brugen af sønderjysk. Kort sagt: jo yngre man er, des mindre taler man sønderjysk. Men i modsætning til plattysk er dette ikke noget overraskende. Tværtimod er der i Agtrup en udbredt opfattelse af, at sønderjysk, "detsnage ol de gammel". Tallene i diagrammet svinger mellem 3% og 60%, men kurven er nogenlunde jævnt stigende gennem alle aldersgrupper.

Diagram, der viser, hvor mange procent inden for hver aldersgruppe, der taler sprogene helt, delvist og lidt.

Diagram nr. 6
 ref. tabellerne 80, 81, 82.
TALER SPROGENE / ALDER.

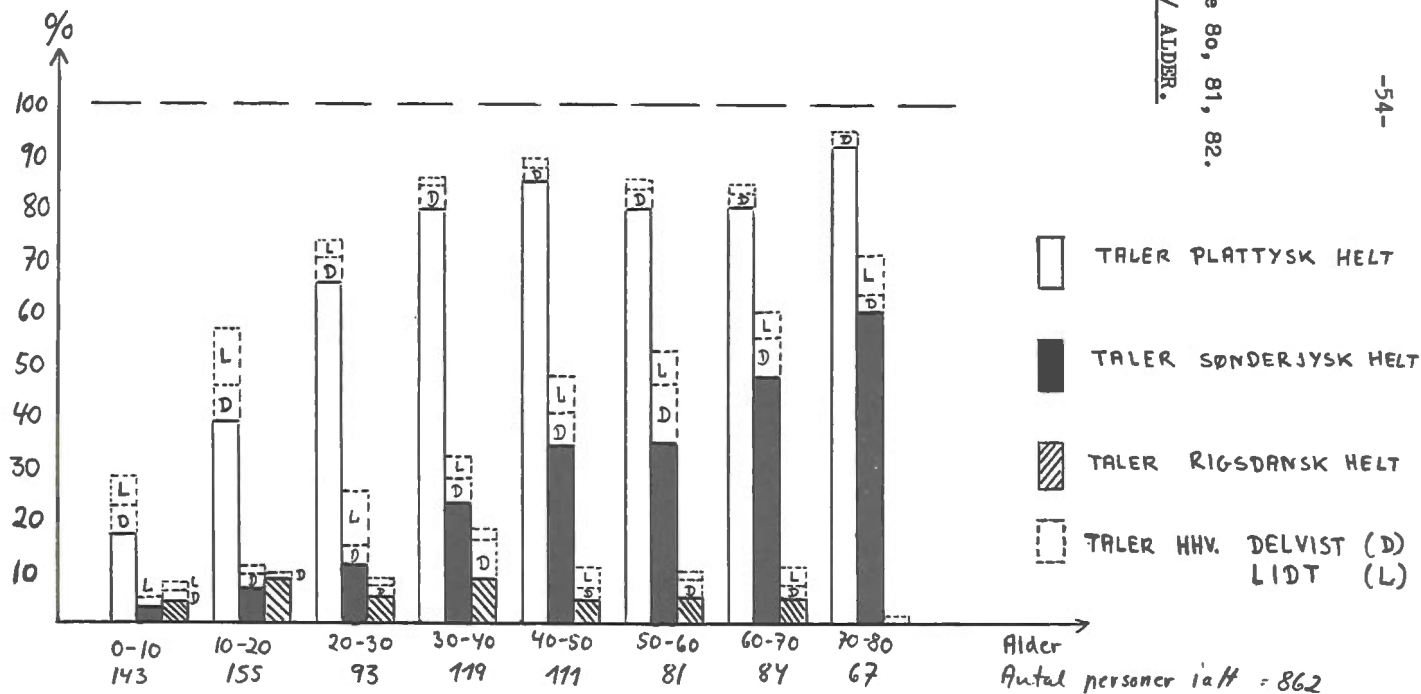
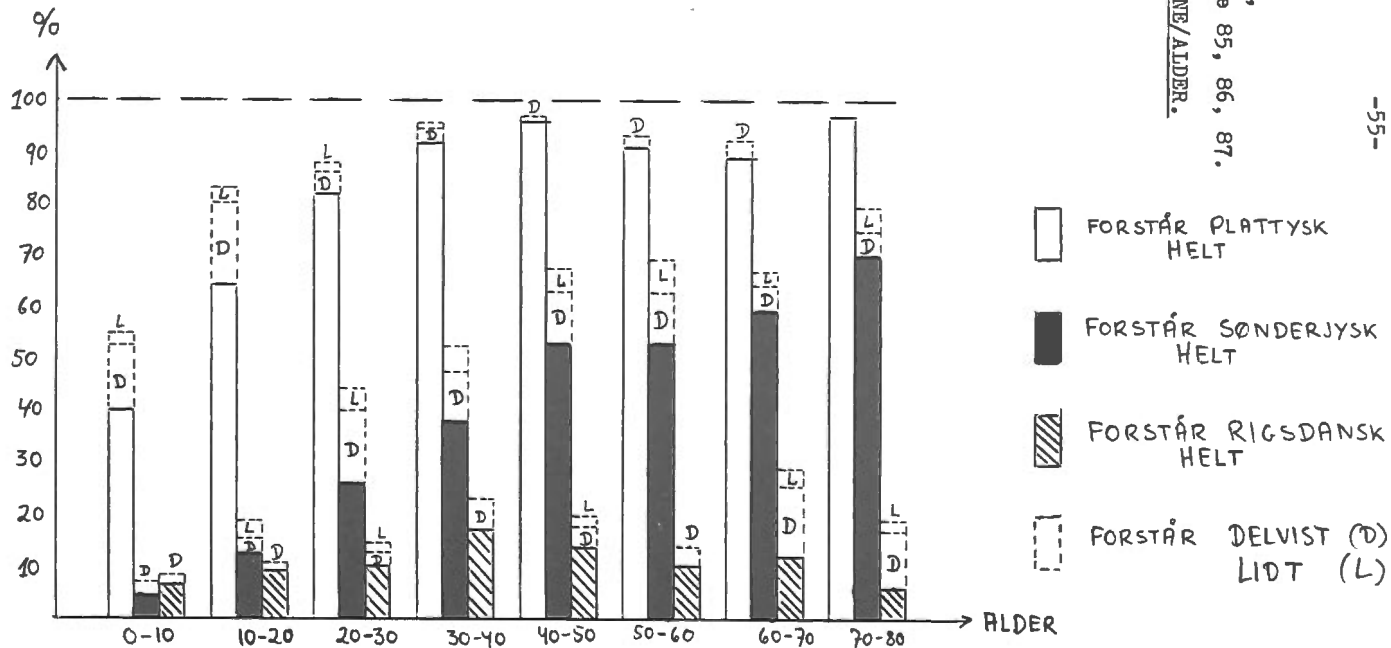

Diagram nr. 7,
 ref. tabellerne 85, 86, 87.
 FORSTÅR SPROGENE/ALDER.

Diagram, der viser, hvor mange procent af samtlige personer inden for hver aldersgruppe, der forstår sprogene helt, delvist og lidt.

Dog er der nogle spring, især imellem gruppen 20-30 år og 30-40 år, medens aldersgruppen 50-60 år afviger fra tendensen derved, at den kun er en anelse højere end den foregående. Med hensyn til tallene for "forstår sønderjysk", er det påfaldende, at de ligger betydeligt højere end de tilsvarende "taler sønderjysk" - i adskillige grupper er der næsten tale om en fordobling. Dette er bemærkelsesværdigt, eftersom man jo ikke lærer at forstå sønderjysk på anden måde end ved at høre det ofte og konstant. (Motsat plattysk, hvor man må gå ud fra, at en del af dem, der forstår plattysk uden at tale det, gør dette udfra den kendsgerning, at højtysk og plattysk har så mange fælles træk, at mange nødvendigvis må forstå plattysk - i hvert fald delvist eller lidt. Dette kan ikke siges om sønderjysk, hvorom der da må gælde, at et stort antal mennesker hører det så ofte, at de lærer at forstå det uden at kunne tale det)

Rigsdansk:

Selvom rigsdansk som nævnt hører til de "små sprog" i Agtrup, har jeg alligevel ønsket at vise billedet for dette sprog; både fordi jeg finder det interessant, og fordi procenter på omkring 10 dog ikke er helt uden betydning. Med hensyn til at tale rigsdansk, bemærkes det som en overraskende kendsgerning, at i gruppen 0-10 år samt i gruppen 10-20 år er der flere, der taler rigsdansk end sønderjysk. Men iøvrigt ligger procenten jævnt igennem aldersgrupperne - med undtagelse af de 30-40 årige, der ligger relativt højt og de 70-80 årige, hvoraf slet ingen taler rigsdansk helt!

Frisisk:

Frisisk er på grund af sin beskedne repræsentation ikke medtaget i diagrammerne. Det gælder for dette sprog, at selv om et ikke ubetydeligt antal mennesker både taler og forstår det, så er problemstillingen i forbindelse hermed en anden end for de øvrige sprog. Helt konsekvent kan man sige, at personer, der har lært frisisisk, må have lært det, fordi de

- a) selv kommer fra frisisksktalende hjem,
- b) har slægtninge, der taler frisisisk,
- c) på et eller andet tidspunkt i deres liv har boet i en frisisksktalende egn (været i lære, på ferie, ude at tjene m.m.)

Der er således ikke tale om, at de mennesker, der taler frisisisk i Agtrup, har mulighed for at udøve en lokal sproglig påvirkning.

De taler det nemlig yderst sjældent. Dog var der en enkelt undtagelse:

På en afsidesliggende gård i kommunens udkant fandt jeg til min store forbløffelse en rent frisisk-talende familie. Selvfølgelig var de tilflyttere, men de havde boet i Agtrup i 20 år, og stadigvæk talte familien, der bestod af 3 generationer, udelukkende frisisk indbyrdes. Jeg snakkede med dem i flere timer - på plattysk - og lagde ikke skjul på min glæde og beundring over en sådan trofasthed over for et smukt og særpræget modersmål.

Taler og forstår sprogene/Fødested.

Denne anden korrelation viser en række diagrammer, hvor de 862 personer og deres sprogbrug er delt op i den anden vigtige korrelation: Sprog/Fødested. Hvert sprog er vist på ét diagram, og de vil i det følgende blive kommenteret i den rækkefølge, hvor i diagrammerne forefindes:

Højtysk:

De næsten "fyldte" søjler er selvfølgelig udtryk for dette sprogs enorme udbredelse. At område 2 (Østlande) og 4 (Øvrige Vesttyskland) er på meget nær 100 % er en naturlig ting, hvorimod det kan undre, at område 5 (Øvrige Sydslesvig) ligger en lille smule lavere end 6 (Agtrup kommune) - jeg havde forventet det modsatte. Som eneste gruppe afviger område 3 (Danmark) relativt meget fra de øvrige. Men da den bl.a. indeholder de mennesker, der er danske statsborgere, bosat i Agtrup, er forklaringen ligetil, hvilket da også ses af diagrammet over rigsdansk.

Plattysk:

Diagrammet viser en ret jævn fordeling. De afvigelser, der er, kræver til dels ingen forklaringer, hvorimod det også her er bemærkelsesværdigt, at område 5 (Øvrige Sydslesvig) ligger så meget højere end område 6 (Agtrup), som tilfældet er.

Sønderjysk:

Dette diagram afslører, at der er en meget uensartet fordeling af sønderjysk, når man korrelerer dette sprog med fødested. Ikke en eneste af flygtningene (Østlande) taler sønderjysk helt, kun ganske få fra område 4 (Øvrige Vesttyskland), medens område 5 (Øvrige Sydslesvig) og 6 (Agtrup) endnu engang gør sig bemærkede derved, at de ligger næsten lige højt - både m.h.t. at tale og forstå sønderjysk. Denne kendsgerning er særdeles vigtig, eftersom kortet på side 46 viser, at personerne fra område 5 (Øvri-

Diagram nr. 8 , ref. tabel nr. 92 + 97.

TALER - FORSTÅR HØJTYSK/FØDESTED.

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge).
3 = Danmark, nord for nuv. grænse.
4 = Øvrige Vesttyskland.
5 = Øvrige Sydslesvig.
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvor mange procent af de personer, der er født i de forskellige områder, der hv. taler og forstår højtysk helt.

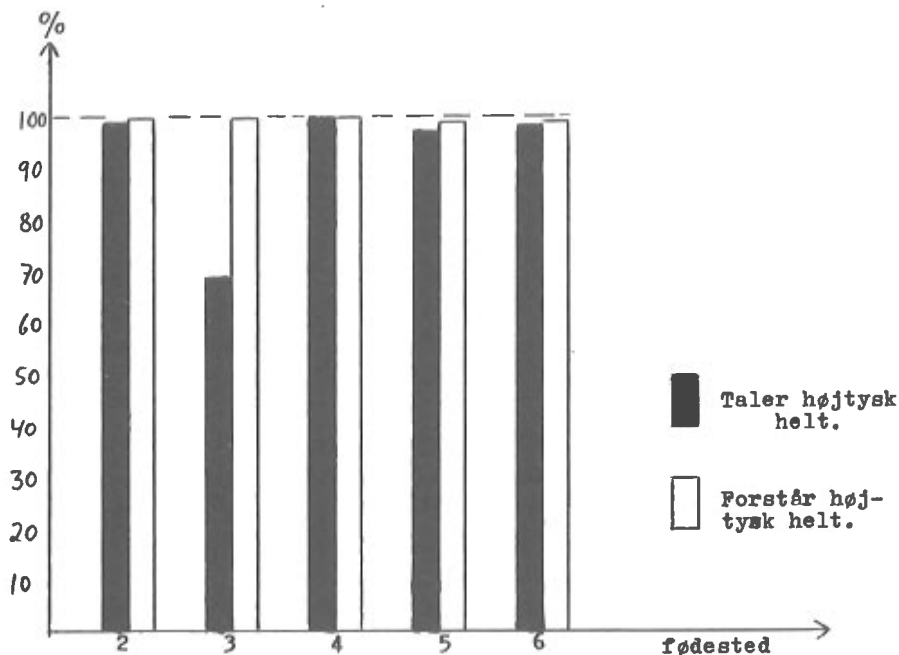

Diagram nr. 9 , ref. tabel nr.93 + 98.

TALER - FORSTÅR PLATTYSK/ FØDESTED.

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge).
3 = Danmark, nord for nuv. grænse.
4 = Øvrige Vesttyskland.
5 = Øvrige Sydslesvig.
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvor mange procent, af de personer, der er født indenfor de forskellige områder, der hhv. taler og forstår plattysk helt.

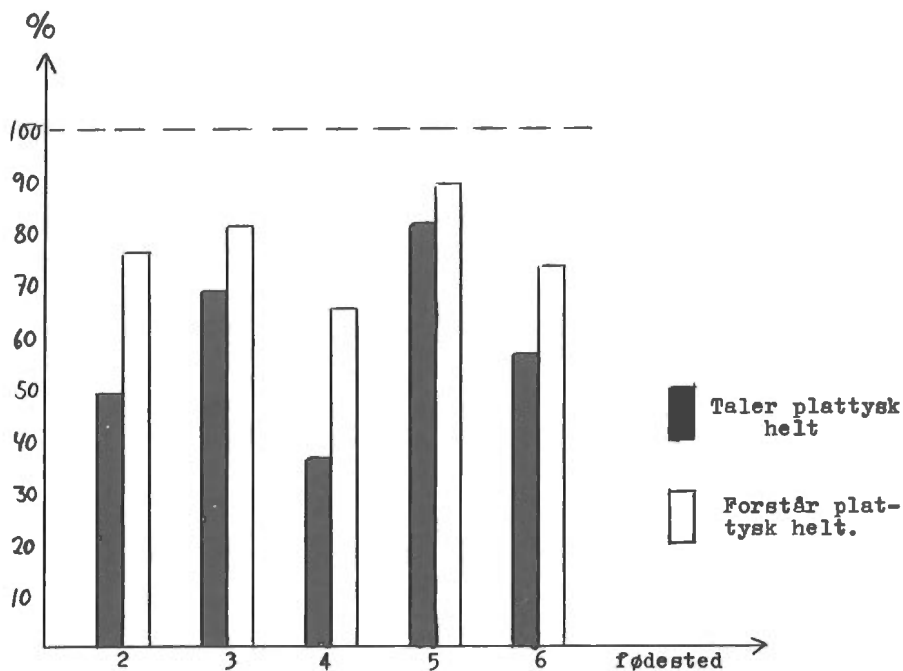

Diagram nr.10 , ref. tabel nr. 94 + 99.

TALER - FORSTÅR SØNDERJYSK/FØDESTED.

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge)
3 = Danmark, nord for nuv. grænse.
4 = Øvrige Vesttyskland.
5 = Øvrige Sydslesvig
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvor mange procent, af de personer, der er født i de forskellige områder, der hhv. taler og forstår sønderjysk helt.

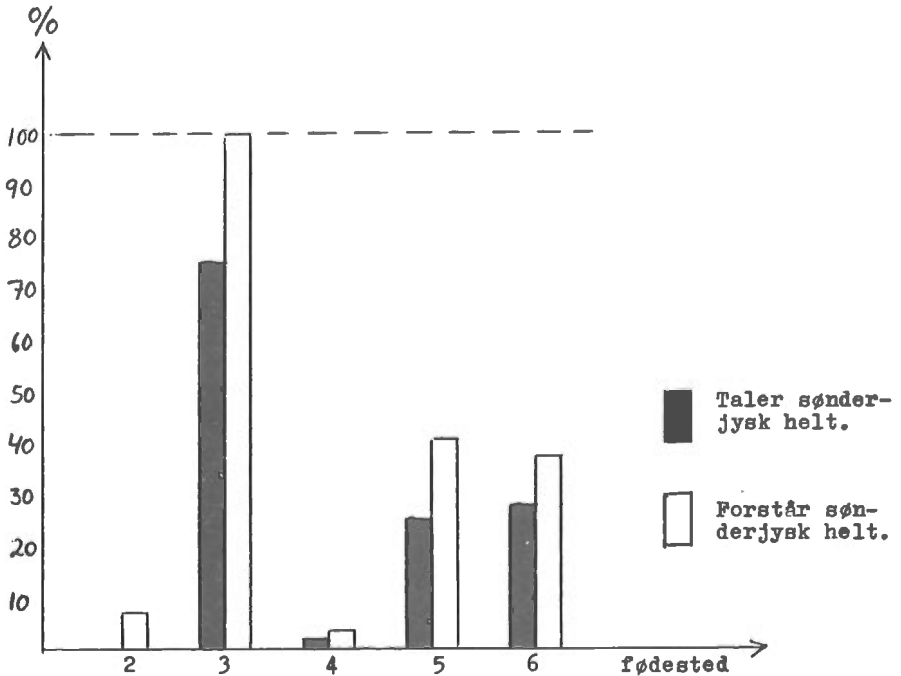
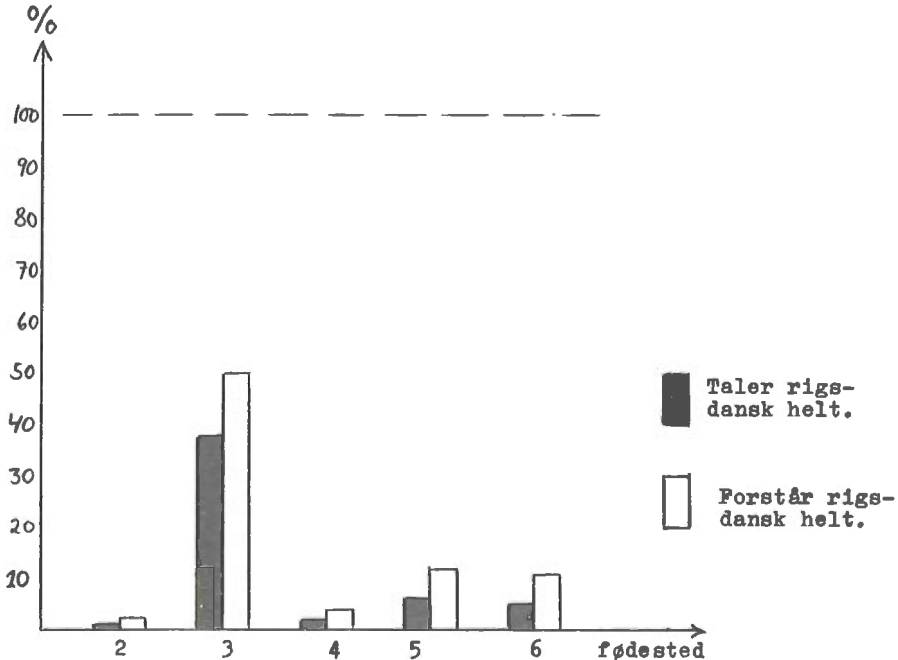

Diagram nr.11 , ref. tabel nr. 95 + 100.

TALER - FØRSTÅR RIGSDANSK/ FØDESTED.

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge).
3 = Danmark, nord for nuv. grænse.
4 = Øvrige Vesttyskland.
5 = Øvrige Sydslesvig.
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvor mange procent af de personer, der er født i de forskellige områder, der hhv. taler og forstår rigsdansk helt.

ge Sydslesvig) kommer fra et relativt stort område af Sydslesvig. Ganske vist er koncentrationen størst i det nordvestlige hjørne - især i Agtrups nabokommuner - , men samlet dækker disse 255 personers fødested et betragteligt område. Derfor tør man udfra de nævnte kendsgerninger om det sønderjyske sprogs udbredelse måske slutte, at selv om denne undersøgelse drejer sig om Agtrup, så peger en række forhold på, at det sønderjyske sprog også uden for Agtrup har (eller har haft) en vis udbredelse, hvis omfang kan have været af samme størrelsesorden som for Agtrups vedkommende.

Rigsdansk:

Diagrammet svarer til forventningerne med område 3 (Danmark) liggende højest, 2 (Østlande) og 4 (Øvrige Vesttyskland) lavest og område 5 (Øvrige Sydslesvig) og 6 (Agtrup) midt imellem - atter med nogenlunde lige stor repræsentation.

Sammenfattende om taler/forstår sprogene:

Det væsentlige i dette afsnit er diagrammerne. De viser med temmelig stor nøjagtighed de enkelte sprogs udbredelse i relation til både fødested og alder. Desuden viser diagrammet side 52 det samlede sprog billede i Agtrup, sommeren 1973, og det skal understreges, at netop fordi jeg i samtlige tabeller og diagrammer kun opererer med kategorierne taler og forstår helt, er disse udtryk for den faktiske sprogsituation helt uden forbehold. Iøvrigt finder jeg ikke anledning til på nuværende tidspunkt at inddrage tolkninger eller perspektiveringer. Dette afsnit har vist noget, som senere afsnit vil søge at forklare.

D Hvor har De lært sprogene?

Indledning:

Til dette afsnit hører der et meget stort diagram-materiale. Selve spørgsmålet har tre "objekter":

- a) Den adspurgte.
- b) Sproget (sprogene).
- c) Det sted, hvor sproget eller sprogene er lært. Dette objekt vil af praktiske grunde i det følgende blive benævnt med udtrykket "lærested".

Disse tre objekter kan ses i forskellige relationer, der hver især skal tilgodese en relevant sammenligning. Derfor kan de samme tal, procenter og søjler forekomme på forskellige diagrammer - d.v.s. i forskellige sammenhænge. Dette er vigtigt og ikke overflødigt, eftervøm et diagram, der kunne læses spredt ud af fire andre diagrammer, ikke givetvis får sin informative værdi før i den endelige sammenligning.

Afsnittet indeholder følgende punkter:

- 1) Samlet diagram (skema), der viser, hvor de fem sprog er lært. Objekter: Personer, sprog og læresteder.
- 2) Lært sprog/Alder. De enkeltesprog korreleres med alder. Objekter: personer, sprog, læresteder og alder.
- 3) Lærested/Alder. De enkelte læresteder korreleres med alder. Dette giver mulighed for at sammenligne sprogene indbyrdes. Objekter: Læresteder, alder, personer og sprog.
- 4) Lært sprog/Fødested. De enkelte sprog korreleres med fødestedet. Objekter: personer, sprog, fødested og lærested.
- 5) Hvor har De lært sprogene/Hvor har De lært sprogene?
Disse diagrammer sætter lærestederne for sprogene højtysk, plattysk og sønderjysk i relation til hinanden parvis.
- 6) 4-3-2-kombinationen. Denne mystiske betegnelse dækker over det forhold, at jeg under interviewene bemærkelsesværdigt mange gange måtte sætte kryds ud for:

lært højtysk af læreren (4),
lært plattysk af kammerater og naboer (3),
lært sønderjysk i hjemmet (2),

og jeg besluttede allersede på det tidspunkt, at jeg ville undersøge denne kombination nærmere, hvilket sker i afsnittets sidste diagram, hvor kombinationen korreleres med alder.

Diagram nr. 12, ref. tabellerne 59 til 63 incl.

Samlet skema, der viser, hvor de fem sprog er lært. Kategorien "kombinationer" betyder, at sproget er lært to eller flere steder. Det bemærkes, at procenttallene i hvert enkelt tilfælde er procent af den samlede befolkning.

	ikke lært	lært andre steder	lært af forældre	lært af kammerater+ naboer	lært i skolen, lære- ren	kombi- nationer	har lært ialt	sum
højtysk	3 0,3%	8 0,9%	452 52,4%	8 0,9%	373 43,3 %	17 2,0%	859 99,7%	862 100%
plattysk	182 21,1%	35 4,1%	282 32,7%	343 39,8%	0 0	20 2,3%	680 78,9%	862 100%
sønderjysk	529 61,4%	47 5,5%	169 19,6%	99 11,5%	4 0,5%	14 1,5%	333 38,6%	862 100%
rigsdansk	763 88,5%	38 4,4%	10 1,2%	1 0,1%	44 5,1%	6 0,6%	99 11,5%	862 100%
frisisk	794 92,1%	29 3,4%	28 3,2%	10 1,2%	0 0	1 0,1%	68 7,9%	862 100%

Hermed følger i systematisk rækkefølge kommentarer til diagrammerne:

Diagram nr. 12:

De fire kategorier af "læresteder", som skemaet opererer med, er på dette diagram suppleret med kategorien "kombinationer". Kategorien er ret uvæsentlig, eftersom den kun indeholder relativt små tal, men for fuldstændighedens skyld skal det anføres, at den dækker over de forhold, hvor en person angiver at have lært et sprog f.eks. både af kammerater og af læreren. D.v.s., at kategorien indeholder temmelig mange muligheder, men da det samlede resultat som nævnt er såre beskedent, vil jeg tillade mig at se bort fra det i det følgende.

Iøvrigt er diagrammet først og fremmest udtryk for mangfoldigheden af muligheder. Fem sprog fordelt på fire kategorier = 20 kombinationer, hvoraf kun 2 (to) ikke er repræsenterede. Ganske vist er nogle af tallene små, men til gengæld er de ganske illustrative, når det gælder om at vise sproginlærningens mangfoldighed.

Inden jeg kommenterer de følgende diagrammer, skal jeg kort nævne nogle vigtige forudsætninger for dem:

Diagrammerne viser, hvor mange procent af hele aldersgruppens personer, der har lært et sprog de forskellige steder. Dette betyder, at hvis man ønsker at vurdere de enkelte kategorier i alderssammenhængen, så må man tage i betragtning, hvor stor en del af aldersgruppen, der overhovedet har lært sproget. Derfor har jeg anbragt en vandret streg over hver søjlegruppe - og denne streg er altså udtryk for, hvor mange inden for aldersgruppen, der har lært sproget. Diagrammerne giver altså først og fremmest mulighed for at sammenligne kategorierne indbyrdes indenfor de enkelte aldersgrupper, medens man ved vurderingen af de enkelte læresteder må skønne, hvor stor en del de udgør af den "samlede søjle".

En anden vigtig forudsætning er følgende:

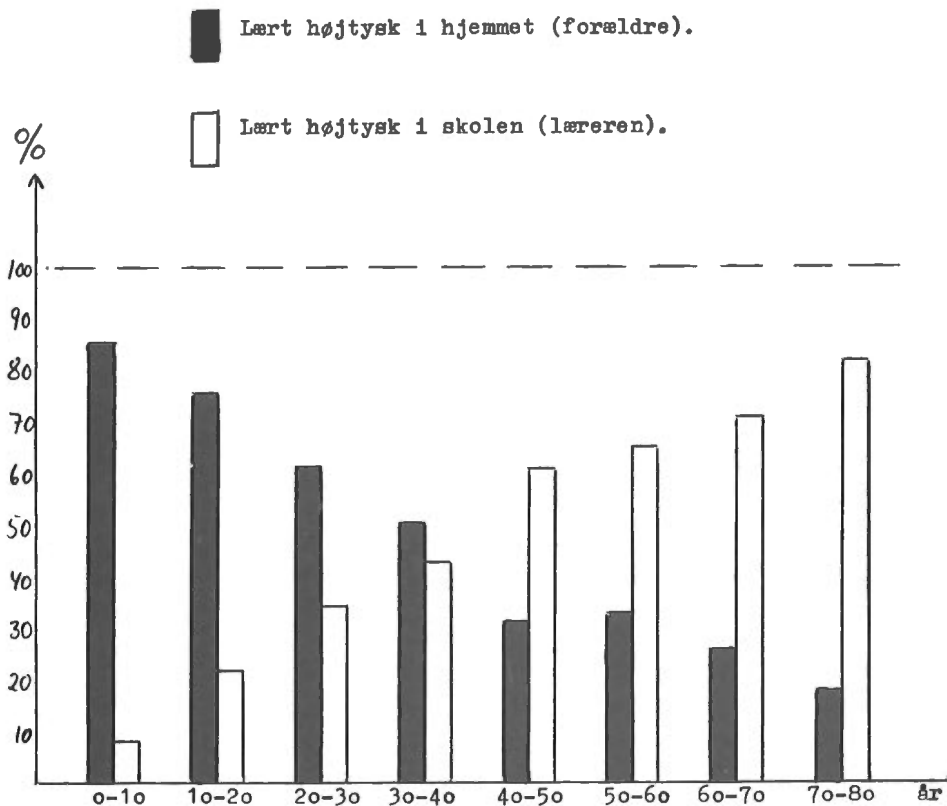
Da jeg spurgte folk "Hvor har De lært sprogene?", skete det uden hensyntagen til, om de talte det pågældende sprog helt. Eftersom dette spørgsmål ikke skulle belyse sprogbilledet, men de processer, der lå til grund herfor - d.v.s. sproginlæringsprocessen, var ovennævnte forbehold uvæsentligt. Det afgørende var, at hvis man havde gjort sig klart, hvor man havde lært sproget, så kunne denne information videregives og indgå i det samlede

Diagram nr.13 , ref. tabel nr. 54.

LÆRT HØJTYSK/ALDER

Vandret: Aldersgrupper med 10 år.

Lodret: Viser, hvor mange procent inden for hver aldersgruppe, der har lært højtysk i hhv. skolen (læreren) og hjemmet (forældre).

billede. Derfor vil tallene for "har lært plattysk" ialt altid være lidt større end tallet for "taler plattysk helt".

2) Lært sprogene/Alder.

Højtysk (diagram nr. 13)

Dette diagram er vel nok af samtlige figurer udtryk for den mest fuldenkte proportionalitet mellem alder og sprog. Det viser, at der i løbet af en menneskealder er vendt fuldstændig op og ned på "lærestedet" for højtysk. (Det bemærkes, at fordi højtysk er 100% repræsenteret, behøver man ikke at tage noget forbehold for sammenligningen af aldersgrupper indbyrdes).

Da vi beskæftigede os med taler/forstår højtysk, blev dette sprog kun nævnt en passant, fordi næsten alle simpelthen behersker sproget. Men det viser sig altså, at sproget alligevel er yderst interessant, blot i en anden sammenhæng: Hvor er det lært? Diagrammet giver et éntydigt svar på spørgsmålet og fortæller samtidig ikke så lidt om den ændring, der i løbet af en menneskealder må have fundet sted i befolkningens relationer til skolen. Thi det at lære et sprog er jo ikke "bare" noget, der sker - i hvert fald ikke i Agtrup. Der ligger en række mere eller mindre bevidste faktorer bag, og skal man prøve at trænge ind til dem, må det blive med udgangspunkt i følgende kendsgerninger, der nu er stadfæstet af tørre tal:

- 1) Næsten alle vil på et tidspunkt i deres liv lære højtysk.
- 2) Hvis de ikke lærer det i hjemmet, så lærer de det i skolen. (N.B. Diagrammet viser, at de andre kategorier af læresteder for dette sprogs vedkommende er så små, at de ikke har kunnet medtages).

Udfra dette kan man drage den (ikke overraskende) konklusion, at det er hjemmet, der er afgørende for, hvor man lærer det højtyske sprog, medmindre der udøves en påvirkning fra skolens side overfor forældre og/eller børn. Denne evt. påvirkning har selvfølgelig ikke kunnet påvises i nærværende undersøgelse, men til gengæld havde jeg i juli 1973 en længere samtale med førstelæreren ved den tyske skole i Agtrup, hvor vi hovedsageligt drøftede netop de nævnte forhold.

(NOTE: Den pågældende lærer har virket ved skolen i Agtrup i ca. 20 år).

Af denne samtale skal følgende refereres:

For undervisningen (på højtysk) betragtedes det som en fordel, at eleverne i forvejen havde kendskab til højtysk; d.v.s., at de

brugte det som hjemmesprog. Læreren mindedes med en vis bestyrelse de situationer, han og hans kollegaer havde været ude for, når de i en klasse af nybegyndere måtte konstatere, at halvdelen ikke talte - og næppe heller forstod højtysk. Det betød simpelthen, at man måtte bruge urimelig lang tid, inden man kunne gå i gang med skolens væsentlige opgave: at lære børnene at skrive og læse højtysk. Til gengæld indrømmede han, at for langt de fleste af børnene var det et problem, der i løbet af skoletiden blev helt overvundet. Og dette gjaldt vel at mærke også for dem, der ikke talte højtysk overhovedet ved skolens start.

Sidenhen - og nu - fortalte han, eksisterede problemet ikke længere. Men et andet var opstået: man havde konstateret, at ganske vist kom et stigende antal børn i skole med højtysk som hjemmesprog, men kvaliteten af dette højtysk var i mange tilfælde forfærdelig. Det var tydeligt, at børnene i stort omfang lærte højtysk af forældre, der kvalitetsmæssigt var inkompetente til at lære nogen dette sprog. Og resultatet blev, at man i stedet for at lære børnene et sprog helt "forfra" nu skulle lære dem at tale og skrive et allerede etableret sprog rigtigt; hvilket viste sig at være meget vanskeligt. Især forekom der mange grammatiske fejl, som var næsten umulige at fjerne. Derfor, sagde han, ville han næsten ønske en tilbagevenden til de "gamle tilstande", som faktisk havde været lettere, både for lærere og elever. Oven i købet viste skæbnen sin sande ironi derved, at der i de senere år var blevet pålagt lærerne fra ministeriel side at bibringe børnene kendskab til det plattyske sprog, bl.a. ved oplæsning af plattysk litteratur. Dette var efterhånden blevet en særdeles vanskelig opgave, eftersom mange børn ikke forstod plattysk mere.

På mit spørgsmål, om der var eller havde været kontakter mellem hjem og skole angående disse spørgsmål, fik jeg at vide, at en bredere diskussion om problemet aldrig havde været ført, men at det havde været almindelig "kendt", at "det jo var lettere for børnene at starte i skolen, når de kunne tale højtysk", hvilket næsten er ensbetydende med ikke at kunne tale plattysk. (Dette var iøvrigt en formulering, der til fulde blev bekræftet fra forældrenes side - se side 104). Alt i alt et eklatant eksempel på, hvorledes det kan gå, når det, der burde være frugtbar kommunikation til gensidig gavn, i stedet viser sig at være formodninger og overvejelser på tværs af hinanden. Resultat: en ud-

døende dialekt og et opblomstrende, men dårligt hovedsprog.

Dog var der endnu en faktor, der kan have været medvirkende til at komplicere de ovennævnte tilstande. Der tales om forældre og lærere; ud fra den kendsgerning, at det er disse grupper af voksne mennesker - opdragere - der er enerådende, når det gælder om at vælge det sprog, man vil tale med børn. Men børnene selv kan have spillet en ikke uvæsentlig rolle: man bedes forestille sig disse fordums blandede klasser af plattyske og højtyske børn. Samt den højtyske lærer; mon ikke et stort antal børn brændende har ønsket, at de var dygtigere til højtysk, lige så dygtige som sidemanden og købmandens søn. Og mon ikke de har beklaget sig hjemme og sidenhen bebrejdet forældrene, at de ikke gjorde det lettere for dem i skolen. Dette er kun en formodning, men almindeligt kendskab til børn i skolens første klasser bekræfter det, og det samme gør forældrene til de børn, der sidenhen fik ønsket opfyldt: "Wegen der Schule", blev der sagt gang på gang - og denne smukke hensyntagen måtte stå uimodsagt al den stund, den kan dække over hensyn til både skolen, forældrene og børnene - samt så meget andet. Problemet dukker op mange steder i denne opgave, men vil i afsnittet "Hvorfor forskel på svar" blive endeligt diskuteret. (side 105).

Men over og ved siden af diskussionerne og formodningerne står stadigvæk diagram nr. 13! det er smukt, det er sigende, det behøver ingen kommentarer og burde dog danne udgangspunkt for grundig eftertænkning skole og hjem imellem.

Lært plattysk/Alder:

Til forskel fra det foregående diagram er kategorien "lært andre steder" her medtaget, da den har en ikke uvæsentlig repræsentation. Dog er de to kategorier "forældre" og "kammerater og naboer" helt dominerende, medens "skolen" selvsagt ikke figurerer i plattysk sammenhæng. Diagrammet viser først og fremmest, hvad man kunne forvente udfra det foregående: At hjemmets andel i "lærestederne" for plattysk er stærkt faldende fra alderen 30 år til 10 år. Bemærkelsesværdigt er det endvidere, at kategorien naboer og kammerater efter at have ligget nogenlunde på linie med "forældre" fra 30 år og opefter, fra 30 år og til 10 år stiger forholdsmæssigt. (Inden for gruppen 10-20 årige er der dobbelt så mange, der har lært plattysk af "naboer og kammerater" som af "forældre". Disse spring fortæller to ting:

- a) At for 10-20 år siden havde børnene stadig en rimelig mu-

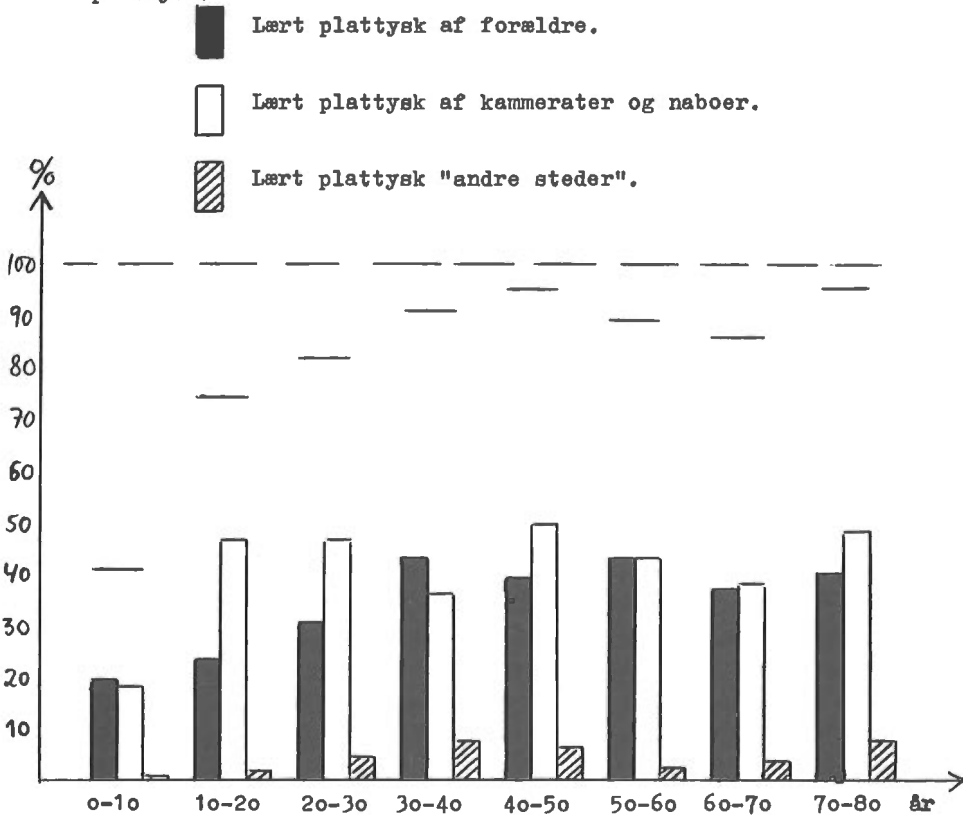
Diagram nr.14, ref. tabel nr.55.

LÆRT PLATTYSK/ALDER

Vandret: Aldersgrupper med 10 år.

Lodret: Viser, hvormange procent inden for hver aldersgruppe, der har lært plattysk af hhv. forældre, kammerater og naboer samt "andre steder".

Den vandrette streg over hver gruppe søjler viser, hvor mange procent indenfor aldersgruppen, der overhovedet har lært plattysk.

lighed for at lære plattysk - selvom de ikke gjorde det hjemme. I omgangskredsen af kammerater og naboer var der stadig så mange plattysktalende, at disse overtog funktionen som lærested for plattysk og derved modvirkede et yderligere samlet fald i udbredelsen af plattysk.

b) I løbet af de næste 10 år blev dominansen af højtysk så stærk, at end ikke kammerater og naboer kunne opretholde skansen: plattysk gik voldsomt ned på alle fronter.

Til gengæld synes der nu at være opnået en stabilisering m.h.t. hjemmet som lærested. Der er altså stadigvæk en række hjem, hvor man tilsyneladende uanfægtet fortsætter med at tale det plattysk, som man altid har gjort.

Kategorien "andre steder" ses at have størst repræsentation i aldersgrupperne fra 30 år og opefter, hvilket hænger sammen med, at det først og fremmest er flygtninge og folk fra Danmark, der har lært plattysk på et senere tidspunkt i deres liv, der har angivet denne kategori som lærested. Som bekendt ligger disse grupper af personer aldersmæssigt indenfor dette interval.

Lært sønderjysk/Alder:

Her viser diagrammet, at for personer over 40 år har hjemmet været det dominerende "lærested". Fra 40-50 år til 30-40 år falder hjemmets andel drastisk, medens til gengæld kategorien "naboer og kammerater" stiger. I alderen 20-30 år er de to kategorier lige store, medens hjemmet - ret overraskende - atter har størst andel for de 10-20 årige. Dette sidste må betyde, at sønderjysk som omgangssprog mellem kammerater og naboer netop i disse år er gået voldsomt tilbage, hvorimod et vist antal forældre stadig har talt sønderjysk med deres børn. I de sidste 10 år er der til gengæld vendt op og ned på hele forholdet igen: Nu er der kun 2%, der har lært sønderjysk hjemme, mindre end 2% har lært det af kammerater og naboer, medens 3% har lært det "andre steder". Det vil sige, at sønderjysk i lighed med plattysk må forventes at forsvinde (næsten) i løbet af en generation eller to. Thi når et sprog først er gået så langt tilbage, at hovedparten af de mennesker, der behersker det, har lært det tilfældige steder såsom under ferieophold, af bedsteforældre og lignende, da er vilkårene for sprogets fortsatte eksistens yderst ringe.

Lært rigsdansk/Alder:

For det første skal der med hensyn til dette diagram gøres opmærksom på, at summen af søjlerne (eller den enkelte søjle) ik-

Diagram nr. 15, ref. tabel nr. 56.

LÆRT SØNDERJYSK/ALDER

Vandret: Aldersgrupper med 10 år.

Lodret: Viser, hvor mange procent inden for hver aldersgruppe, der har lært sønderjysk hhv. af forældre, af kammerater og naboer og naboer og "andre steder".

Den vandrette streg over hver gruppe søjler angiver, hvor mange procent indenfor aldersgruppen, der overhovedet har lært sønderjysk.

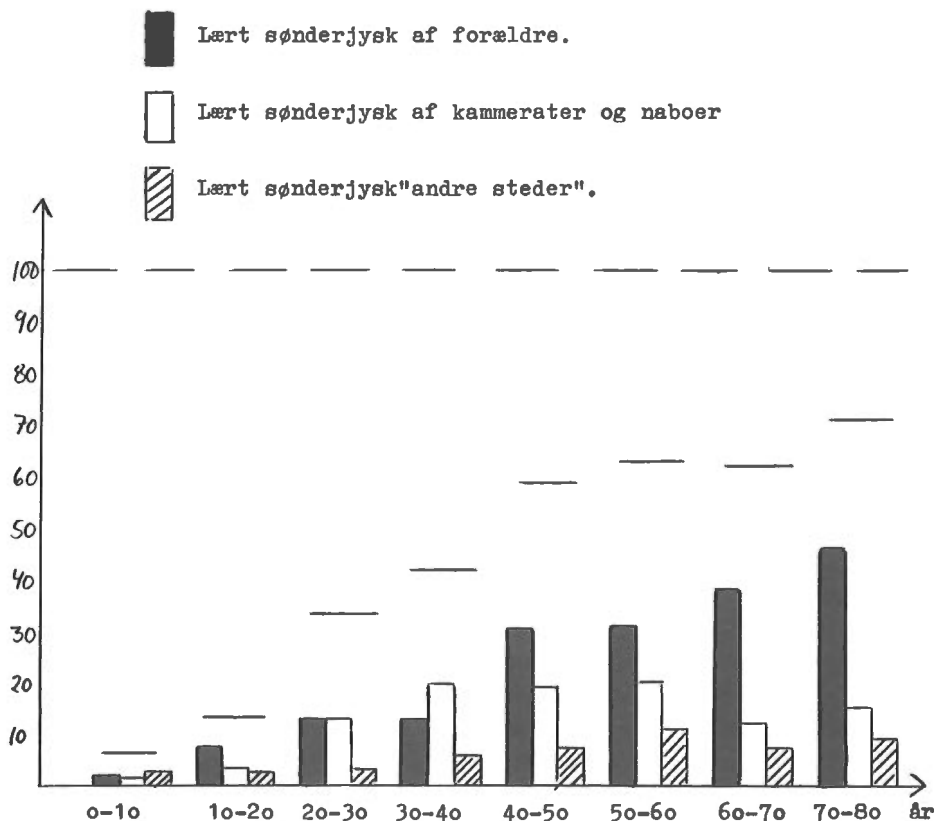

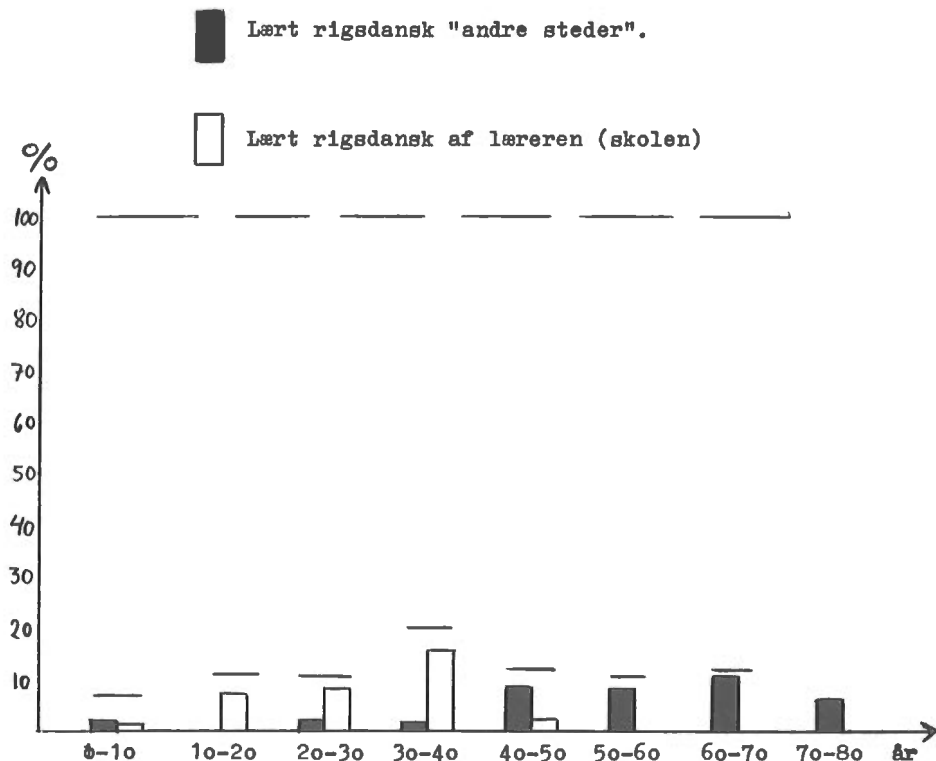
Diagram nr.16, ref. tabel nr. 57.

Lært rigsdansk/Alder

Vandret: Aldersgrupper med 10 år.

Lodret: Viser, hvor mange procent inden for hver aldersgruppe, der har lært rigsdansk hhv. i skolen og andre steder.

Den vandrette streg over hver gruppe søjle angiver, hvor mange procent indenfor aldersgruppen, der overhovedet har lært rigsdansk.

ke altid er lig med den vandrette streg - d.v.s. alle dem, der der angiver at have lært sproget overhovedet. Dette skyldes, at nogle personer angiver at have lært rigsdansk i to kategorier på én gang. Dette er registreret i E.D.B.-tabellerne, men ikke i diagrammet, hvor jeg principielt kun viser de tal, der ikke er behæftet med en sådan eller lignende usikkerhed. Iøvrigt viser diagrammet, at skolen (i dette tilfælde den danske skole) har haft en ikke uvæsentlig indflydelse på det rigsdanske sprogs udbredelse. For de 10-20 årige har den været den eneste adgang til at lære sproget, men generelt er det tydeligt, at de danske skoler i Sydslesvig i hovedsagen blev oprettet kort efter krigen - d.v.s. for ca. 30 år siden. Thi det er netop disse aldersgrupper, der er repræsenterede med skolen som lærested. Personer over 50 år har udelukkende lært rigsdansk andre steder. Det vil først og fremmest sige, at de har været på skoleophold eller andet længerevarende ophold i Danmark, eller at de har deltaget i den sprogundervisning, der i årene mellem krigene blev varetaget af danske vandrelærere, også i Agtrup.

Sammenfattende om Lært sprogene/Alder:

Diagrammerne er velegnede til at vurdere, hvilke roller de nævnte kategorier "skolen", "kammerater og naboer" samt "hjemmet" spiller i sprogindlæringsprocesserne. En direkte sammenligning mellem de enkelte sprog vil ikke i denne forbindelse være mulig, eftersom man til stadighed må huske på, at personerne taler - eller har lært - et forskelligt antal sprog. Det vil sige, at de samme personer principielt kan forekomme på alle de fire foregående diagrammer. En endelig konklusion vil derfor først være relevant, når man har sammenlignet de enkelte sprog indenfor hvert enkelt lærested, hvilket vil ske i de følgende diagrammer.

3) Lærested/Alder:

Følles for de følgende tre diagrammer er:

Det er vigtigt at gøre sig klart, at diagrammerne ikke opererer med procenter af den samlede befolkning (aldersgrupper), men at søjlerne viser, hvor mange procent af de personer, der overhovedet har lært et sprog i skolen (f.eks.), der har lært f.eks. højtysk og rigsdansk. Derfor kan en sammenligning mellem disse diagrammer og de foregående ikke umiddelbart finde sted. For eksempel viser diagram nr. 14, at ca. 20% af samtlige 0-10 årige har lært plattysk af forældre, medens diagram nr. 17 viser, at 12% af de

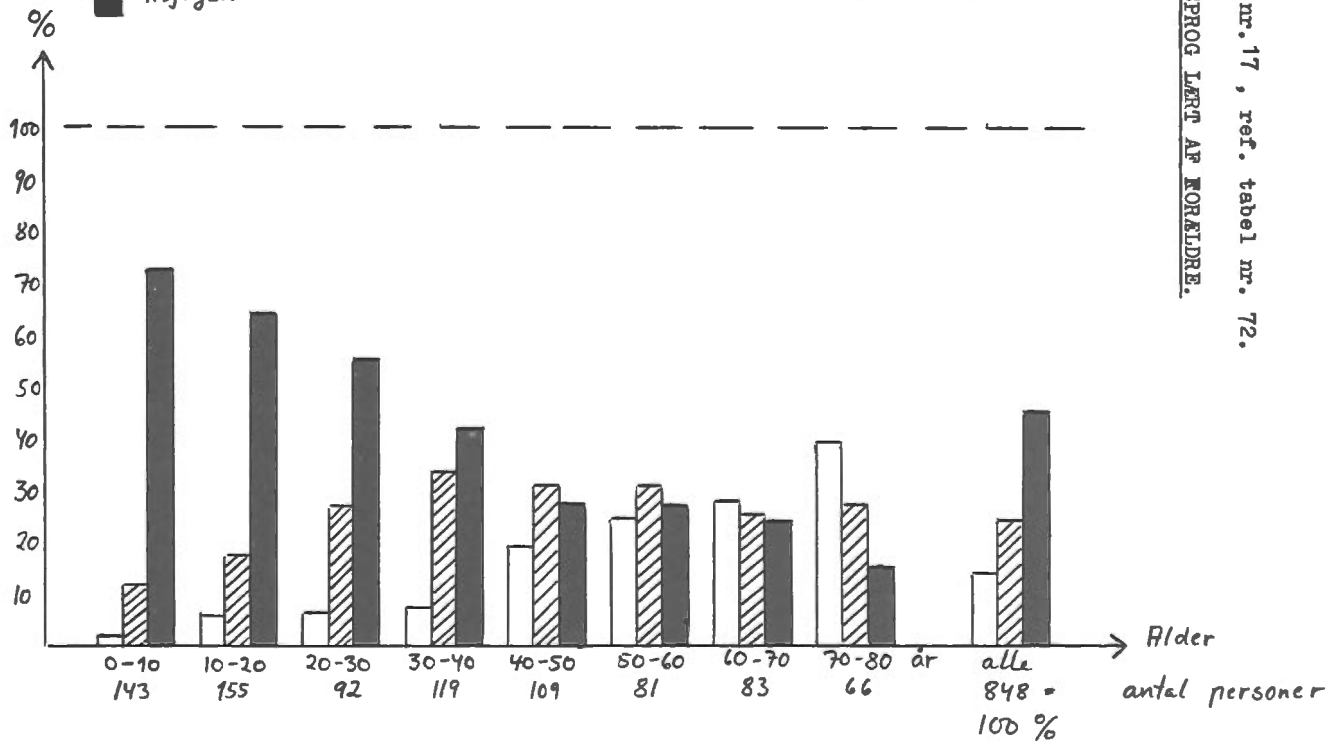

Vandret: Aldersintervaller med 10 år

Lodret: Viser den procentuelle fordeling af de sprog, der er lært i hjemmet.

Bemærk; 100% = antallet af personer, der overhovedet har lært et sprog i hjemmet.

Diagram nr. 17, ref. tabel nr. 72.
 ALDER / SPROG LÆRT AF FORÆLDRE.

0-10 årige, der har lært plattysk, har lært det af forældrene. umiddelbart skulle man tro, at procenten i sidste tilfælde burde ligge højere end i det første. Når den ikke gør det, skyldes det atter mit radikale ønske om kun at vise tal, der ikke er behæftet med eller kan give anledning til nogen usikkerhed. De procenter, der tilsyneladende er blevet borte i det sidstnævnte diagram, figurerer nemlig under en helt anden kategori, som hedder "Har lært både højtysk og plattysk af forældre". Man kan diskutere betydeligheden af at udelade kategorien, når den, som i dette tilfælde, er på næsten 10%, men for det første er der tale om et éngangs-fænomen, hvad størrelsen angår, og for det andet kan udeladelsen ikke på nogen måde medføre en forvrængning af tendenserne, hvorimod den medfører, at man uden yderligere forbehold kan sammenligne sprogene direkte.

Hvert diagram har yderst til højre en eller flere søjler, der tilsammen viser det samlede antal - eller "gennemsnittet" af alle aldersgrupper - målt i procent. Når disse søjler ikke sammenlagt viser 100%, skyldes det atter, at de personer, der har lært et sprog flere steder, ikke er medtaget. (Man bedes bemærke forskellen på de to slags forbehold: at have lært ét sprog flere steder og at have lært flere sprog ét sted!)

Det diagrammerne først og fremmest muliggør, er en sammenligning mellem de forskellige sprog indenfor hvert enkelt lærested - fordelt på aldersintervallerne. Altså netop den sammenligning, som den forrige række diagrammer ikke kunne vise.

Alder/Sprog lært af forældre (hjemmet).

Man kan i dette diagram med rimelighed opfatte grupperne af søjler som billeder af sprogene i hjemmene indenfor de sidste 80 år. Det grafiske billede i sig selv er meget illustrativt, både hvad højden af søjlerne angår - og hvad fordelingen af søjler indbyrdes angår. Man ser, at de tre aldersgrupper fra 40-70 år har en næsten ligelig fordeling af sprog. På det tidspunkt var Agtrup altså delt op i tre nogenlunde lige store "lejre" af "sprogfamilier", hvori der taltes tre forskellige sprog. Går man helt tilbage til "de gode gamle dage" for 70-80 år siden, da var der flest sønderjysktalende hjem, og går man frem til 1933-43, ser man, hvorledes søjlerne fjerner sig mere og mere fra hinanden. De højtyske søjler stiger voldsomt, medens de sønderjyske efter et voldsomt fald fra 1933-43 ligger nogenlunde konstant op til 1953 - for derefter at falde yderligere. Disse tendenser er ef-

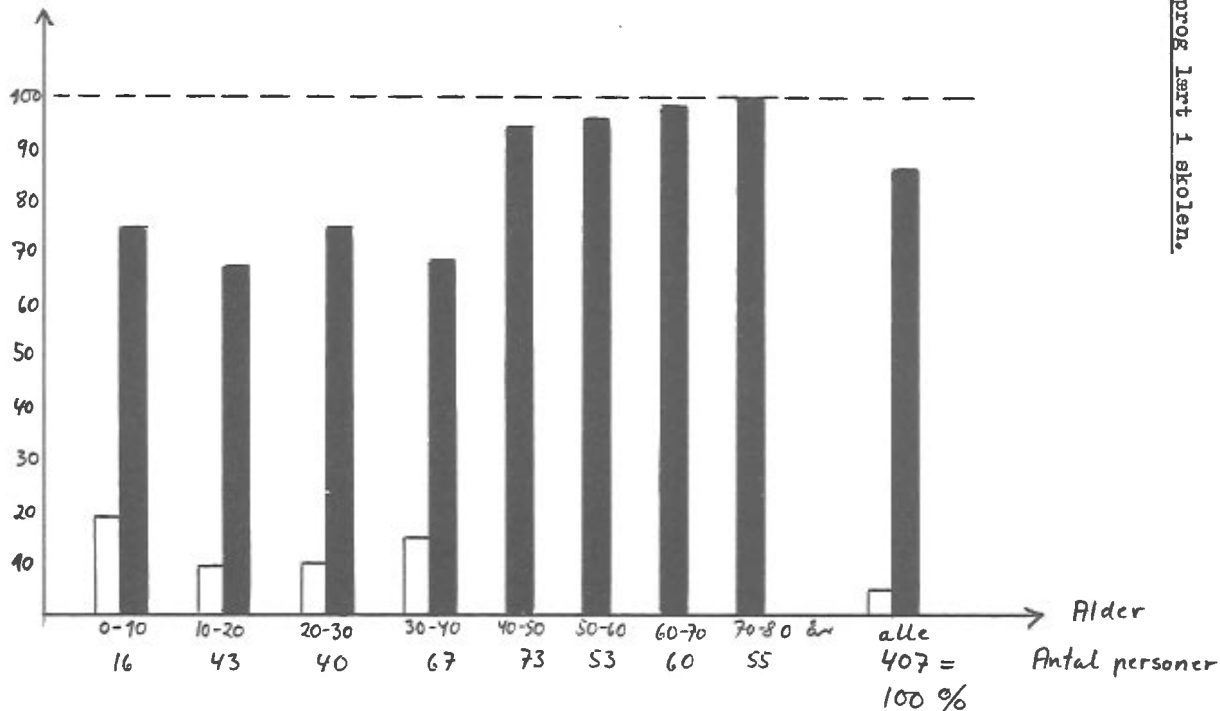
□ Rigsdansk

■ Højtysk

Vandret: Aldersintervaller med 10 år.

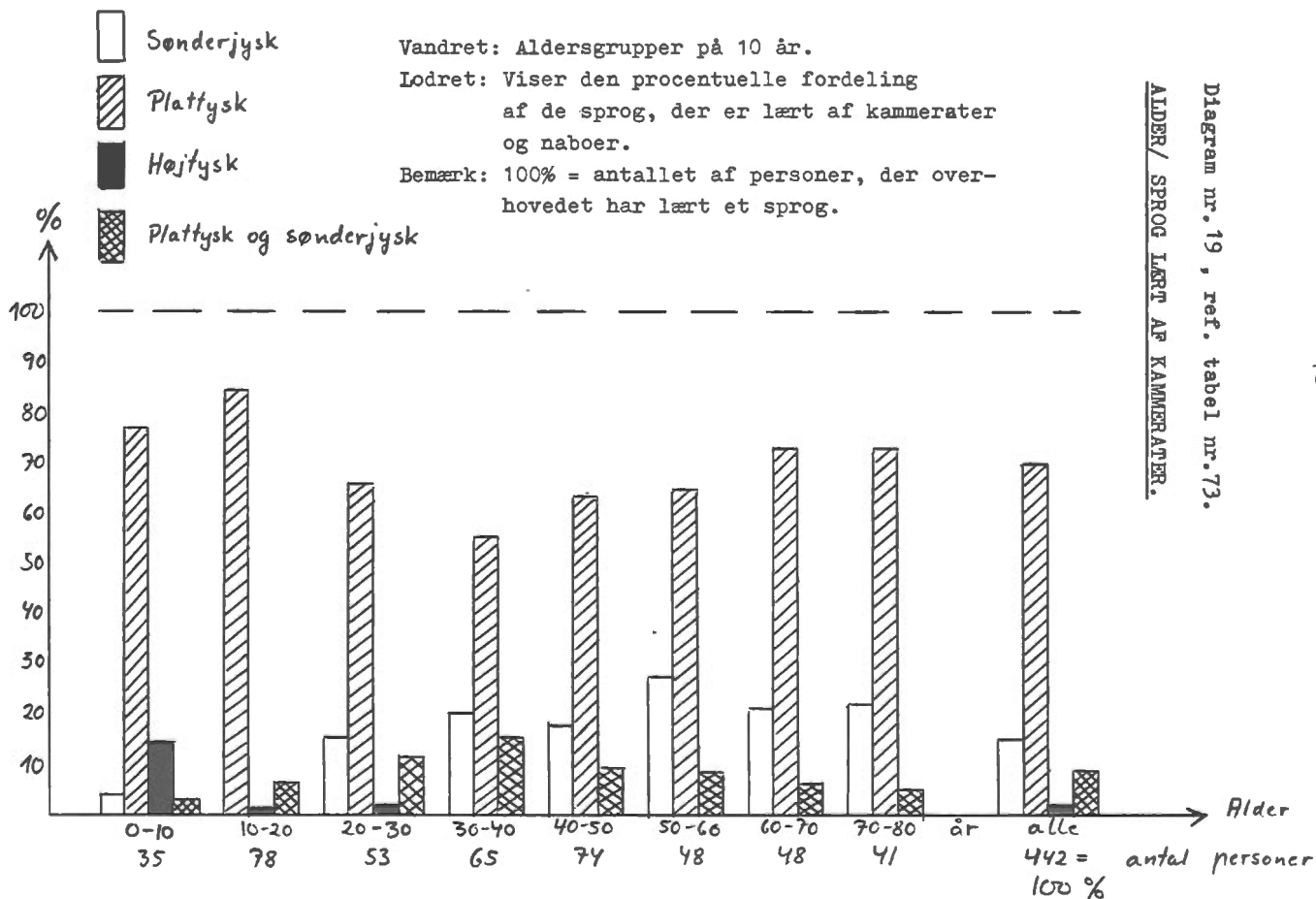
Lodret: Viser den procentuelle fordeling af sprog lært i skolen.

Bemærk: 100% = antallet af personer, der overhovedet har lært et sprog i skolen.

Alder / Sprog lært i skolen.

Diagram nr. 18, ref. tabel nr. 74.

terhånden ingen overraskelse mere, idet samtlige diagrammer har vist dette mere eller mindre tydeligt, hvorimod dette er det første diagram, hvorom man med rimelighed kan sige, at således foregik det - her ligger en meget væsentlig årsag til sprogændringerne begravet.

Alder/Sprog lært i skolen:

Dette diagram opererer naturligvis kun med to sprog:

Højtysk = den tyske skole,

Rigsdansk = den danske skole;

For det første viser diagrammet, når man ser på tallene, at skolen som centralt "lærested" for højtysk er ved at miste sin betydning. Kun 16 af de 0-10 årige har skullet lære et sprog i skolen - og heraf har de 75% altså skullet lære højtysk i den tyske skole. Desuden viser diagrammet, at den danske skole kan opvise en ikke ringe andel af procenterne, når det gælder aldersgrupperne op til 30-40 år. Iøvrigt har forholdene omkring skolen været diskuteret i det foregående, hvorfor jeg ikke vil omtale dette punkt yderligere her.

Alder/Sprog lært af kammerater og naboer:

I dette diagram så jeg mig nødsaget til at medtage kombinationen af plattysk og sønderjysk, da den udgjorde næsten 10% af det samlede billede. Diagrammet viser først og fremmest, at når det gælder kategorien "naboer og kammerater", så har den som lærested for plattysk været af stor betydning. Dette sprog ligger i alle aldersgrupper langt over de øvrige. Forskellen mellem sprogene er størst for de yngre aldersgrupper, hvor sønderjysk er næsten helt forsvundet, medens til gengæld højtysk i aldersgruppen 0-10 år pludselig bliver repræsenteret med 15%. Dette sidste skyldes utvivlsomt, at børne fra plattyske og sønderjyske hjem nu ikke mere behøver at vente med at lære højtysk, til de kommer i skole, men kan gå ud på gader og stræder og dér konstatere, at omgangssproget (legesproget) er højtysk.

Sammenfattende om Alder/Lærested:

Disse tre diagrammer bekræfter og tydeliggør de tendenser, der hidtil har været fremdraget:

- 1) At højtysk er ved at dominere på alle fronter, fordi hjemmet har overtaget funktionen som lærestedet for dette sprog.
- 2) At dette sker på bekostning af de øvrige sprog sønderjysk og plattysk, idet det forhold, at hjemmene svigter disse

sprog, får til følge, at børnene må lære dem af kammerater og naboer, hvilket er et for usikkert lærested til, at sprogenes udbredelsesniveau kan opretholdes.

- 3) At den ovenfor skitserede udvikling hænger nøje sammen med alder, idet tendensen er stort set proportional med alder, dog med undtagelse af en stabilisering i alderen 30-50 år og en ualmindelig voldsom ændring i alderen 0-20 år.
- 4) At rigsdansk som sprog på grund af den danske skole har fået indpas og derved til en vis grad synes at erstatte det sønderjyske sprog.

4) Hvor har De lært sprogene/Fødested.

Indledning: I lighed med de øvrige spørgsmål er også dette korreleret med spørgsmålet fødested. Selvfølgelig kan man ikke forvente ved denne korrelation at opdage nye, sensationelle forhold, hvorimod det er af interesse at fastslå, hvor stor en indflydelse fødestedet har -også på dette spørgsmål. Det bemærkes, at diagrammerne viser den procentuelle fordeling på grundlag af alle personer, der er født i det pågældende område.

Lært højtysk/Fødested:

Som ved de øvrige diagrammer over højtysk/lærested er kun "forældre" og "skolen" repræsenteret som kategorier. Diagrammet viser, at område 2 (Østlande) og 4 (øvrige Vesttyskland) naturligvis har størst repræsentation af "forældre" - dog ikke højere end ca. 80%, hvilket kan undre, da det må betyde, at der også inden for disse områder er nogle familier, hvor højtysk ikke er hjemmesprog. At område 3 (Danmark) ligger meget lavt med hensyn til højtysk lært af "forældre" er forståeligt, og med hensyn til højtysk lært af "læreren" må man i denne gruppe tage hensyn til, at "læreren" også kan betyde den danske lærer (skole), idet man også her lærer højtysk. (Dette gælder selvfølgelig også for de øvrige kategorier af fødested, men må dog siges at være af minimal betydning).

Område 5 (øvrige Sydslesvig) og område 6 (Agtrup), som er talmæssigt helt dominerende, opviser atter et interessant forhold.

1) I Agtrup kommune har 22% flere lært højtysk af "forældre" end i øvrige Sydslesvig.

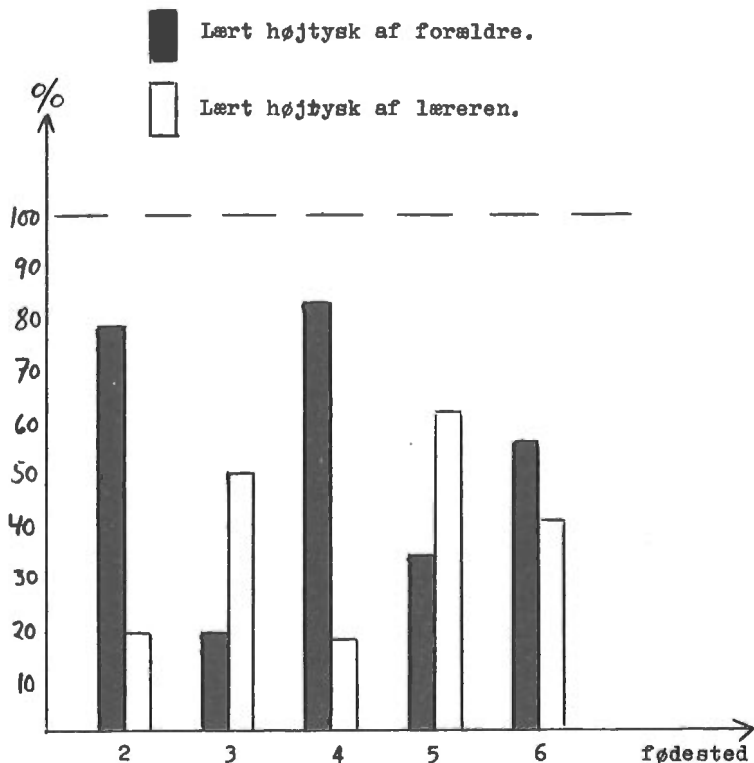
2) Modsat har 22% færre af Agtrups indbyggere lært højtysk af læreren, end tilfældet er for øvrige Sydslesvig.

Diagram nr. 20, ref. tabel nr. 59.

LÆRT HØJTYSK/FØDESTED.

Vandret: FØDESTED: 2 = ØSTLANDE (flygtninge)
3 = DANMARK (nord for nuv. grænse)
4 = ØVRIGE VESTTYSKLAND
5 = ØVRIGE SYDSLESVIG
6 = AGTRUP KOMMUNE

Lodret: Viser, hvor mange procent af de personer, der er født indenfor de forskellige områder, der har lært højtysk af hhv. forældre og af læreren (skolen).

Dette kan betyde følgende: Antallet af højtysk talende hjem ligger eller har ligget betydeligt højere i Agtrup end i øvrige Sydslesvig, hvilket medfører, at de tilsvarende tal for "skolen" ligger lige så meget lavere. Man kan dog ikke udfra diagrammet sige noget om skolens stilling i øvrige Sydslesvig, idet materialet ikke indeholder oplysninger om, hvornår man er flyttet til Agtrup; d.v.s., at man, selv om man er født i øvrige Sydslesvig, godt kan have gået i skole i Agtrup. Dette betyder imidlertid mindre, da det allerede er konstateret, at hjemmet stort set er afgørende for, hvor højtysk læres. S^å når kun 40% af personerne født i øvrige Sydslesvig har lært højtysk hjemme, så må de resterende nødvendigvis (med stor sandsynlighed) have lært det i skolen, uanset hvor de har gået i skole.

Lært plattysk/Fødested:

Kategorien "andre steder" er repræsenteret i dette diagram og viser en bemærkelsesværdig udvikling inden for de forskellige områder, idet både område 2 (Østlande), 3 (Danmark) og 4 (øvrige Vesttyskland) har en temmelig stor repræsentation i denne kategori. Dette viser, at disse tilflyttere, selvom de kommer fra højtysk talende hjem, dog i stor udstrækning har haft mulighed for at lære det plattyske sprog. Selv om flertallet af disse personer er kommet til Agtrup i en relativt voksen alder, har det plattyske sprog haft en sådan almen udbredelse, at de på forskellig måde i stor udstrækning har haft mulighed for at lære det. Det samme forhold gør sig gældende indenfor disse områder med hensyn til kategorien "naboer og kammerater", der viser langt den største repræsentation. Når "forældre" som lærested for plattysk også i disse områder kan opvise relativt store procenter, må det skyldes den kendsgerning, at selv om personer kommer fra områder uden for Sydslesvig, findes der også her plattysk (nedertysk) - talende hjem, hvor dette sprog findes som dagligsprog.

De to sidste områder "øvrige Sydslesvig" og "Agtrup" minder også i dette diagram meget om hinanden. Dog er der byttet om på forholdet mellem "forældre" og "kammerater og naboer", således at førstnævnte kategori i "øvrige Sydslesvig" ligger højest, medens den i "Agtrup" ligger lavest. Dette er atter et vidnesbyrd om, at selv om personerne fra disse to områder har mange fælles træk, så er der en tendens til, at sprogindlæringsprocesserne for personer, født i Agtrup, har et enklere mønster end for personer, der er født i "øvrige Sydslesvig" - især med henblik på hjemmet.

Diagram nr.21, ref. tabel nr. 60.

LÆRT PLATTYSK/FØDESTED.

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge).
3 = Danmark, nord for nuv. grænse.
4 = Øvrige Vesttyskland
5 = Øvrige Sydslesvig
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvor mange procent af de personer, der er født i de forskellige områder, der har lært plattysk af forældre, kammerater og naboer eller "andre steder"

Den vandrette streg over hver søjlegruppe viser, hvor mange procent af de personer, der er født i området, der overhovedet har lært plattysk.

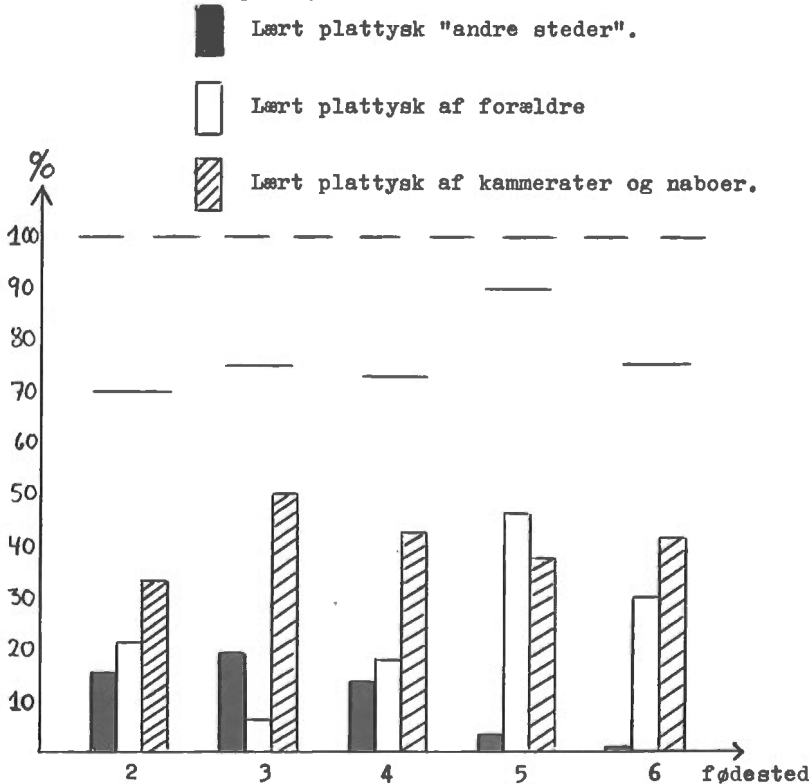
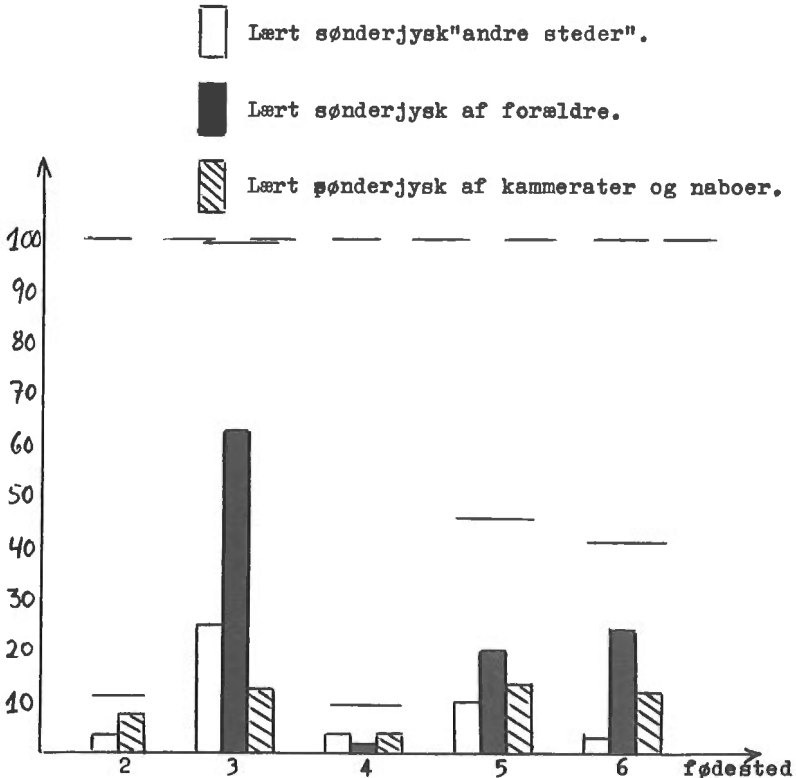

Diagram nr. 22 , ref. tabel nr.61.

LÆRT SØNDERJYSK/FØDESTED.

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge)
3 = Danmark, nord for nuv. grænse.
4 = Øvrige Vesttyskland.
5 = Øvrige Sydslesvig
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvor mange procent af de personer, der er født i de forskellige områder, der har lært sønderjysk af forældre, kammerater og naboer eller "andre steder".

Den vandrette streg over hver søjlegruppe fortæller, hvor mange procent af de personer, der er født i det pågældende område, der overhovedet har lært sønderjysk.

Lært sønderjysk/Fødested:

Der er ingen grund til at kommentere de første tre områder, hvorimod der om "øvrige Sydslesvig" og "Agtrup kommune" kan siges følgende: Kategorien: lært sønderjysk af "forældre" ligger for dette sprog højest i Agtrup, selvom det samlede antal "lært sønderjysk" er lidt højere i "øvrige Sydslesvig". Dette bestyrker udsagnet fra foregående afsnit om, at Agtrup har det mindst brogede billede, hvad angår sprogindlæringsprocesserne. Dette sagt med det forbehold, der, som nævnt tidligere, ligger i at betragte personer født i "øvrige Sydslesvig" som repræsentanter for denne kategori i almindelighed.

Sammenfattende om Lært sprogene/Fødested:

Diagrammerne viser en udpræget forskel på "lærestederne" for de enkelte sprog, når dette korreleres med Fødested. Dette er dog ikke af umiddelbar interesse, idet det naturnødvendigt måtte forholde sig således. Derimod viser en sammenligning mellem område 5 (øvrige Sydslesvig) og område 6 (Agtrup kommune), at hjemmet som lærested er mindre kompliceret for personer, der er født i Agtrup. Forstået på den måde, at fordi højtysk er blevet det dominerende hjemmesprog i Agtrup, falder de andre sprog tilsvarende. Udsagnet må tages med forbehold, idet det jo kun drejer sig om personer, der er født i øvrige Sydslesvig, men som jeg har nævnt tidligere, må der være en vis sammenhæng med forholdene på fødestedet, uanset hvornår i sit liv man er flyttet derfra, medbringende et eller flere sprog.

Hvor har De lært sprogene?/ Hvor har De lært sprogene?

Denne lidt mystiske overskrift kan bedst forklares ved at henviser til diagrammerne nr. 23, 24 og 25. Meningen med disse diagrammer er at vise, hvorledes sprogene og "lærestederne" fordeler sig, når man har lært mere end ét sprog, hvilket jo de fleste har. Imidlertid må det indrømmes, at disse korrelationer ligger på grænsen af det umiddelbart forståelige - i hvert fald skal jeg ikke lægge skjul på, at de aldrig var blevet til uden en datamaskines hjælp. Man kan indvende, at de burde være korreleret yderligere med alder og/eller fødested; dette, at tilføje en tredje dimension, kunne rent teknisk have ladet sig gøre, men ville have betydet, at hver af de 16 muligheder i de tre diagrammer skulle udskrives for sig og derefter korreleres med alder/fødested, hvilket ville give yderligere 96 tabeller. Dette fandt jeg lidt over-

vældende, hvorfor man må nøjes med tre - til gengæld meget illustrative diagrammer. Iøvrigt forefindes kommentarerne til de enkelte diagrammer umiddelbart under hvert enkelt.

4-3-2- kombinationen:

Lært højtysk af læreren,

lært plattysk af naboer og kammerater,

lært sønderjysk af forældre. Diagram nr. 26 (side 90)

Som tidligere nævnt fandt jeg under indsamlingen af data denne kombination så hyppig og interessant, at jeg ønskede at undersøge den nærmere.

I diagrammet side 52 kan man se, at 180 personer taler disse tre sprog helt. Det vil sige, at 68% af disse personer har lært de tre sprog på den i overskriften nævnte måde, hvilket nok tør siges at være en usædvanlig stor del, når man iøvrigt tager antallet af kombinationsmuligheder i betragtning. Disse 122 personer er altså taget ud - og korreleret med alder, idet diagrammet viser, hvor mange procent af de 122, der befinder sig i hver aldersgruppe. Resultatet er et diagram, der meget klart udtrykker, at der er et klart spring ved alderstrinnet 40år. Man kan altså stort set dele disse personer (og med lidt forbehold resten af befolkningen) op i to grupper:

under 40 år: antallet af tre-sprogede er forholdsvis lavt -

over 40 år: antallet af tre-sprogede er forholdsvis højt.

Dette er i sig selv kun en oplysning, der i relation til, hvad der er nævnt tidligere, ikke er særlig interessant. Jeg har da også kun villet vise omfanget af denne så hyppige kombination - at den så oven i købet viser sig at indeholde et markant alderstræk, betragter jeg som en stadfæstelse af tidligere fremsatte udtalelser vedrørende dette aldersniveau.

Sammenfattende om "Hvor har De lært sprogene?"

Det store diagram-materiale i dette afsnit viser, at der både med hensyn til alder og fødested er store forskelle. Som hovedresultater kan nævnes følgende:

- 1) Hjemmet, d.v.s. forældrene må i stort omfang anses for at være de primært "ansvarlige" for sprogændringerne.
- 2) Skolen må ved sin holdning til det plattyske sprog betragtes som "sekundært ansvarlig" for dette sprogs hastige forsvinden.
- 3) Kammerater og naboer har kunnet forsinke dialekternes forsvinden ved i en vis grad at opretholde dem som omgangsprog.

Diagram nr. 23.

HVOR HAR DE LÆRT SPROGENE?

Ref. tabel nr. 65

Lært Plattysk ...

Lært
Høj-
tysk ..

	andre steder	af forældre	af kammerater naboer	skolen læreren	sum
andre steder	2	1	1	0	4
af forældrene	27	32	207	0	266
af naboer og kammerater	0	5	3	0	8
i skolen, læreren	5	236	122	0	363
sum	34	274	333	0	641

Eksempel på, hvorledes diagrammet skal løses:

Af de 266 personer, der har lært højtysk af forældre,

har 27 lært plattysk andre steder,

32 lært plattysk af forældre,

207 lært plattysk af kammerater og naboer,

0 lært plattysk af læreren.

Den samlede sum i nederste højre hjørne fortæller, at ialt 641 personer angiver at have lært plattysk. (Dette tal kan sammenlignes med diagram nr. 5, side 52, hvor man ved at summere de otte nederste kategorier (alle kombinationer, hvori plattysk indgår) kommer til, at 670 personer angiver at forstå plattysk og højtysk mindst helt).

Iøvrigt kommenterer diagrammet sig selv, idet naturligvis de relativt højeste tal har størst interesse.

Diagram nr. 24.

HVOR HAR DE LÆRT SPROGENE?

Ref. tabel nr.67.

Lært Sønderjysk ...

	andre steder	af forældre	af kammerater og naboer	skolen læreren	sum
andre steder	3	0	0	0	3
af forældre	19	17	38	1	75
Lært Højtysk. af kammerater og naboer	0	1	1	0	2
i Skolen, læreren	24	137	58	3	222
sum	46	155	97	4	302

Diagrammet viser, at ialt 302 personer angiver at have lært både højtysk og sønderjysk (mindst).
 Eksempel: Af de 222 personer, der har lært højtysk i skolen, har

- 24 lært sønderjysk andre steder,
- 137 lært sønderjysk af forældre,
- 58 lært sønderjysk af kammerater og naboer,
- 3 lært sønderjysk af læreren.

N.B. At 4 personer angiver at have lært sønderjysk i skolen, kan måske undre. Dog er forklaringen den, at det drejer sig om personer, der har gået i en dansk skole, hvor læreren bl.a. også talte sønderjysk. De har altså ikke gået i den danske skole i Agtrup.

Diagram nr. 25.

HVOR HAR DE LÆRT SPROGENE?

Ref. tabel nr. 69.

Lært Sønderjysk ...

	andre steder	af forældre	af kammerater naboer	skolens læreren	sum
andre steder	5	6	1	0	12
af forældre	25	24	60	3	112
Lært Plat- tysk.. af kammerater og naboer	12	128	36	1	177
af læreren, skolen	0	0	0	0	0
sum	42	158	97	4	301

Diagrammet viser, at 301 personer angiver at have lært både plattysk og sønderjysk (mindst).

Eksempel: Af de 177 personer, der har lært plattysk af naboer og kammerater, har

12 lært sønderjysk andre steder,

128 lært sønderjysk af forældre,

36 lært sønderjysk af kammerater og naboer,

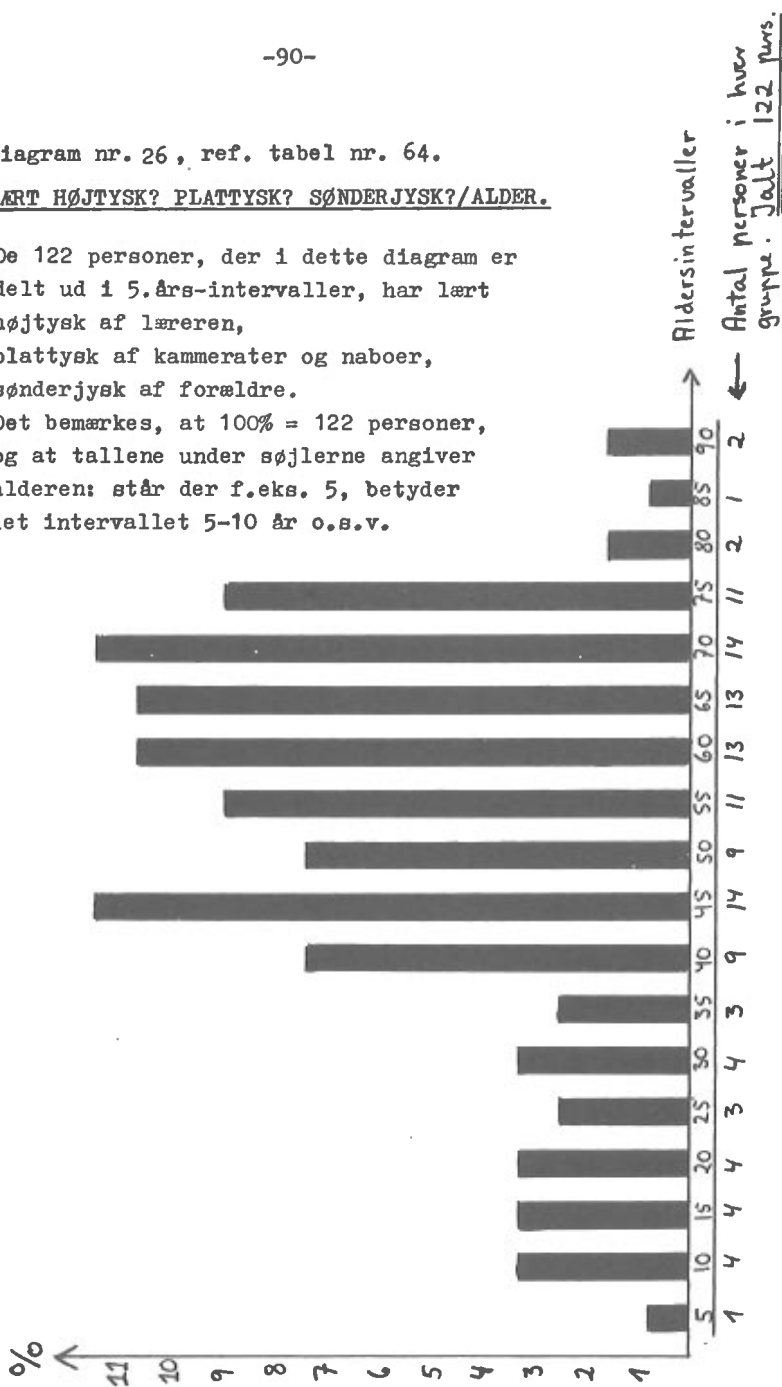
1 lært sønderjysk i skolen.

Diagram nr. 26, ref. tabel nr. 64.

LÆRT HØJTYSK? PLATTYSK? SØNDERJYSK?/ALDER.

De 122 personer, der i dette diagram er delt ud i 5.års-intervaller, har lært højtysk af læreren, plattysk af kammerater og naboer, sønderjysk af forældre.

Det bemærkes, at 100% = 122 personer, og at tallene under søjlerne angiver alderen: står der f.eks. 5, betyder det intervallet 5-10 år o.s.v.

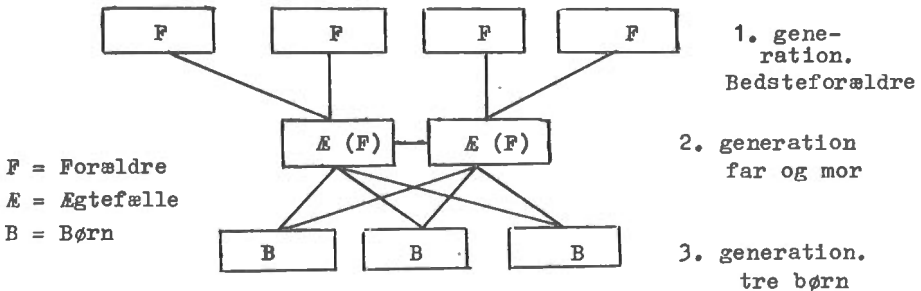

E Hvilke sprog taler De med børn, ægtefælle og forældre?

Med disse spørgsmål er man formodentlig så nær ved årsagerne til sprogændringerne, som det er muligt at komme. (Se dog følgende afsnit). Ud fra den formodning, som til fulde er blevet stadfæstet i det foregående, at hjemmet er af afgørende betydning for såvel sprogindlæringen som sprogskiftet, skal disse spørgsmål og deres svar forsøge at kaste yderligere lys over de bagvedliggende årsager - primært ved at vise, hvorledes sprogforholdene i hjemmene var og er, sekundært ved at grave et spæstik dybere, således som det sker i næste afsnit.

I selve spørgsmålene ligger der den forudsætning, at man altid taler/har talt med børn, ægtefælle og forældre, såfremt man har eller har haft sådanne. Dette kan ikke siges at være en radikal forudsætning, eftersom kernefamilien også i Agtrup stort set er uden konkurrerende alternativer.

Desuden gælder der nogle specielle forhold for disse spørgsmål, som forklares i det følgende:

Ovenstående figur skal vise, at når man betragter en familie på tre generationer og ønsker at registrere det eller de sprog, der bruges eller har været brugt i familien, da er der i teorien mulighed for mange forskellige oplysninger af hver enkelt person, idet der, som figuren viser, eksisterer mange sprog-"baner" indenfor en sådan familie. Nu er det jo imidlertid ikke sådan, at Agtrups 862 indbyggere udelukkende består af sådanne familieenheder på 3 generationer. Hvis man spørger personer under 20 år, vil de kun kunne svare opad i figuren, d.v.s. give oplysning om, hvilket sprog de taler med forældrene. Det kan til gengæld alle gøre, uanset om forældrene lever eller ej, og uanset forældrenes nuværende bopæl. Nøjagtigt samme forhold gælder iøvrigt for per-

soner, der ikke er gift - og ikke har børn - og er over 20 år. Men for personer, der er gift og har børn - og af dem er der 485 i Agtrup - er de mange muligheder til stede. De vil kunne svare på alle tre spørgsmål, også uanset om forældrene er døde, og uanset børns eller forældres nuværende bopæl.

Med andre ord kan spørgsmålene give anledning til at tro, at jeg med dem har rokket ved opgavens geografiske begrænsning, hvilket dog ikke er tilfældet, eftersom man til stadighed må huske på, at jeg har spurgt alle personer i kommunen, og at det er disse personer, der registreres som tal i de følgende diagrammer.

Afsnittet består af en række diagrammer, der er delt op i følgende afsnit:

- 1) Samlet oversigt.
- 2) Hvilke sprog taler De med forældrene?
- 3) Hvilke sprog taler De med ægtefællen?
- 4) Hvilke sprog taler De med børnene?
- 5) Kryds-korrelationer.

1) Samlet oversigt. (Diagram nr. 27).

Dette diagram er som de øvrige samlede oversigter særlig velegnet til at vise mangfoldigheden af kombinationer, idet man ikke "forstyrres" af begreber som alder og fødested. I alt viser det sig, at indenfor samtlige hjem i Agtrup er der/har der været tale om 24 forskellige kombinationer af sprog, når man skulle tale med hinanden. Nogle af kategorierne indeholder mange personer, andre kun ganske få, og i de følgende diagrammer vil der blive set nærmere på enkeltheder fra den samlede oversigt.

2) Hvilket sprog taler De med Deres forældre?

Alder/Plattysk:

Det markante punkt i denne forbindelse er aldersgruppen 30-40 år. Af disse taler 40% plattysk med forældrene - et tal, der hverken før eller siden i denne undersøgelse er blevet overgået. Fra 1933-43 og frem til i dag er procenten faldet til ca. en fjerdedel. Før dette tidsrum lå det nogenlunde konstant mellem 30 og 40%.

Alder/Højtysk:

Også denne relation viser den for højtysk karakteristiske udvikling: procenten af de personer, der taler højtysk med forældrene, er i løbet af 30 år steget fra 32% til 80%!

Hvilket, eller hvilke sprog taler De med

	1	2	4	8	12	16	20	24	
	fri- sisk	rigs- dansk	sønder- jysk	plat- tysk	plat.+ sender.	høj- tysk	højt.+ sønder- jysk	højt.+ platt.	ialt
med børnene	3 0,6%	2 0,4%	40 8,2%	110 22,7%	2 0,4%	314 64,7%	1 0,2%	12 2,5%	485 100%
med forældrene	16 1,9%	3 0,3%	128 14,9%	239 27,8%	12 1,4%	428 49,8%	3 0,3%	20 2,3%	859 100%
med ægtefællen	3 0,6%	3 0,6%	50 9,7%	185 36%	13 2,5%	240 46,7%	6 1,2%	14 2,7%	514 100%

I yderste højre kolonne kan man se, hvad 100% er lig med. Der gøres opmærksom på, at dette tal skifter. 100% er lig med det antal personer, der svarer positivt på spørgsmålet. Det vil sige, at: 485 personer taler med børn = har børn.

859 personer taler med forældre = har forældre.

514 personer taler med ægtefælle = har en ægtefælle.

Selvfølgelig har de sidste tre personer også forældre, men har af en eller anden grund ikke ønsket at svare på dette.

Diagram nr. 27, ref. tabellerne nr. 89, 90 og 91.
 Samlet oversigt over
 Hvilke sprog taler de med børnene, ægtefællen og forældrene?

Diagram nr.28, ref. tabel nr. 90.

ALDER/HVILKET SPROG TALER DE MED FORELDRENE?

Vandret: Aldersgrupper med 10 år.

Lodret: Viser inden for hver aldersgruppe, hvor mange procent, der taler de forskellige sprog med forældrene.

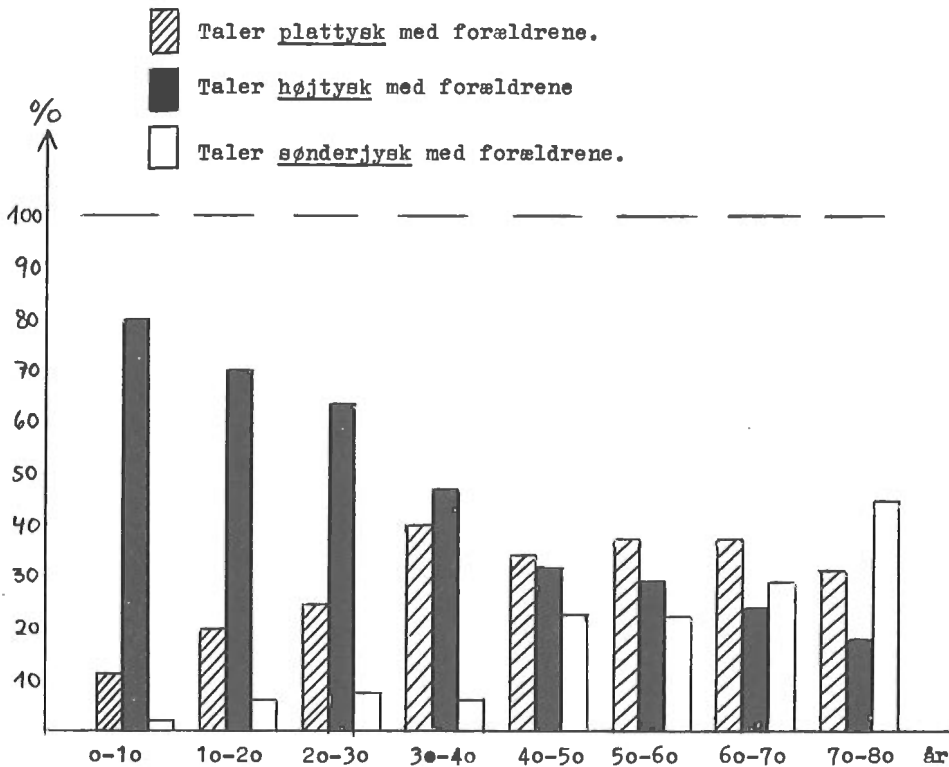

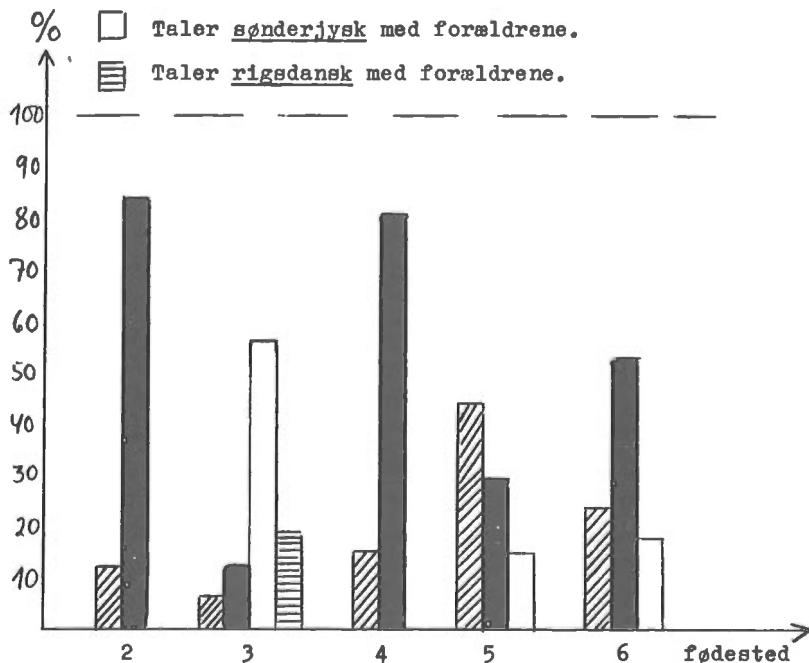
Diagram nr. 29 , ref. tabel nr. 103.

FØDESTED/HVILKET SPROG TALER DE MED DERES FORÆLDRE?

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge)
3 = Danmark, nord for nuv. grænse
4 = Øvrige Vesttyskland
5 = Øvrige Sydslesvig
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvilket sprog man taler - eller talte - med sine forældre. Søjlerne angiver, hvor mange procent inden for hvert område, der taler de enkelte sprog med forældrene.

- Taler plattysk med forældrene.
- Taler højtysk med forældrene.
- Taler sønderjysk med forældrene.
- Taler rigsdansk med forældrene.

Alder/Sønderjysk:

Vendepunktet for dette sprog ligger mellem grupperne 30-40 og 40-50 år. Altså i tiden fra 1933-43. Efter dette tidsrum falder procenten fra 23% til ca. 6% og holder sig på dette lave niveau helt frem til de 0-10-årige, hvor det falder yderligere til 2%.

Sammenfattende om Alder/Hvilket sprog taler De med forældrene?

Diagrammet bestyrker formodningerne fra tidligere afsnit og fokuserer samtidig på intervallet mellem 30-40 år og 40-50 år. Fordi man med temmelig stor sikkerhed kan gå ud fra, at det sprog, man angiver at tale med sine forældre, også er det sprog, som forældrene taler med én selv, kan man med temmelig stor sikkerhed fastslå, at den radikale nedgang for sønderjysk fandt sted i hjemmene i årene 1930-40, medens plattysk fra årene 1935-45 ligeledes begyndte at gå stærkt tilbage.

Fødested/Hvilket sprog taler De med Deres forældre?

Diagrammet føjer ikke noget særligt til de allerede nævnte tendenser. Dog kan man endnu engang sammenligne "øvrige Sydslesvig" og "Agtrup kommune" og fastslå, at de forholder sig omvendt proportionale med hensyn til brugen af højtysk og plattysk børn og forældre imellem.

Alder/Hvilket sprog taler De med børnene?

Man kunne umiddelbart fristes til at tro, at dette diagram skulle vise det samme som diagram over Alder/Hvilket sprog taler De med Deres forældre?. Dette er dog ikke tilfældet, idet der er tale om en forskydning på 20-30 år, hvilket er lig med den alder, da man selv normalt får forældreverdighed. I virkeligheden "indeholdt" diagrammet "taler med forældre" jo flere aldersgrupper, end man ser, fordi også de 70-80 årige havde talt et sprog med deres forældre, og fordi dette sprog blev registreret, selv om forældrene var døde. Det viser sig da også, at hvis man sammenligner de 30-40 årige i dette diagram med de 0-10 årige i diagram nr.28 - og så fremdeles - da viser søjlerne og deres indbyrdes størrelse en smuk overensstemmelse. Derfor er disse diagrammer et smukt udtryk for det, der hedder at "se en sag fra to sider"- man får ikke noget nyt at vide som sådan, men opdager til sin glæde, at tallene - og dermed forklaringerne - "bare" passer.

Fødested/Hvilket sprog taler De med Deres børn?

Også dette diagram skulle efter alt at dømme vise ca. det

Diagram nr.30, ref. tabel nr. 89.

ALDER/HVILKET SPROG TALER DE MED BØRNENE?

Vandret: Aldersgrupper med 10 år. Det bemærkes, at de to første grupper fra 0 - 20 år naturligvis ikke er repræsenterede.

Lodret: Viser inden for hver aldersgruppe, hvor mange procent, der taler de forskellige sprog med børnene.

NB: De samlede tal for aldersgrupperne er mindre end i tilsvarende tidligere tabeller, fordi ikke alle har børn. 100 procent = de personer indenfor aldersgruppen, der har besvaret spørgsmålet - d.v.s. har børn.

- Taler plattysk med børnene.
- Taler højtysk med børnene.
- Taler sønderjysk med børnene.

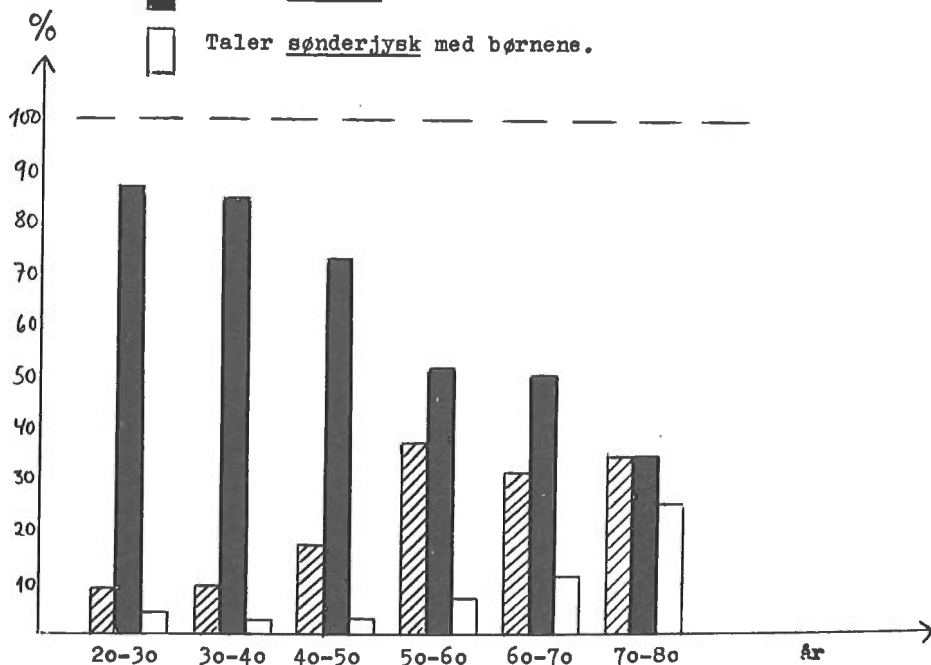

Diagram nr.31, ref. tabel nr. 1o2.

FØDESTED/HVILKET SPROG TALER DE MÆD BØRNENE?

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge)
3 = Danmark, nord for nuv. grænse
4 = Øvrige Vesttyskland
5 = Øvrige Sydslesvig
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvilke sprog man taler med børnene. Søjlerne angiver, hvor mange procent inden for hvert område, der taler de enkelte sprog med børnene.

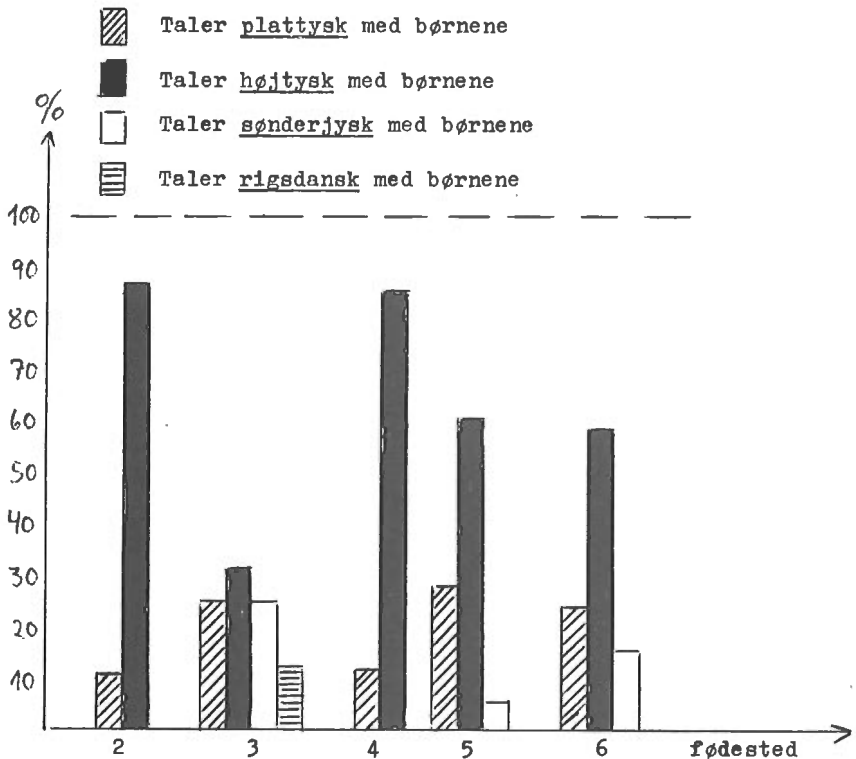

Diagram nr.32, ref. tabel nr. 91.

ALDER/HVILKET SPROG TALER DE MED ÆGTEFÆLLEN?

Vandret: Aldersgrupper med 10 år.

Lodret: Viser inden for hver aldersgruppe, hvor mange procent, der taler de forskellige sprog med ægtefællen. Af gode grunde er aldersgrupperne fra 0 - 20 år ikke medtaget, men for fuldstændighedens skyld skal det dog nævnes, at gruppen 10-20 år indeholdt ialt 4 personer, der alle talte højtysk med ægtefællen.

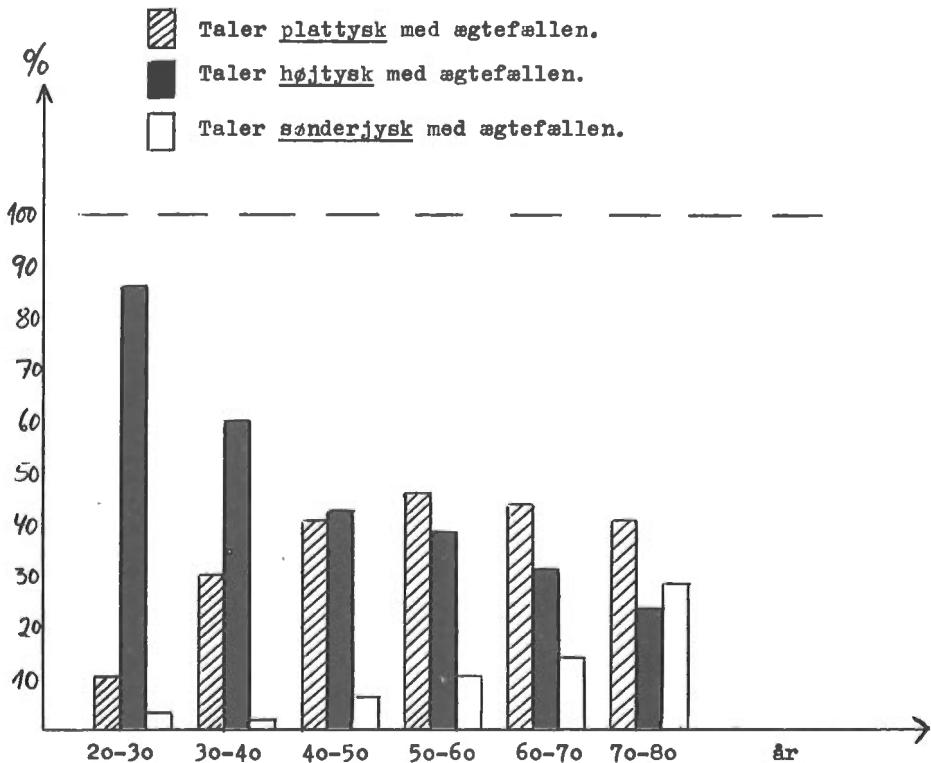
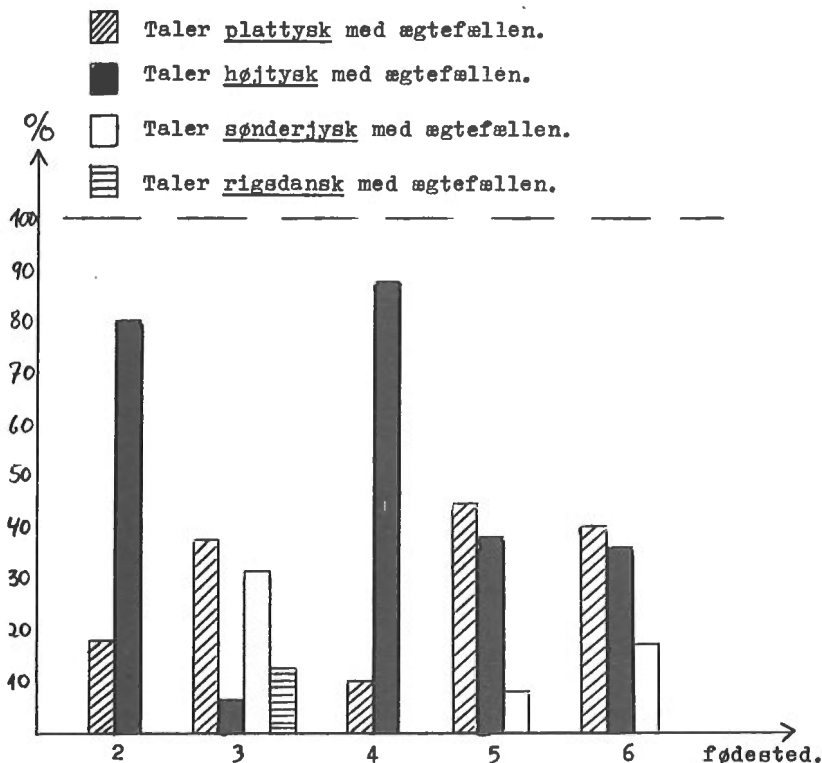

Diagram nr.33 , ref. tabel nr. 1o4.

FØDESTED/HVILKET SPROG TALER DE MED ÆGTEFÆLLEN?

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge)
3 = Danmark, nord for nuv. grænse
4 = Øvrige Vesttyskland
5 = Øvrige Sydslesvig
6 = Agrtrup Kommune

Lodret: Viser, hvilket sprog man taler med ægtefællen.
Søjlerne angiver, hvor mange procent inden for hvert område, der taler de enkelte sprog med ægtefællen.

samme som det tilsvarende Fødested/Hvilket sprog taler De med forældrene?. Det gør det også - for område 2' (Østlande) og 4' (Øvrige Vesttyskland) vedkommende, medens de øvrige områder atter fortæller en lille historie om, hvad der sker i løbet af 20-30 år: Inden for dette tidsrum er et vist antal af de forældre, der er registreret som "objekter" in absentia i Alder/Hvilket sprog taler De med Deres forældre?, afgået ved døden, medens andre, nemlig de 0 til 20-30 årige, er kommet til, men dog ikke selv er blevet forældre endnu. Derfor er antallet af sønderjysk talende i dette diagram 33% mindre for område 3' (Danmark) vedkommende - derfor er antallet af højtysk talende for område 5 (Øvrige Sydslesvig) steget fra 30% til 60%. Det er de sprogligt mangfoldige og komplicerede personer, der går bort, medens de nye borgere, der kommer til, er og forbliver sprogligt enkle: de taler højtysk. Dog: Agtrup kommune viser ingen forskydning. Der er stadig 15%, der taler sønderjysk med deres børn, der er stadig 24%, der taler plattysk med dem, og dette bekræfter den tidligere fremsatte formodning om, at personer, der er født i Agtrup, endnu kan anses for at være sprogligt mere "stabile" end folk fra "Øvrige Sydslesvig".

Alder/Hvilket sprog taler De med ægtefællen?

Diagrammet bekræfter, at højtysk for de 20-40 årige er vokset stærkt, at plattysk er faldet tilsvarende stærkt, og at sønderjysk efter sin store tilbagegang i 1930-40 (de 60-70 årige minus "ægteskabsalderen" 20-30 år = årene 1930-40) ganske vist stadig går tilbage, men ikke i nær samme tempo.

Til diagram nr. 33 er der ingen kommentarer.

Sammenfattende om "Hvilke sprog taler De med forældre, børn og ægtefælle?"

Man får det bedste billede af sprogforholdene i hjemmet ved at sammenligne de tre diagrammer

Alder/ Hvilket sprog taler De med børnene? nr. 30

Alder/ Hvilket sprog taler De med forældrene? nr. 28

Alder/ Hvilket sprog taler De med ægtefællen? nr. 32

Da vil man rent grafisk kunne aflæse forskydningerne sprogene indbyrdes - og diagrammerne siger i den henseende mere, end jeg kan forklare med ord.

Iøvrigt er spørgsmålene først og fremmest udgangspunktet for det næste - meget vigtige - spørgsmål: Hvorfor forskel? Jeg ønskede med disse tre spørgsmål primært at finde frem til de

hjem, hvor man talte forskellige sprog generationerne imellem.

Disse hjem (personer) er sorteret fra og vil blive behandlet særskilt i det følgende afsnit.

Forinden vil diagrammerne side 103 og 104 vise det samlede billede af de tre spørgsmål, der var overskriften til dette afsnit. Kommentarer til disse diagrammer forefindes umiddelbart under hvert enkelt.

Diagram nr.34.

HVILKET SPROG TALER DE MED.....

Ref. tabel nr. 40.

Med børnene

	F	R	S	P	PS	H	HP	sum
F	3	0	0	6	0	3	1	13
R	0	2	1	0	0	0	0	3
S	0	0	31	25	2	49	0	107
P	0	0	2	73	0	93	6	174
PS	0	0	5	1	0	3	2	11
H	0	0	1	4	0	153	3	161
HP	0	0	0	0	0	8	0	8
sum	3	2	40	109	2	309	12	477

Med
foræld-
rene.

Forkortelser:

F = Frisisk
 R = Rigsdansk
 S = Sønderjysk
 P = Plattysk
 PS = Både plattysk
 og sønderjysk
 H = Højtysk
 HP = Både Højtysk
 og plattysk.

Diagrammet viser, at 447 personer har svaret på spørgsmålet - d.v.s., at der er 447, der har børn. Iøvrigt indeholder det alle de enkeltprog og kombinationer af sprog, som man angav.

Eksempel på læsning:

Af de 107 personer, der taler/har talt sønderjysk med forældrene, taler

- 31 sønderjysk med børnene,
- 25 plattysk med børnene,
- 2 plattysk + sønderjysk med børnene og
- 49 højtysk med børnene.

Diagram nr. 35.

HVILKET SPROG TALER DE MED

Ref. tabel nr. 41

med børnene

	F	R	S	P	PS	H	HP	sum	Anvendte forkortelser:
	3	0	0	0	0	0	0	3	F = Frisisk
	0	2	0	0	0	0	0	2	R = Rigsdansk
	0	0	31	5	1	13	0	50	S = Sønderjysk
med ægtefælle.	0	0	2	102	0	64	7	175	P = Plattysk
	0	0	4	2	1	5	1	13	PS = Både Plattysk og Sønderjysk
	0	0	1	0	0	216	3	220	H = Højtysk
	0	0	0	0	0	11	1	12	HP = Både Højtysk og Plattysk
sum	3	2	38	109	2	309	12	475	

Diagrammet viser, at 475 personer angiver at have talt et eller flere sprog med både børn og ægtefælle.

Eksempel på læsning:

Af de 50 personer, der taler/har talt sønderjysk med ægtefællen, taler

31 sønderjysk med børnene,

5 plattysk med børnene,

1 plattysk og sønderjysk med børnene og

13 højtysk med børnene.

F Hvorfor forskel på svar?

Som nævnt i det foregående afslørede spørgsmålene om forældre, børn og ægtefælle - på en forholdsvis neutral måde - hvilke hjem, der havde størst og direkte andel i sprogændringerne. Det var meget nemt at konstatere, når der blev talt forskelligt. Det fremgik af svarene, og det blev der i 129 tilfælde.

Betydeligt vanskeligere var det herefter at spørge, hvorfor man egentlig talte forskellige sprog generationerne indbyrdes.

Herom handler dette afsnit.

Som nævnt side 30 blev svarene på dette spørgsmål delt op i tre kategorier:

- 1) skolen,
- 2) nødvendighed,
- 3) andet.

Skolen som kategori har været diskuteret - også i denne forbindelse, og selvom der kan være grund til at tro, at svaret dækker over andre årsager end den "nævnte", er der ingen grund til at gå dybere på dette punkt. Det kan konstateres, at langt de fleste (81) personer angav skolen som årsag til sprogskiftet, derefter kan man tro, hvad man vil.

De resterende fordeler sig nogenlunde ligeligt på de to andre kategorier. Kategorien "nødvendighed" er nok den, der giver den klareste og mest troværdige begrundelse. Det er oplagt, at når konen (eller manden) ikke kan tale sønderjysk, ja så må man tale plattysk eller højtysk. Ikke noget at gøre ved det - kun en enkelt, lille pind til det sønderjyske sprogs ligkiste, (eller 2-3-4-5 - alt efter hvor mange børn, der bliver i ægteskabet). Det specielle ved denne kategori er imidlertid, at det primært drejer sig om et tvingende hensyn til en voksen person (ægtefællen) - ikke om et mere eller mindre utvungent hensyn til børn (skolen).

Kategorien "andre årsager" Denne må nok først og fremmest siges at dække over de personer, der af nationale grunde har ønsket at demonstrere deres holdning ved at skifte sprog. Det er personer, der enten har været så ærlige (eller ligeglade), at de ville sige tingene ligeud, eller personer, der har fundet på en eller anden mystisk forklaring, der ikke lod megen tvivl tilbage om, hvad den virkelige grund var. Lad mig formu-

lere det på følgende måde:

Objektivt hedder kategorien "andre årsager"

Subjektivt hedder den "fordi vi ikke kan lide danskere".

Og dermed er det sagt.

Alder/Forskel på svar, (diagram nr. 36)

Naturligvis har jeg ønsket at korrelere disse "forskel på svar"-personer med alder. Resultatet ses på næste side.

Det bemærkes, at diagrammet kun omfatter 125 personer ud af de ialt 129. De fire sidste skjuler sig i de to ældste aldersgrupper, der som sædvanlig har været for små til at kunne registreres. Iøvrigt viser diagrammet følgende:

- 1) Det er de 30-50 årige, der i størst omfang har angivet skolen som årsag - måske fordi de stadig har børn i den skolepligtige alder (så ligger begrundelsen jo lige om hjørnet) - eller fordi de simpelthen er relativt unge og dermed i højere grad bevidste overfor sprogenes værdi (eller mangel på samme).
- 2) Aldersgruppen 40-50 år ligger klart i spidsen, idet 33% af samtlige personer i denne gruppe "har forskel". Dette kan sammenholdes med en lang række af tidligere diagrammer, hvori denne aldersgruppe også har gjort sig bemærket ved at afvige fra de mere "normale" tendenser.
- 3) Kategorien "andre årsager" er højst repræsenteret blandt de 60-70 årige. Trækker man "forældre-alderen" fra, kommer vi endnu engang til årene omkring 1930-40, og det kan atter fastslås, at det var i disse år, at det sønderjyske sprog (og delvist det plattyske) af blandt andet "andre" årsager indledte sin store nedgang.
- 4) "Forskel på svar" synes fremover at skulle forsvinde som et af de mest markante træk i Agtrupps sproglige fysionogmi. De 20-30 årige er kun repræsenterede med 5% - og af disse er endda de 3% den rene, skære nødvendighed. Med andre ord: Agtrupperne kan se en lysere fremtid i møde. Man behøver ikke at frygte fremtidige familiediskussioner og -problemer, thi procenten går mod 0, og en menneskealders sproglige frustrationer kan lægges i glemmebogen. Stridens æble - eller efel - eller abbel - det er spist; af børn og voksne, af små bitte orme og larver; nu hedder det bare Apfel - DER APFEL.

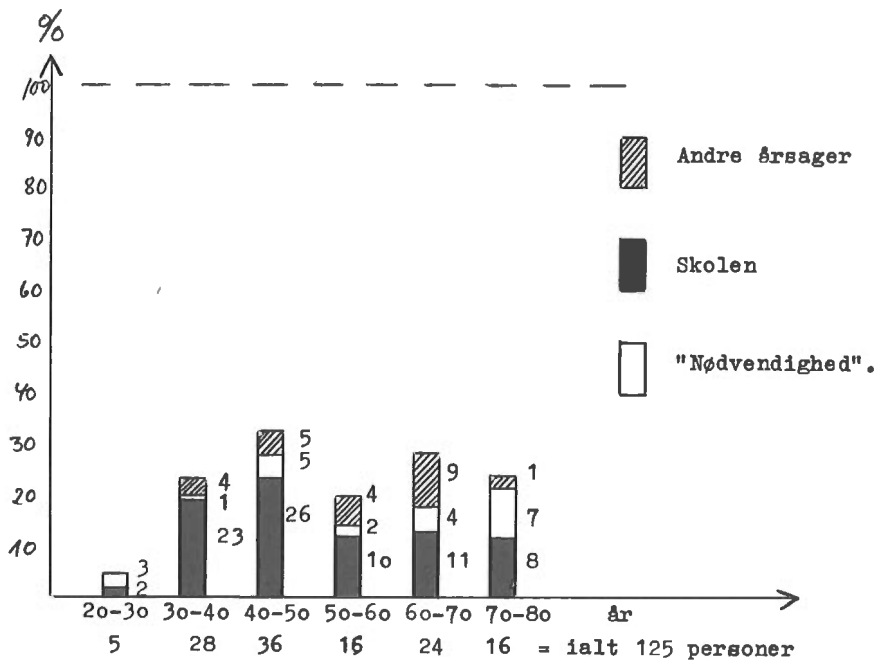
Undskyld.

Diagram nr, 36 , ref. tabel nr. 20.

ALDER/ FORSKEL PÅ SVAR.

Vandret: Aldersgrupper på 10 år. De to første aldersgrupper er ikke repræsenterede, fordi ingen personer i disse grupper har "forskkel på svar".

Lodret: Hele søjlen viser, hvor mange procent af hele aldersgruppen, der har "forskkel på svar". Søjlerne er delt op i maximalt 3 dele, der hver især betegner en årsag til "forskellen". Tallene ud for søjlernes afsnit angiver antallet af personer - og tallet under søjlen angiver summen heraf.

De følgende fire sider viser ialt otte diagrammer, der i alle detaljer fortæller - ikke blot, hvorfor der var forskel på svar - men hvorledes man talte i de forskellige konstellationer. Diagrammerne er som sådan velegnede til at illustrere de givne forhold og kræver ingen nærmere forklaringer. Dog skal følgende bemærkes, idet det kan give anledning til misforståelser:

1) Når der f.eks. i diagram nr. 37 står, at af de 14, der der taler højtysk med forældrene, taler 13 også højtysk med børnene, ser det ud, som om der ikke er forskel på svar. Forklaringen er den, at forskellen ligger på den anden led, enten mellem børn/ægtefælle eller forældre/ægtefælle.

2) Når tallene i disse diagrammer ikke viser det samme som de tilsvarende kombinationer i diagram nr. 34 og 35, skyldes det, at jeg ikke i disse diagrammer har medtaget kombinationer af sprog. (At man f.eks. taler både højtysk og plattysk med børnene, men kun plattysk med ægtefællen.)

Diagram nr. 37 , ref tabel nr. 21.

Forskæl på svar: alle.

taler med børn

	sønder- jysk	plat- tysk	høj- tysk	
taler med forældre	sønder- jysk	3	15	35
	plat- tysk	0	0	49
	høj- tysk	1	0	13

Diagram nr. 38 , ref. tabel nr. 22.

Forskæl på svar: alle.

taler med børnene

	sønder- jysk	plat- tysk	høj- tysk	
taler med ægtefælle	sønder- jysk	2	5	13
	plat- tysk	2	9	64
	høj- tysk	1	0	13

Diagram nr. 39 , ref. tabel nr. 52.

Forskel på svar: nødvendighed.

taler med børnene

	sønder- jysk	plat- tysk	høj- tysk	
taler med ægtefælle	sønder- jysk	1	1	0
	plat- tysk	2	8	1
	høj- tysk	0	0	10

Diagram nr. 40 , ref. tabel nr. 53.

Forskel på svar: andet.

taler med børnene

	sønder- jysk	plat- tysk	høj- tysk	
taler med ægtefælle	sønder- jysk	1	2	4
	plat- tysk	0	0	12
	høj- tysk	1	0	0

Diagram nr.41 , ref. tabel nr. 50.

Forskæl på svar: andet.

		taler med børnene		
		sønder- jysk	plat- tysk	høj- tysk
taler med forældre	sønder- jysk	1	2	9
	plat- tysk	0	0	5
	høj- tysk	1	0	1

Diagram nr.42 , ref. tabel nr. 51.

Forskæl på svar: skolen.

		taler med børnene		
		sønder- jysk	plat- tysk	høj- tysk
taler med ægtefælle	sønder- jysk	0	2	9
	plat- tysk	0	1	51
	høj- tysk	0	0	3

Diagram nr. 43, ref. tabel nr. 48.

Forskel på svar: skolen.

taler med børnene

	plat- tysk	høj- tysk	højt.+ platt.	
taler med forældre	sønder- jysk	4	21	0
	plat- tysk	0	39	0
	høj- tysk	0	9	2
	højt.+ platt.	0	2	0

Diagram nr.44 , ref. tabel nr. 49.

Forskel på svar: nødvendighed.

taler med børnene

	sønder- jysk	plat- tysk	høj- tysk	
taler med forældre	sønder- jysk	2	9	5
	plat- tysk	0	0	5
	høj- tysk	0	0	0

G Hvor ofte taler De dansk?

H Skolegang.

Disse to afsluttende spørgsmål vil blive behandlet under ét, idet jeg primært ønsker at belyse den danske skoles indflydelse på brugen af det danske sprog. Med dansk menes i denne forbindelse både sønderjysk og rigsdansk.

Med hensyn til det første spørgsmål har jeg sekundært ønsket at konstatere, om der er væsentlig forskel på det at kunne tale dansk - og at gøre det. Diagram nr. 45 fortæller herom:

De fleste af de personer, der kan tale dansk, angiver også at gøre det - oven i købet dagligt. Dog er der indenfor aldersgrupperne stor forskel på, hvor ofte det bruges. De 0-10 årige går stadig i skole, (i hvert fald en del af dem). Af dem taler ca. 9% dansk dagligt - og ca. 9% går i dansk skole. Af de 10-20 årige går/har gået 9% i dansk skole, og 9% taler dansk dagligt. De resterende 6%, som kan tale dansk helt, bruger det slet ikke. Aldersgruppen 20-40 år er de mindst trofaste. Under halvdelen af dem, der kan dansk, bruger det dagligt. Og for sidste gang ser vi det nu snart legendariske spring mellem de 30-40 årige og de 40-50 årige. Der er tale om en fordobling af procenten. For de ældste grupper er der tale om den sædvanlige stigning.

Alder/Skolegang, diagram nr.46.

Dette diagram viser, hvornår de danske skoler fortrinsvis blev oprettet. I hvert fald viser tallene, at de 30-40 årige har en usædvanlig høj repræsentation. Herefter falder procenten til det halve, men synes nu at ligge fast. Disse tal vil iøvrigt kunne bekræftes af Dansk Skoleforenings årlige statistikker.

Fødested/Skolegang, diagram nr. 47.

Diagrammet - det sidste - skal anskue den danske skoles klientel med henblik på fødested. Det er særdeles tydeligt - og ikke på nogen måde overraskende, at dette næsten udelukkende findes i områderne "Danmark", "øvrige Sydslesvig" og "Agtrup kommune". Og en sidste gang kan de to sidste områder udvise næsten de samme procenttal.

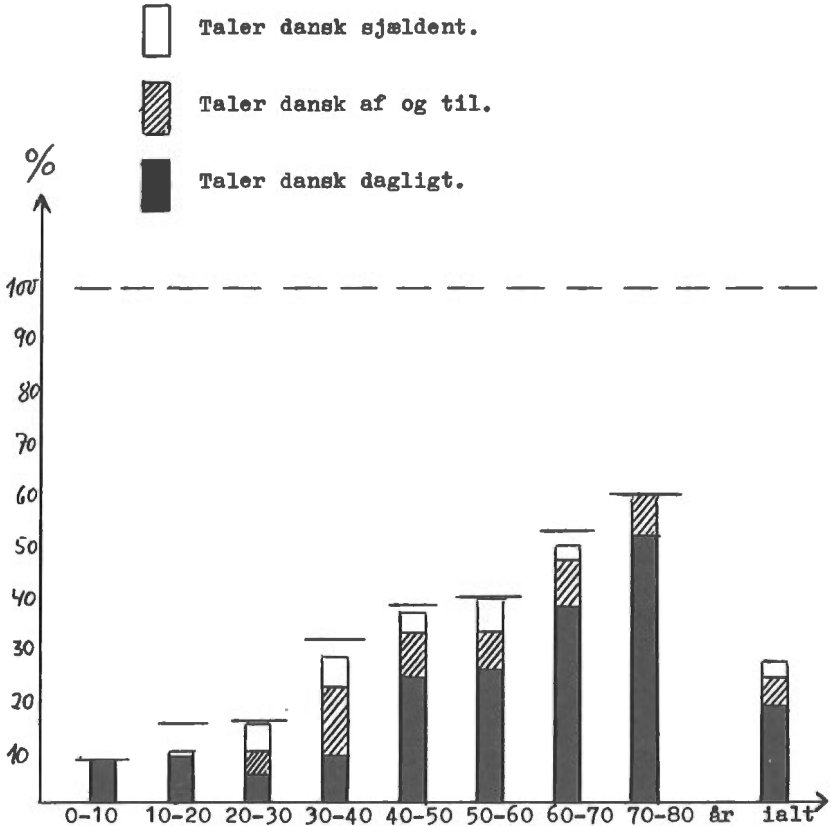
Diagram nr.45, ref. tabel nr. 24.

ALDER/ HVOR OFTE TALER DE DANSK?

Vandret: Aldersgrupper på 10 år.

Lodret: Søjlerne viser, hvor mange procent af hele aldersgruppen, der taler dansk i det omfang, som signaturerne angiver.

Den sidste søjle gælder hele befolkningen.

Den vandrette streg over søjlerne angiver, hvor mange procent, der kan tale dansk (sønderjysk + rigsdansk) helt.

Diagram nr. 46, ref. tabel nr. 26.

ALDER/ SKOLEGANG.

Vandret: Aldersgrupper med 10 år. Den første gruppe er ikke medtaget, da 52% af de adspurgte i denne gruppe var under den skolepligtige alder.

Lodret: Viser, hvor mange procent af befolkningen inden for de forskellige aldersgrupper, der har gået i hhv. dansk og tysk skole. Når søjlerne ikke i alle tilfælde sammenlagt giver 100%, skyldes det, at nogle få mennesker har gået i både dansk og tysk skole. Disse er ikke medtaget i diagrammet.

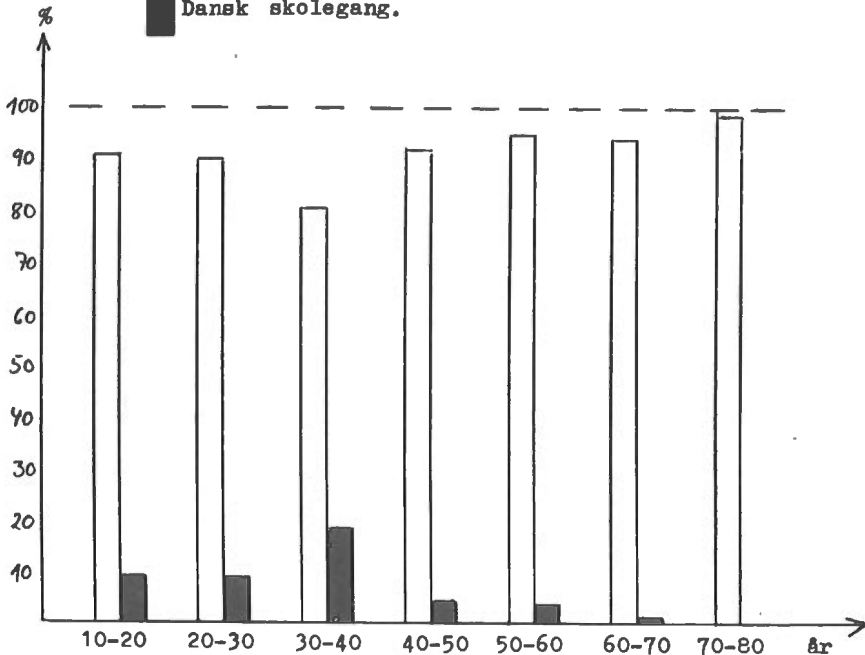
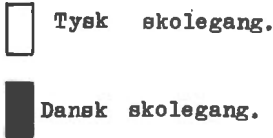
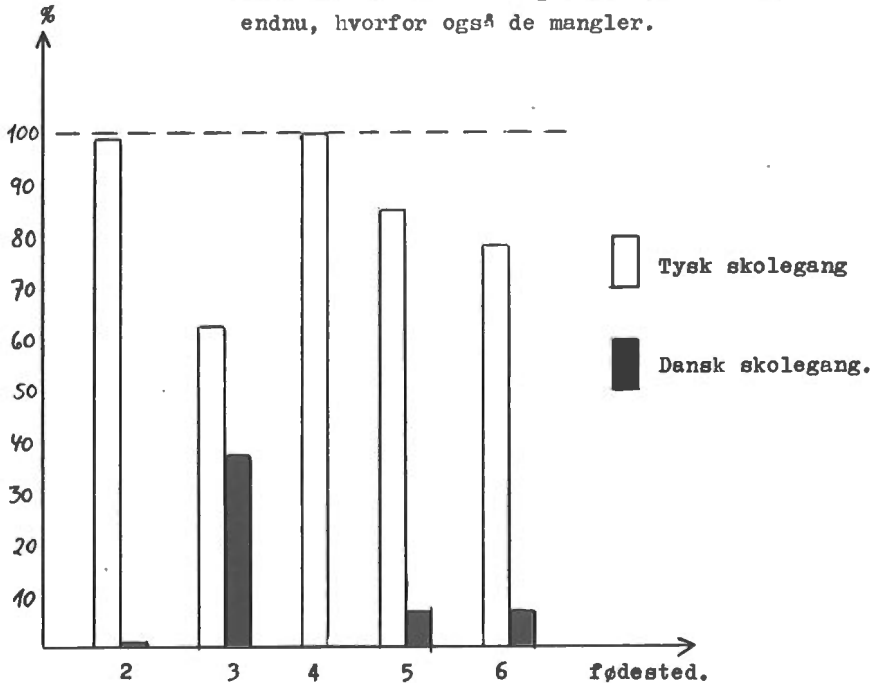

Diagram nr. 47, ref. tabel nr. 25.

FØDESTED/ SKOLEGANG.

Vandret: Fødested: 2 = Østlande (flygtninge).
3 = Danmark, nord for nuv. grænse.
4 = Øvrige Vesttyskland.
5 = Øvrige Sydslesvig.
6 = Agtrup Kommune.

Lodret: Viser, hvor mange procent af de mennesker, der er født indenfor et givet område, der har gået i hhv. dansk og tysk skole.
Det bemærkes, at søjlerne ikke i alle tilfælde sammenlagt giver 100 %, hvilket skyldes, at nogle personer har gået i både dansk og tysk skole og derfor ikke er medtaget i nedenstående diagram.
Desuden har de 2-7 årige ikke gået i skole endnu, hvorfor også de mangler.

IX Afsluttende bemærkninger.

Denne opgave har ingen litteraturliste. Den har heller ikke en stor, samlet konklusion.

Det første har jeg begrundet i forordet; det andet vil jeg gerne begrunde på de følgende linier:

Opgaven består af tre hoveddele:

En undersøgelse,
116 E.D.B.-tabeller,
47 diagrammer.

Ingen af disse tre dele består af skrevne ord, men alle tre dele er forsøgt kædet sammen med sådanne.

Uden at ville forklejnede det skrevne ords betydning vil jeg påstå følgende:

Man kan ikke med nogen rimelighed skildre denne opgaves resultater i ord. Fordi resultaterne består af et mylder af større eller mindre detaljer; fordi hvert eneste diagram er et resultat i sig selv, og fordi man ikke uden videre kan tage brikker ud af en sammenhæng uden risiko for at ødelægge denne.

Jovist: Plattysk forsvinder,
Sønderjysk forsvinder,
Højtysk vinder,

Og rigsdansk ser ud til at vinde en lille smule også - og således kunne der skrives adskillige sider konklusioner. Men det er bare ikke sandheden om Agtrup. Sandheden ligger spredt ud i opgaven - i alle søjlerne, tabellerne, diagrammerne - og måske ikke mindst i det lille anekdotiske afsnit.

Jeg har forsøgt at vise og forklare billedet af denne sproglige mangfoldighed så detaljeret, som det har været mig og en datamaskine muligt. Jeg har ønsket at gøre dette, inden mangfoldigheden bliver til støv.

En af de enkleste E.D.B.-tabeller er nr. 27; den hedder Interviewsprog. Heri er optalt, hvilke sprog jeg selv benyttede til interviewene, og resultatet blev følgende:

17 personer blev interviewet på rigsdansk,
175 personer blev interviewet på sønderjysk,
164 personer blev interviewet på plattysk, og
506 personer blev interviewet på højtysk.

I alt blev 862 personer interviewet på fire sprog - i én kommune - i sommeren 1973.

Det er forresten også et resultat.

Anekdotisk afsnit.

Følgende er et lille, ustruktureret udpluk af de mange eventuelle bemærkninger, der findes på spørgeskemaerne. Det er udsagn, der af gode grunde ikke har kunnet indgå i det øvrige materiale, men som er velegnede til at føje en brik til puslespillet om sprogforholdene i Agtrup.

En kvinde anfører: min mand snakker dansk til mig, og jeg snakker plat til ham.

I et hjem, hvor forældrene snakker plat indbyrdes, men højtysk med børnene, anføres som grund hertil følgende: det er af hensyn til skolen, og det var aftalt før børnenes fødsel.

I et hjem, hvor man talte plattysk ægtefællerne indbyrdes, men både plattysk og højtysk med børnene, anføres som årsag: da det første barn kom i skole, begyndte vi at snakke højtysk med de andre børn - men kunne ikke holde helt op med at snakke plattysk med det første.

En mand, født i 1890 fortæller: I den tyske skole snakkede vi udelukkende dansk på skolepladsen, men det var forbudt at tale det i timerne.

En kvinde fra 1921: Har lært både højtysk, plattysk og sønderjysk af forældrene, fordi faderen var gift to gange. I det første ægteskab talte faderen sønderjysk og moderen plat - i det andet talte begge højtysk.

En kvinde, født i Nibøl 1937, fortæller: Vi måtte snakke dansk i den tyske skole, men kun de første to år!!

En kvinde, født 1939, angiver som grund til at de er begyndt at snakke højtysk med børnene, medens de stadig snakker platt sk ægtefællerne indbyrdes, følgende: man griner af børnene i skolen.

En mand, født i 1928 i "Øvrige Sydslesvig" fortæller: Læreren i den tyske skole rev omslaget af en bog, fordi det var lavet af en dansk avis.

En mand, født 1929 i Agtrup: Jeg talte sønderjysk med mine bedsteforældre, plattysk med min far og højtysk med min mor. Min mor ville kun snakke højtysk, selv om hun kunne de andre sprog også.

En yngre mand: Jeg har altid snakket plattysk, men fordi jeg er blevet gift med en sønderjysk talende kone, synes jeg, det kunne være sjovt også at lære sønderjysk. Derfor snakker vi nu kun sønderjysk indbyrdes.

En mand angiver som forklaring på, at han snakker højtysk med børnene og plattysk med sin kone, følgende: Det er ligesom når

man dresserer en hund - så snakker man jo også højtysk.

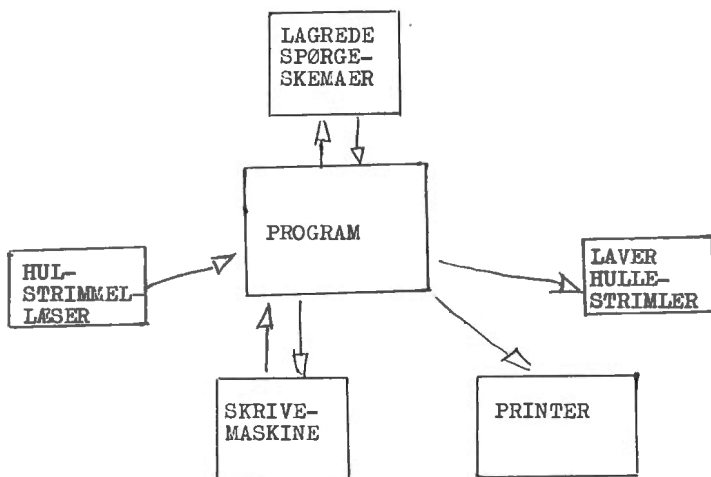
En mand fra 1913, der taler fire sprog helt og forstår fem sprog helt, angiver: Jeg har lært højtysk af mine forældre, sønderjysk af mine bedsteforældre, plattysk af naboer her i Agtrup, rigsdansk ved at have boet 10 år i Holbæk og frisisk, fordi min kone er friser. Jeg kan dog kun forstå frisisk

En mand, født i Agtrup i 1918: Jeg snakkede sønderjysk med mine forældre, indtil jeg skulle i skole. Så måtte jeg ikke snakke det mere.

En mand, født i Agtrup i 1917: Der blev snakket plattysk i mit hjem indtil 1927. Så blev det bestemt, at nu måtte der kun snakkes dansk. Så jeg har lært begge sprog af mine forældre.

m.m.

Redegørelse af Knud Gjørup:
KORT OVERSIGT OVER DE ANVENDTE PROGRAMMER

DER ALLE HAR ARBEJDET I DEN HER SKITSEREDE KONFIGURATION

- 1: Program, der styret fra skrivemaskinen, sletter et eller flere skemaer i lageret. Før start på indlæsning skal alle skemaer slettes.
- 2: Program, der styret fra skrivemaskinen, laver de hullestrimler, som skal benyttes til grundhulningen af spørgeskemaerne.
- 3: Program, der læser lagrede spørgeskemaer og skriver dem på printereren i nogenlunde læsbar form. Det tager oplysninger fra hulstrimmellæseren og styres via skrivemaskinen.
- 4: Indlæsningsprogram; det tager oplysninger fra hulstrimmellæseren, som det benytter under indlæsning og kontrol af spørgeskemaer. Disse skemaer læses både fra hullestrimmel via hullestrimmellæseren og fra de lagrede skemaer. Der foretages diverse sammenligninger og kontroller, og alle konstaterede og mulige fejl skrives ud på printereren, mens de nye eller rettede spørgeskemaer skrives i lageret med skemaerne. Se iøvrigt under afsnittet om sikkerheden i materialet.

- 5: Optællingsprogram; det læser oplysninger fra hulstrimmellæseren, som det benytter til at fortolke de lagrede skemaer. Optællingen og tabeludskrivningen styres enten fra skrivemaskinen eller fra hulstrimmellæseren. Under optællingen læses fra alle de oplagrede skemaer, og tabellerne skrives både på printer og på hullestrimmel.
- 6: Et lille hjælpeprogram, der bruges til at lave styrestimler til de andre programmer.
- 7: Et lille program, der udskriver lister over de tabeller, der er blevet lavet af optællingsprogrammet.

Sikkerhed i materialet.

Om at undgå at lave fejl:

Der blev lavet en meget klar definition af spørgsmålenes besvarelse, så der ikke kunne opstå tvivl eller fejlfortolkninger ved overførselen af spørgeskemaerne til kodeskemaerne.

Kodeskemaet blev lavet, så det var nemt at overføre oplysningerne, og så det blev svært at lave fejl uden at opdage det med det samme.

Reglerne, kodeskemaerne blev hullet efter, gjorde det vanskeligt at lave fejl under hulningen og nemt at rette de fejl, man opdagede med det samme. Den hullestrimmel, program 2 lavede, skrev alle skemanumre og spørgsmålsnumre, så hulningen kun bestod i at skrive besvarelserne. Herved undgik man fejl af typerne: springe en besvarelse over, gentage en besvarelse flere gange osv. Der er da også kun konstateret 23 hullefejl, hvilket svarer til ca. 1 promille, og 6 kodningsfejl, hvilket vidner om en meget omhyggelig kodning.

Om at opdage fejl:

Som stikprøvekontrol er der læst korrektur på ca. 10 % af materialet både på kodeskemaerne, på udskrift af hullestrimlerne og på program 3's udskrift af de lagrede spørgeskemaer. Der blev ikke fundet fejl i disse 10% af materialet.

Desuden vidste man fra hulningen af de første 50-100 skemaer, at der her var visse fejl, som ikke var rettet med det samme.

I alt var der 30 fejl i materialet, og heraf blev de 29 fun-

det af program 4 - indlæsningsprogrammet. For at forklare, hvilke kontroller der blev brugt til at opdage disse fejl, er det nemmest at resumere fejludskrifterne fra programmet:

umuligt at afgøre om et tal er skemanr., spørgsmålnr. eller en besvarelse,
skemanr. uden for grænserne 1-862,
sammenblanding af besvarelser fra 2 skemaer,
spørgsmål ikke besvaret,
spørgsmålnr. uden for grænserne 1-25,
forkert sumkodebesvarelse,
rettelse til det samme,
rettelse til ubesvaret spørgsmål,
samme besvarelse to gange,
et spørgsmål besvaret forskelligt,
besvarelse uden for grænserne,
krydskontrolfejl.

Den sidste fejltypen har SRP beskrevet nøjere andetsteds - de andre skulle være selvforklarende. Man kan se, at ikke alle fejludskrifter drejer sig om fatale fejl; nogle af dem meddeler bare om en lille uregelmæssighed, som bør undersøges nærmere manuelt og eventuelt rettes.

Konklusion:

Dette er meget vanskeligt. Da der ikke blev fundet fejl under stikprøvekontrollerne, kan man intet sige om eventuelle fejls statistiske fordeling, og når man ikke kender denne fordeling, kan man ikke beregne sandsynligheden for resterende fejl. Men alt taler for en meget, meget høj grad af sikkerhed, og jeg vil vurdere, ud fra min erfaring med lignende undersøgelser og ud fra mit kendskab til de 30 fejl i 19.000 oplysninger og disse fejls typer, at usikkerheden er på omkring 1 promille.

Det kan ikke gøres bedre. (PS: der er 95% sandsynlighed for mindre end 30 fejl tilbage!)

Materialets egnethed til databehandling.

Materialer er veldefineret, hvilket er nødvendigt, når det skal databehandles, idet en datamaskine ikke kan foretage disse højst menneskelige "på den ene side/på den anden side"-vurderinger, men behøver præcise retningslinjer for at svare i princippet enten ja eller nej. Man møder sjældent denne forståelse for præcision blandt humanistisk orienterede mennesker - dette sagt uden ned-

vurdering.

Materialet er afgrænset, det vil sige, at der ikke er gjort forsøg på at få alt med, så som hårfarve, sidste fuldmåne og andre mere eller mindre relevante specialiteter. En datamaskines force er at behandle generelle materialer, hvor den udfører samme proces mange gange meget hurtigt, i stedet for at udføre forskellige processer mange gange meget langsomt.

Formålet med materialet var klart fra starten. Meget ofte forventes det af datamaskiner, at de kan alt og gør alt, når man knipser med fingrene. Nogle ukvalificerede personer mener, at de kan komme med et totalt ustruktureret materiale uden selv at vide, hvad det skal bruges til og så regne med, at datamaskinen finder og læser alle problemer. I dette tilfælde var formålet klart fra starten, nemlig at få optalt, hvor mange, der besad visse veldefinerede karakteristika.

Materialet er altså særdeles velegnet til databehandling, men jeg tror alligevel, at det væsentligste argument for at bruge EDB her som i de fleste andre tilfælde er, at det ville være fuldkommen uoverkommeligt at behandle det på andre måder.

En udelukkende manuel behandling af materialet ville ændre dette arbejde fra at være et rimeligt stort speciale til et monumentalt livsværk.

Med venlig hilsen

Knud Gjørup,
datalogistuderende.

Om E.D.B.-tabellerne:

De følgende sider er ment som en "brugsanvisning" i at læse de E.D.B.-tabeller, der som supplement til nærværende opgave er både uundværlige og overflødige. Under alle omstændigheder har jeg ønsket at vedlægge dem, fordi de er det totale og ubeskårede resultat af min undersøgelse.

Hver E.D.B.-tabel er forsynet med en overskrift, der klart viser, hvilke spørgsmål den behandler. Desuden opererer overskriften med nogle summationer, der betegnes med LO eller VO (hvv. lodret og vandret). Disse summationer er derefter udtrykt ved nogle formler, der skal læses som følgende:

Hvis der står f.eks. 1S2, betyder det summen af 1 og 2

Hvis der står f.eks. 1SS6, betyder det summen af tallene fra 1 til 6, begge tal inclusive.

O.S.V., O.S.V..

De tal, der summeres, er kodetal, hvis betydning kan aflæses direkte i de følgende to sumkoder. (Se iverdigt side 39, punkt c).

Den lille sumkode: Kombinationer af "læresteder".

<u>betydning</u>	<u>svarværdi</u>	<u>kodning</u>
ikke lært det	0	0
andet	1	1
forældre	2	2
forældre, andet	3	2,1
kammerater	4	3
kammerater, andet	5	3,1
kammerater, forældre	6	3,2
kammerater, forældre, andet	7	3,2,1
læreren	8	4
læreren, andet	9	4,1
læreren, forældre	10	4,2
læreren, forældre, andet	11	4,2,1
læreren, kammerater, ,	12	4,3
læreren, kammerater, andet	13	4,3,1
læreren, kammerater, forældre	14	4,3,2
læreren, kammerater, forældre, andet	15	4,3,2,1

Det er altså tallene i kolonnen "svarværdi", der i tabellerne henviser til de i sumkoden nævnte kombinationer.

Den store sumkode ses på næste side:

SUMKODE - DEN STORE:

En grafisk opstilling, der viser hvilke talværdier, der svarer til de enkelte sprog eller kombinationer af disse.

1	2	3	5 højtysk	4 platt.	3 sønder	2 rigsd.	1 frisisk	
			0					0
X			1				1	1
X			2			2	2	2
	X		3			3	3	3
X			4		4			4
	X		5		5		5	5
		X	6		6	6		6
		X	7		7	7	7	7
X			8	8				8
	X		9	9			9	9
	X		10	10		10		10
		X	11	11	11	11	11	11
	X		12	12	12			12
		X	13	13	13		13	13
		X	14	14	14	14		14
		X	15	15	15	15	15	15
X			16	16				16
	X		17	17			17	17
	X		18	18		18		18
		X	19	19	19	19	19	19
	X		20	20	20			20
		X	21	21	21		21	21
		X	22	22	22	22		22
		X	23	23	23	23	23	23
	X		24	24				24
	X		25	25	25		25	25
		X	26	26	26	26		26
		X	27	27	27	27	27	27
	X		28	28	28			28
		X	29	29	29		29	29
		X	30	30	30	30	30	30
		X	31	31	31	31	31	31

Alle 1-kombinati
 Alle 2-komb.
 Alle 3-komb.
 Nummer betegnel-
 se i tabellerne

Fortegnelse over de i tabellerne anvendte spørgsmål.
Numrene på spørgsmålene er i hvert enkelt tilfælde
angivet på E.D.B.-tabellerne.

- 0 FULDSTÄNDIG BESVARET:
- 1 MAND/KVINDE:
- 2 ALDER:
- 3 FØDESTED:
- 4 TALER HØJTYSK:
- 5 TALER PLATTYSK:
- 6 TALER SØNDERJYSK:
- 7 TALER RIGSDANSK:
- 8 TALER FRISISK:
- 9 FORSTAR HØJTYSK:
- 10 FORSTAR PLATTYSK:
- 11 FORSTAR SØNDERJYSK:
- 12 FORSTAR RIGSDANSK:
- 13 FORSTAR FRISISK:
- 14 LÆRT HØJTYSK:
- 15 LÆRT PLATTYSK:
- 16 LÆRT SØNDERJYSK:
- 17 LÆRT RIGSDANSK:
- 18 LÆRT FRISISK:
- 19 MED BØRNE:

Fortsættes på næste side.

- 20 MED FORÆLDRENE::
- 21 MED ÆGTEFÆLLE:
- 22 FORSKEL PÅ SVAR:
- 23 OFTE DANSK:
- 24 SKOLEGANG:
- 25 INTERVIEWSPROG:
- 26 TALER IKKE SPROGENE:
- 27 TALER KUN SPROGENE LIDT:
- 28 TALER KUN SPROGENE DELVIST:
- 29 TALER SPROGENE HELT:
- 30 TALER MINDST SPROGENE LIDT:
- 31 TALER MINDST SPROGENE DELVIST:
- 32 FORSTAR IKKE SPROGENE:
- 33 FORSTAR KUN SPROGENE LIDT:
- 34 FORSTAR KUN SPROGENE DELVIST:
- 35 FORSTAR SPROGENE HELT:
- 36 FORSTAR MINDST SPROGENE LIDT:
- 37 FORSTAR MINDST SPROGENE DELVIST:
- 38 SPROG LÆRT ANDRE STEDER:
- 39 SPROG LÆRT AF FORÆLDRE:
- 40 SPROG LÆRT AF KAMMERATER:
- 41 SPROG LÆRT I SKOLEN:
- 42 SPROG LÆRT AF FORÆLDRE OG KAMMERATER:
- 43 SPROG LÆRT AF KAMMERATER OG SKOLEN:
- 44 SPROG LÆRT AF FORÆLDRE OG SKOLEN:
- 45 SPROG LÆRT AF FORÆLDRE, KAMMERATER OG SKOLEN:
- 46 ALDERSGRUPPER MED 5 ÅR:
- 47 ALDERSGRUPPER MED 10 ÅR:
- 48 ALDERSGRUPPER 2, 5, 10 OG 40 ÅR:
- 49 ALDERSGRUPPER 3, 8, 10, 20 OG 40 ÅR:

FORTEGNELSE OVER E.D.B.-TABELLER.

Tallene angiver tabellernes numre, som de forfindes i overskriften til hver enkelt tabel.

- 1: Optælling af skemaer
- 2: Fuldstændig besvaret
- 3: Mand/kvinde
- 4: Alder, 1 års-intervaller - mand/kvinde
- 5: Aldergrupper med 5 år - mand/kvinde
- 6: Mand/kvinde - aldergrupper med 5 år
- 7: Aldersgrupper med 10 år - mand/kvinde
- 8: Mand/kvinde - aldersgrupper med 10 år
- 9: Aldersgrupper 2, 5, 10 og 40 år - mand/kvinde
- 10: Mand/kvinde - aldersgrupper 2, 5, 10, og 40 år
- 11: Aldersgrupper 3, 8, 10, 20 og 40 år - mand/kvinde
- 12: Mand/kvinde - aldersgrupper 3,8, 10, 20 og 40 år
- 13: Mand/kvinde - fødested
- 14: Fødested - mand/kvinde
- 15: Fødested - aldersgrupper med 5 år
- 16: Aldergrupper med 5år - fødested
- 17: Fødested - aldergrupper med 10 år
- 18: Aldersgrupper med 10 år - fødested
- 19: Mand/kvinde - forskel på svar
- 20: Aldersgrupper med 10 år - forskel på svar
- 21: Med forældrene/med børnene - alle
- 22: Med ægtefælle/ med børnene - alle
- 23: Fødested - ofte dansk
- 24: Aldersgrupper med 10 år - ofte dansk
- 25: Fødested - skolegang
- 26: Aldersgrupper med 10 år - skolegang
- 27: Interviewsprog
- 28: Aldersgrupper med 10 år - taler ikke sprogene
- 29: Aldersgrupper med 10 år - taler kun sprogene lidt
- 30: Aldersgrupper med 10 år - taler kun sprogene delvist
- 31: Aldersgrupper med 10 år - taler sprogene helt
- 32: Aldersgrupper med 10 år - taler mindst sprogene lidt
- 33: Aldersgrupper med 10 år - taler mindst sprogene delvist

- 34: Aldersgrupper med 10 år - forstår ikke sprogene
- 35: Aldersgrupper med 10 år - forstår kun sprogene lidt
- 36: Aldersgrupper med 10 år - forstår kun sprogene delvist
- 37: Aldersgrupper med 10 år - forstår sprogene delvist
- 38: Aldersgrupper med 10 år - forstår mindst sprogene lidt
- 39: Aldersgrupper med 10 år - forstår mindst sprogene delvist
- 40: Med forældrene - med børnene; alle
- 41: Med ægtefælle - med børnene; alle
- 42: Med forældrene - med børnene; ingen forskel
- 43: Med ægtefælle - med børnene; ingen forskel
- 44: Alle mænd; med forældrene - med børnene
- 45: Alle kvinder; med forældrene - med børnene
- 46: Alle mænd; med ægtefælle - med børnene
- 47: Alle kvinder; med ægtefælle - med børnene
- 48: Forskel på svar: skolen; med forældrene - med børnene
- 49: Forskel på svar: nødvendighed; med forældrene - med børnene
- 50: Forskel på svar: andet; med forældrene - med børnene
- 51: Forskel på svar: skolen; med ægtefælle - med børnene
- 52: Forskel på svar: nødvendighed; med ægtefælle - med børnene
- 53: Forskel på svar: andet; med ægtefælle - med børnene
- 54: Aldersgruppe med 10 år - lært højtysk
- 55: Aldersgruppe med 10 år - lært plattysk
- 56: Aldersgruppe med 10 år - lært sønderjysk
- 57: Aldersgruppe med 10 år - lært rigsdansk
- 58: Aldersgruppe med 10 år - lært frisisk
- 59: Fødested - lært højtysk
- 60: Fødested - lært plattysk
- 61: Fødested - lært sønderjysk
- 62: Fødested - lært rigsdansk
- 63: Fødested - lært frisisk
- 64: Aldersgrupper med 5 år; 4-3-2-kombinationen
- 65: Lært højtysk - lært plattysk
- 66: Lært plattysk - lært højtysk
- 67: Lært højtysk - lært sønderjysk
- 68: Lært sønderjysk - lært højtysk
- 69: Lært plattysk - lært sønderjysk
- 70: Lært sønderjysk - lært plattysk
- 71: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært andre steder
- 72: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært af forældre
- 73: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært af kammerater

- 74: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært i skolen
- 75: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært af forældre og kammerater
- 76: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært af kammerater og skolen
- 77: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært af forældre og skolen
- 78: Aldersgrupper med 10 år - sprog lært af forældre, kammerater
og skolen
- 79: Aldersgrupper med 10 år - taler højtysk
- 80: Aldersgrupper med 10 år - taler plattysk
- 81: Aldersgrupper med 10 år - taler sønderjysk
- 82: Aldersgrupper med 10 år - taler rigsdansk
- 83: Aldersgrupper med 10 år - taler frisisk
- 84: Aldersgrupper med 10 år - forstår højtysk
- 85: Aldersgrupper med 10 år - forstår plattysk
- 86: Aldersgrupper med 10 år - forstår sønderjysk
- 87: Aldersgrupper med 10 år - forstår rigsdansk
- 88: Aldersgrupper med 10 år - forstår frisisk
- 89: Aldersgrupper med 10 år - med børnene
- 90: Aldersgrupper med 10 år - med forældrene
- 91: Aldersgrupper med 10 år - med ægtefælle
- 92: Fødested - taler højtysk
- 93: Fødested - taler plattysk
- 94: Fødested - taler sønderjysk
- 95: Fødested - taler rigsdansk
- 96: Fødested - taler frisisk
- 97: Fødested - forstår højtysk
- 98: Fødested - forstår plattysk
- 99: Fødested - forstår sønderjysk
- 100: Fødested - forstår rigsdansk
- 101: Fødested - forstår frisisk
- 102: Fødested - med børnene
- 103: Fødested - med forældrene
- 104: Fødested - med ægtefælle
- 105: Aldersgrupper med 10 år - forstår sprogene helt; 1. halvdel
- 106: Aldersgrupper med 10 år - forstår sprogene helt; 2. halvdel
- 107: Aldersgrupper med 10 år - forstår mindst sprogene lidt; 1.
halvdel
- 108: Aldersgrupper med 10 år - forstår mindst sprogene lidt; 2.
halvdel
- 109: Aldersgrupper med 10 år - forstår mindst sprogene delvist;
1. halvdel

- 110: Aldersgrupper med 10 år - forstår mindst sprogene delvist;
2. halvdel
- 111: Aldersgrupper med 10 år - taler sprogene helt; 1. halvdel
- 112: Aldersgrupper med 10 år - taler sprogene helt; 2. halvdel
- 113: Aldersgrupper med 10 år - taler mindst sprogene lidt;
1. halvdel
- 114: Aldersgrupper med 10 år - taler mindst sprogene lidt;
2. halvdel
- 115: Aldersgrupper med 10 år - taler mindst sprogene delvist;
1. halvdel
- 116: Aldersgrupper med 10 år - taler mindst sprogene delvist;
2. halvdel

INDHOLD:	SIDE
Forord	3
I Indledning	5
II Personlige forudsætninger	7
III Om de enkelte sprog	12
IV Almene oplysninger om Agtrup	15
V Om dansk og danskhed i Sydslesvig i almindelighed - og i Agtrup i særdeleshed.	18
VI Om undersøgelsens praktiske forløb:	
A Indledning	21
B Udarbejdelse af spørgeskema	22
C Om spørgsmålene på spørgeskemaet	23
D Selve undersøgelsen	31
VII E.D.B.-fasen	33
VIII Undersøgelsens resultater: Indledning	39
A Køn	41
B Fødselsår, fødested	41
C Taler/forstår sprogene	48
D Hvor er sprogene lært	63
E Hvilke sprog taler De med børn, ægtefælle og forældre?	91
F Hvorfor forskel på svar?	105
G Hvor ofte taler De dansk?	113
H Skolegang	113
IX Afsluttende bemærkninger	117
 TILLÆG	
Anekdotisk afsnit	118
Redegørelse af Knud Gjørup	120
Om E.D.B.-tabellerne	124
Fortegnelse over spørgsmål	126
Fortegnelse over E.D.B.-tabeller	128

Læsere, der er interesseret i selve EDB-materialet, kan henvende sig direkte til Søren Ryge Petersen, Høngevej 41, DK 8641 Sorring (Telefon: (06) 95 70 25).